НАҬЕЛА БГАН - ЦҲА

АЛИТЕРАТУРАТӘ ЛАКӘҚӘА РЕИЗГА

НАҨЕЛА БГАН-ҨХА

АЛИТЕРАТУРАТӘ ЛАКӘҚӘА РЕИЗГА

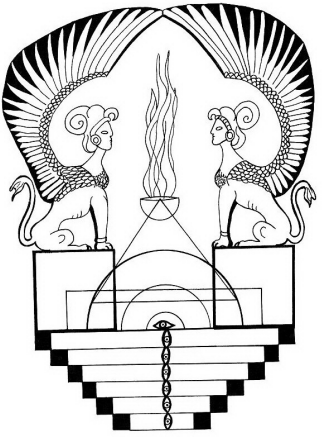

Ашәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа – 2012

Бганба Н.Р.

Алитературатә лакәқәа реизга. Ашәкәтыжьырта, Акәа. 2012. 118 д.

Ари ашәкәаҿы алакәқәа, илахҿыху, игәырҧахәу, иҵоуроу аҵстазаара цкьа уагәыладырҵшуеит, аҵхьаԝ гәаартыла иацәажәоит. Урт ԝуп иласу, имариоу бызшәала.

Ирызкуп аиҵбыратәи, абжьаратәи ашколқәра иацанакәа ахәычқәа.

© Н.Р. Бганба – 2012.

АХҚӘА

Абрансы (алакә) 5
Ахьтәы цацха (алакә). 16
Ашшаҕыыч (алакә) 19
Лаша игәтыха (алакә) 22
Акәчышь ҩежь. Ажәабжь 28
Акацкац ҽырбеи уи аца Гәшәиу-гәшәиуи (алакә) 30
Мсk-мсk (алакә) 35
Ацгәы хәычы иахьыз (алакә) 42
Ачкәын-шәаҳәаҩы (алакә) 46
Ансау. (Алакә) 51
Ашьхыц ааи. (Алакә) 54
Анашанатә лакә. (Алакә) 56
Ацәажәара атаацәа рҽы. (Ажәабжь) 57
Ауаҩы данҳәахо ма ауаҩы аҧсабара. (Алакә) Аницәызуа (Ажәабжь) 58
Ашәҭ. (Ажәабжь) 61
Ацҳәызба цхызла хаца дышцаз (ажәабжь) 62
Амц умҳәалан (ажәабжь). 64
Алакә симаа (алакә). 66
Ашәҭ чкәын инцәа лаҧшы (алакә 68
Хы-цысхәк (алакә). 69
Анцәа ажәеиҧшь иихьчоз хҩык (алакә) Ахацәа шанакәа (алакә) 71
Беслан хәычы ицарақәа (алакә). 71
Хҩык аишьцәа (алакә). 72
Анатиурморт (алакә) 74
Ахәычы дзыкәшәаз (алакә). 76
Нарҭ ихҭысҟәа (алакә). 78
Адоуқәа рҩыза хархь (алакә) 81
Аида аныҟәаҩ (алакә) 82
Амчара (алакә) 84
Ажьымжәа (алакә) 86
Алу хаца (алакә) 88
Ауаса аҳамҭа (алакә) 89
Зымреи цәалеи (алакә). 97

Раидеи уи иеада ҳариреи (алакә) 99
Алаҟәа рынцәа алышькьынтыр (алакә) 102
Ацла ҳаҟ (алакә) 104
Ахаҳә уаа (алакә) 105
Анбан ҟәшәарала – алакә уаѡ ихьз аџшаара (Алакә) . . .107
Аласыуа (алакә) 109
Ашыҟәс ҿыц ҳаци-цаци (алакә) 111
Нар (алакә) 113
Ѡ-думбеик (алакә) 115

АБРАНСЫ

Алакә

Актәи ахы

Иḱаиҵеит абду акьанҵьа – ахы шәҭылхын, агәҭаҽы иаман абла ҭшаша ҵшзақәа, аҵынҵа, аҽы. Аиҵка шәҭлыхын, анапқәа мҵәыжәҩан, ауаҩ шьапқәа аҵан. Ари акьанҵьа шана абду иḱаиҵеит амҽы иагәылҵәаан. Иḱаҵаны даналга, акраамҭа дхәыҵуа дтәан, хьзыс иаиҭарыз избон. Нас иҩит хажәак:

«Абзиабара, амра, анасыҵ».

Актәи ажәа ҩ-нбанк алиҵшааит, аҩбатәи ажәагьы – ҩ-нбанк, ахҵатәи ажәа – х-нбанк. Иит акьанҵьа ахьз – Абрансы.

Ахьз аниы, иаргьы аҵсы ҭалт. Уи аҽны абду имоҭа Арифа лан амшын ахь дылгон ҵсшьара. Лымаҭәақәа зҭаз ларҭмак кны аҩны даадәылҵит, лабду днаидгылан, «бзиала» – ҳәа ихәда лнапы акәыршаны дгәыдылкылеит.

«Амҩа бзиа бықәлааит, амшын аḱны ихараны бмызсалан, ишәарҭоуп».

«Умшәан, даду, умшәан, амра сеаршәны, сызхара сызсаны саауеит».

«Ари ҳамҭоуп, снапала иḱасҵеит», – абду иааҵәыригеит акьанҵьа.

«Ари иахьзузеи?» – лҳамҭа деигәырҕьаны днаҵааит Арифа.

«Абрансы ахьзуп».

«Абрансы, уара иуҭахума амшынахь аҵара?»

«Бахьцозаалакгьы сбыҵзар сҭахуп!»

«Аах, изакә насыҵузеи, гәыкала, ҵсахрада ҳаиҩызцәахар?»

«Гәык ала, ҵсахрада ҳаиҩызцәахоит». – Абрансы абжьы ҵарыхәҵәаза иаргеит. Убасḱан иагәалашәеит иара иамаз аҵәаҩақәа. Уи иабон ауаа ирымбоз аḱәышрақәа. Абрансы блаḱәышла Арифа иналыхәаҵшит: «Илылшома ари аиҩызара иаша аныḱәгара» – ҳәа…

Абрансы, Арифеи лабдуи ирыхәаԥшуа ҽымҭ ихәыцуан.

«Ари адунеиаҿ ииуеит алшара дуқәа злоу ауаа қьиақәа, аха ауаӡы ихы ааирԥшааны, азәгьы издырзом уи дзакәхо. Ауаа рзы уи еилкаам, аха сара сагьышәтуп, сагьуаӡуп, исымоуп аԥсабара амч аҟәышра. Убри аҟынтәи сара избоит ауаа ирымбо.

Дызустада Арифа?

Ари азҭаб хәычы илыкәыршаны иҟоу ауаа зегьы реиҳа илылоуп алашара, аха уи зегьы рзы имазоуп. Сара исцәаӡазам азәгьы илахьынԥа иаҳәара, – Абрансы абду инаихәаԥшит, алахь ааиқәнаԥеит:

«Уи лассы дыԥсуеит, имчқәа илзаара иаҿуп. Ишԥалхылгари ари ааха Арифа? Уи раԥхьаза иԥылшәараны дыҟоуп агәырӡоа захьзу».

«Баала шьҭа, баала», – дааԥцакит Арифа лан, аӡоны иаадәылԥуыз. Арифа дӡоагылеит, лабду инапқәа аалшьышьит: «Бабаду, унапқәа қьиоуп», – лҳәеит. Абду бзиала ҳәа наиаҳәаны, амшынахь дцеит уи аены. Мышқәак рышьҭахь дыԥсит абду: агәылаԥәа еизеит, аҭынхаԥәа ргәы далдырси, дырԥәыуеит. Нас иара бзиа иахьибоз ахәаҿы дыржит.

Арифа лан илдыруан лызҭаб дышгәыбылӡыз. Дахычмазаӡохар ҳәа дшәан, ахәҷы амшынахьынтә даалымгеит, акгьы лалымҳәеит.

Ҽенак ан дцан Арифа аӡоныҟа даалгеит. Дналыдтәалан илалҳәеит ауаӡы назаза ари адунеиаҿ дшызнымхо, ицәеижь шажәуа, ишԥсуа. Уи есымшагьы ишыҟалало аԥстазаараҿы, насгьы уаӡы агәырӡоаԥгьа иҿаиҭар ишҟәышрам…

Арифа хәҷы илаҳаз лгәырӡеит, лыкьаԥьа Абрансы лгәыдкылан дхәыцуан лылахь еиқәԥаны. Ԥытрак ашьҭахь лгәы лырҿыцын адәахьы дцеит. Дхәыцуа Аԥсны ашьха цшзакәа днарҿаԥшит:

«Шәара ииуа зегь шәааз оит, урҭ бзиа шәырбоит, нас иҟазамызшәа инықәбоит, ҷьоукы еиҭах ирызҳауеит. Шәара ашьхақәа, урҭ зегьы шәгәалашәоу, ишәхашҭуоу? Иабацои ауаа рқьиара дара анык ам? Издыруада адунеи ду хызкьо ашәҭқәа, ауаа иҟаз рқьиара иахылԥуазар?»

Арифа лнапы цшқақәа лгәы инадлыргәгәалт: «Азәгьы издырзом шаҟа аҧстазаара бзиа избо – уи ҳәаадоуп».

«Сара истахуп, адунеиаҿы ауаа, анасыц рымазарц, игәыргьаларц, иччаларц. «Исцәымгуп ауаа анцәуо, ианыгәырҩо, уи гәытшьаагоуп, – Абрансы иазбеит Арифа дажьжьарц, инышьтыцраait илхацыруа, амцәыжәҩақәа ирҳәон: – Имыцәааит бгәаҿы агәырҩа иарҿыхаз ауаҩра ҳаракы».

Нас амцәыжәҩа шанақәа ддыртынчын Арифа, гәыргьарак дааимнадеит, днеин тынч ахәмарра дналагеит.

Абрансы тәаны блаҟәышла илыхәацшуан.

Аҩбатәи ахы

Аҧстазаараҿы анасыцаз ианықәцатәу аамта итагылоит цсы зхоу. «Уи аамта ааит», – абжьы аргеит шарцазык акьанцьа Абрансы. Арифа ацәа даалцын лиарта даақәтәеит. «Ах, шаҟа ацәа хаа салааз, сумырҿыхар ҟамлози?»

«Арифа сыхаара, сҩыза гәакьа – иҟалеит арыцхара!»

«Уҿынкыл, Абрансы, цхызцәгьа убама?» – Арифа илгәырцханы дааччеит.

«Нас, санурҿыхах скәашоит, сара ус истахуп. Аах, инасыцуп агәыргьарацәкәа» – днеины музыка ссирк наҿалыршәын, дкәашо днықәлеит, ашәаны илҳәон:

«Усцәымцан схәычра анасыц, усыцкәаша анасыц. Икәашааит сқәыцшра, уи ашықәсқәа сыртоуп. Шьыжьтәи азаза шәҿаҳәҳәы – ацар шәшәаҳәала. Ашьха урывцны, амра, ушәахәа ҳазҟьала. Адунеи зегь гәыргьахәуп шьыжьы, сара сқәыцшрагь шьыжьуп».

Дыччон, дгәыргьон, деихатыруа Арифа дкәашон, ашәаны илҳәон:

«Сара сыдгьыл сақәлоуп – сыжәлар ршьала, сара адгьыл сақәлоуп – сыжәлар рбызшәала!

Адунеи ауаҩы дыҟанатц игәыргьаларц скәашоит. Алахҿыхра ауаҩы даражәуам, еси, абыргцәа, аҳәса, ахацәа, шәмажәырц шәтахызар шәсыцкәаша, сара!.. Шәа шәангәыргьо исымоуп насыц, насыц, насыц…» – дгьежьуа дыччон.

Уи акәашарагь лара иацылцаз кәашаран.

Итәаны илыхәаԥшуаз Абрансы, итәуо инеины Арифа лнапы инахеит: «Еилкаа акы, сара сыхәмаруам, иҟалеит арыцхара!»

Арифа даатгылеит:

«Абрансы, утәуо ианакәзаалак усымбацызт, исаҳәа цәгьарас иҟалаз?»

«Баала, иҟалаз ббап», – еиманы аԥенԥьыр инкылԥшит. Ашьхақәа хҟьаны иаауан алашьцара итцагыланы ар лашьца. Рацызаѡ Алашьцара ду зыхьзыз рацхьа дгылан.

Раҳәақәа анырҟьалак, аҿыцхәа амца ѡархылԥуан, уи амца ала ашәацыԥьаԥ рбылуан, ажәлар ндырцәон.

Арифа лнапқәа лгәыдыргәгәаланы, илуа дақәымшәо дыԥшуан. Игәатеиуа инеиѡеиуан Абрансы: «Еиқәырхатәуп, ԥсы зхоу зегьы! Ажәлар анықам бзиа избода адунеи аԥшзара?»

«Иҟаҳцарызеи, ак збатәуп», – даагәатеиит Арифа. Абрансы аатгылт, Арифа илыхәаԥшуагьы иаацәажәеит: «Ибдыруаз аԥстазаара бзиа дабоит, аԥстазаара бзиа избо. Ԥсы зхоу зегьы еиқәзырхарԥ иқәԥо аԥсабарагь ицхрааусит».

«Иагьа ус акәзаргьы, ак збатәуп», – дхәыцуан Арифа дгыланы.

Убасҟан иаҧьны азә ашә днас-насит.

Арифа лхы дааѡахеит: «Иҟаҳцарызеи, Абрансы, иааҳартрыма ашә?»

«Сымцәыжәѡақәа ирҳәоит, уаѡ рыцхак ашәаҿ дгылоуп ҳәа, ишәартам, иаарты».

Арифа днеин ашә аалыртит.

Ашә даалагылт уаѡ быргк, ихьатражә иазқәынԥаны.

«Еи, аԥхәызба, бзырѡы! – иҳәеит уи, – Алашьцара ду абри аацәа азна ахьы лыҧ, илкыу лқьиареи лылашареи сцырхагамхо иҟалааит ҳәа бзааицхаит. Ибдыруаз, Алашьцара ду иииааиуа дшықам!»

«Уи заанаԥ азәгьы издырзом, иииааиуа дыҟоу дыҟаму», – лҳәеит Арифа дцәыԥыԥшшәа дихәацуша.

Ашырхәа аԥенԥьыр ашә аартны аԥсабара днықәԥшит.

«Сара бзиа избоит арҧ ашьха ԥшзақәа, истахуп игәыр-

ҕьахәза амра рхаҷхаларц. Исҭахуп аҷар гәырҕьо ашәа рҳәаларц. Ҳзаазо аҷсабара аиаҷәареи анасыҷи агымзарц». – Нас даахьаҳәын, абырг днаихәаҷшит:

«Аах, уара, ахьы иамҷахырхәо уца наḱ! Сара сыҷсы ахьынзаҭоу ауаа рзы алашареи, ауаҩреи, ақьиареи сыҷшаалоит. Сбызшәеи сыжәлари ахьы азы исзыҷсахуам, урҭ бзиарак ианиарц азы сшықәҷо сыҷсыр еиҕьуп».

Абырг дынцәыҷаччеит: «Еех, бгазоуп… Ауаа ирзеиҕьу рбар, ақьиара ḱазҷогьы иаҩсуеит, аҷәгьара ḱазҷогьы дрычҳауеит».

«Иудыруоу, абырг, ауаа зегьы ҳуаауп, аҷсаатә реиҷш бызшәала ҳаиҷышм ҳаргьы.

Есымшагьы ауаа дрылазароуп зегьы ирыхәо иашьҭоу, абри азы иара акгьы шимауа агәра анигогьы. Ауаҩы уаҩрала дыҷшзоуп».

Аҷлаҳәысҭа даахәыцит: «Нас, ибҭахым ахьы? Алашьцара ду бнаҿагылоит, аха қьиарыла аиааира узгом. Бара ибымоу бхәыцра, алашара бымхра азәгьы илшом, – баҷахар бҭагылазаашьа базхәыц».

«Уца, уца, абырг, ухьы рыцҳахә уманы, сара сымч сыжәлари аҷсабареи ирысҭоит!» – Арифа ашә налыркын днатәеит.

Абырг дхынҳәны дцеит.

Адәахьы иго иалагеит Алашьцара ду ири иареи раҳәақәа рышьҭыбжь, аҳәҳәабжьқәа, аҷәыуабжьқәа, аҷлақәа былуан, ашәҭқәа ҩон.

Арифа урҭ зегьы аҷенҷьыр аḱынтәи илбон, дыгәжәажәо аҩны дааҩналт: «Ажәлар ҭахоит, сызларыхәарызеи?

Баша сыҷсы ҭоума ари адунеиаҿ, исымазами сара амч?

Мап, исзымызбеит ауааи, ашәҭ ҷшзақәеи, аҷиааи сызларыхәаша акгьы».

Днатәан лылаҕырз дахәаҿуа дҷәуон Арифа. Убасḱан иḱалеит ашана. Арифа лылаҕырзқәа ирылҷит Аҭарчы ḱаҷшьы, аҩныҷḱа ажәлари аҷсабареи ргәаḱра шҳамны иҭалеит.

Арифа уи Аҭарчы зызкыз лдырит. Дгәырҕьеит. Игәырҕьеит акьанҷьа Абрансы: «Ари иааироуп», – абжьы ҷарыхәҷәаза иаргеит.

«Иатахуп амшәара, аиааира жәгарцаз», – аҳәеит Атарчы ҟацшьы.

«Зегь еилкааун», – лҳәеит, дынкахәыцуа Арифа.

Адырԥаены ианааша, Арифа лыкьанџьа Абранси Атарчы ҟацшьи лыманы ахәы ҳаракы дыԥхалеит.

Абрансы амцәыжәԥакәа анааитцнах, музыка ссирк нахылцит.

Арифа иацылцаз ашәа ҳәо, акәашара далагеит, зегьы иахьырбартаз дыҟәгыланы.

Игылт ар еиҟәатцәа, иззааз рхаштны, урт амузыкеи акәашареи ихнахны ицшуан.

Ажәларгьы ргәырԥа рхаштны игәыргьон, Ахьы зманы инеиз, уиала аҟьиара аазхәоз абырг, иибаз цьеишьеит.

«Аказара ду иаиааиуа мал ыҟазамзаап, ашьажәыԥгьы уи дыхнахуазар», – иҳәеит иаатцәа нышьтацаны дыцшуа. Зымцәыжәԥакәа амузыка ссир рхәоз Абрансы, Атарчы ҟацшь аҿыцакны инышьтыцрааит ар еиҟәатцәа ирыланаршәеит.

Алашьцара ду иацхьа Атарчы нкашәан, иааччеит, нас илацәкәеит. Алашьцара ду уи агәыргьара даргәаауан, иаҳәа ҭкәыцәаа дласны Атарчы анцижәа, уи итаз ашҳам ажәлари аҧсабареи рҳаҟ-ргәаҟра, ицташкәакәан ар лашьца инарылачын иашьит.

Игәыргьеит аҧсабара, ишәаҳәеит аҧсаатә, Алашьцара ду ири иареи нкабеит, уаԥы имбо.

Убаскан ихәыцуа иаацәажәеит Абрансы, Арифа илыхәацшуа:

«Аҧстазаарас аиҿагыларақәа рацәоуп, аха цсшьаха амам акы.

Ауаатәыԥса рыцстазаара ыканац, икалоит алашьцареи, алашареи злоу ауаа. Урт реиҟаратәра залшом – еиҿагылоуп, қәцароуп. Алашара злоу аныращәоу, аҧстазаара анасыцахь ихалоит, ианмачу, алашьцара аҳра ауеит».

«Уиашоуп, Абрансы, уи иахкьаны ауаа ахьгәаҟуа анасыц ыкам рхәоит, аха анасыц ыкоуп, уи ауаԥы ицстазаароуп», – лҳәеит Арифа.

«Анасыцаз есымша иқәцалатәуп, аиҫагыларақәа ириаилатәуп», – абра еиқәшаҳатхаз Арифеи Абранси аѡныҟа ихынҳәит.

Ахцатәи ахы

Ҽнак Арифа лаб абнахьтә илзааигеит аҟармацыс шәаҳәаѡы. Уи аихац итҫикырц итахын, аха диҳәан ус ауадаҫы ицыруа ишыѡназ инижьит.

Арифа апианино днаҫатәаны арҳәара даналагалак, иара лацхьа инықәтәаны ашәак аҳәон шьхакы иазкны.

Ҽнак, ицьашьо Аҟармацыс дназцааит: «Исаҳәа, издырырц стахуп ашьха ашәа зазуҳәо?»

«Уи ақьиацәа рышьхоуп, уа сынхон сара, абра саанагааанза», – аҳәеит Аҟармацыс.

«Нас иуцәымгума са сҫы уахьыҟоу?»

«Аа… базхәыци, бгәыргъарызу абнаҫ бымацара бынхар, бгәакьацәа бымбо?»

«Оо! Мап, мап… уи рыцҳарахон сара сзы».

«Убасоуп, сқьиа, ибдыруаз, саргьы аҫсаатә рыда сышгәаҟуа».

«Сатамыз, Аҟарамацыс, уистоит ахақәитра». – Арифа дѡагылан, аҫенҵьыр ашә аалыртит. Аҟармацыс налеихырхәан, инықәцраан ицеит.

Мышқәак аниас, Арифа лцатәқәа лхы рзылышьтит – илхашҭит Аҟармацыс.

Ҽнак Абрансы шҫәыуоз лбеит Арифа.

«Иухьзеи, узырцәуозеи?» – ицьашьо уи дназцааит.

« – Сгәыкуеит, Аҟармацыс абжьы гәхьаазгоит», – аҳәеит Абрансы.

«Ииашаны иуҳәома?»

«Ааи…»

Арифа аҫенҵьыр аалыртын, ашьха ҳарак днаҫаҧшит. Уи ашьха акалтахь шәацыцьаҧ сҫәала итаҳәҳәан, ахахьы зынгьы-цхынгьы имзыҭуаз асы бымбыл ықәжьын.

«Абри ашьхаҫоуп Аҟармацыс ахьынхо, иҳалшару уареи сареи абри аѡыза ашьха ҳарак ду ахалара?

«Ауаѡ илшо ахьидыруа – амѡа даныҟәу ауп, ҳдәыҟәлап, иҳалшар ҳхалоит, иҳалымшар – ҳхынҳәуеит», – аҳәеит Абрансы.

«Адырѡаены Арифа Абрансы лыманы аҟьиацәа рышьха дхаларц, уа инхо Аҟарматцыс шәаҳәаѡы дазызырѡырц амѡа дыҟәлеит. Дахьцоз иаалыкәыршан ашьха дуҟәеи ахәы ҭшзаҟәеи лбон. Азыхьҟәа ахьхьаҳәа аиѡхааҟәа рҽы ахаҳәҟәа ирцәыҭхәраа, ихьшәашәаза, иҭсыршьаган илҭылон.

Арифа дышцоз зиас дук агәгәаҳәа еилаеео имѡасуаз дынхыҟәгылт – иртәуп, аха азы аҕьуп, цашьа амамызт. Дхәыцуа дынхыҟәгылт ак лызбарц.

Убасҟан, абна иалыҭрааит Ахьшьыцба, уаѡышәара иауз, аҭсаатә шьапҟәа шәпан, иҕәҕәан. Амҭәыжәѡаҟәа акәаҭсан, аҭыц ҭарын, аха алакҭа, аҭшышьа ҭынчын, иҟәышын. Ҭынч аеыриашаны, уаѡҭас иныҟәон. Арифа уи анылба дназҭааит:

«Исаҳәа, ҳаҭыр зҟәу, уара узусҭада?»

«Сара ахәыцра лаша змоу ауаа сырҭылоит, исыхьзуп Фартуна».

«Аа… ухьз саҳахьан, ҳаҭыр зҟәу Фартуна, даара сеигәырҕьоит убара ахьсынасыҭхаз!..

«Иҟалап инасыҭзаргь! Иаасыртуа ахәыцра мѡаҟәа, уи лахьынҭа дууп! Аха ибдыруаз, Абрансыи бареи анасыҭ ашьхахь шәызхалом са сыда».

«Ииашану?!» – иааҵьалшьеит Арифа.

«Ааи. Уи амѡаҽы аҭхьагылара зылшо са соуп. Ишәҭахума шәнаскьазгарц?»

Арифа дынхырхәеит: «Саҭамыз шәахьааҭсо, аха ҳнаскьажәгар сҭахуп».

«Бсышьҭалан баала», – аҳәан, азиас аршьагьы наднарбан, ҭынч ахра ҽыцәаақәа инарыбжьысуа аҽынанахеит.

Арифа игәалҭеит акы – Фартуна ахьаҽысыз амѡа, ҭсаатәкгьы заҽымҭраауазаргьы, аҽысра мариахон.

Ихалт аҟьиацәа рышьха ақәцәан. Ҭаҟа амшын газго иҭәҟәырҭон.

Фартуна наҭшит амшын агәахьы, уа игылан абырлаш хан дук иҳаракзаз, ахьтәы цҳа хын, амреиҭш илашо, ашьха

ацәқәан инадгылон. Арифеи Абрансыи ацшзара ссир ихнахын, уахь ицшуан.

«Шәаала», – инарцызан Фартуна, ацҳахь ихалт.

Абра иҟалеит ҵьашьахәык, ацҳа уаназааигәахалак, иара наскьон – уқәнаргыломызт.

Фартуна абла ҟәышқәа аахәыцит. Нас, Абрансы инаднаҵеит:

«Убжьы рга ашәҭқәа рахь, аханахь ҳнеиртә ҳҟарҵааит!»

Абрансы ҽнаҭит: «Ашәҭқәа, сашьцәа, иаҳшәырба ишәымчу, аханахь ҳнеиртә иҟашәҵа».

Ашәҭқәа Абрансы абжьы анраҳа, рҳәынҭқар адырра ирҭеит.

Аѡхааҽ цаҟьак аартны даацәырҵит ашәҭқәа рҳәынҭқар: цшзакы, аукы, ихахәы еиқәаҵәаны, ибла еиқәарақәа ухырхуан. Ишәын шәҭыла ирхиаз маҭәак еилыцхо, инапаҽы еидкылан икын шәҭқәак.

Дшааиуаз, Фартуна днеихырхәан, ахьтәы цҳа аханы даагылт.

Фартуна блаҟәышла ацҳахь инаҵшит, аха уи наскьеит. Убасҟан егьи ацаҟьа аартны даадәылҵит ашәҭқәа рҳәынҭқар цҳәыс, лхахәы хьыцшшәыла шәҭыла ирхиан, лыҵкы шкәакәа шәҭышла иѡчан. Лыбла еиқәарақәа убас ицшзан, ашьхақәаҵәҟьа акгьы ҵьазымшьоз, уи лыцшзара ихнахуан. Лара даун, деихытыруа ацҳа аханы днагылеит.

Фартуна ашәҭқәа рҳәынҭқар цҳәыс иналеихырхәеит. Лара ҳамҭас адәышәҭ цшзақәа нақәлыцсеит. Ашәҭқәа рҳәынҭқар дынхырхәан, иикыз ашәҭқәа, ашәҭқәа рҳәынҭқар цҳәыс иналиркит.

Ахьтәы цҳа уи агәацхан, ахра иаадгылт. Фартуна иабеит ахьтәы цҳа зымҵахырхәоз, ацҳәыс пату лықәҵара шакәыз.

Фартунеи, Арифеи, Абрансыи «ҭабуп» рҳәан, ахьтәы цҳа иқәсны, амшын агәҭахьы игылаз абырлаш ханахь ицеит. Уаҟа ашә аатит. Фартуна уадак иныѡналт. Аҭуан икылцхоз амра ашәахәа ацсышәала «Аҳцәа рашәа» аҳәон. Уа цыҭрак иааҭгылеит Арифеи Абрансыи – уи ашәа бзиа ирбон.

Фартуна даеа уадак иныԥналт. Арифеи акьаԥьа Абрансыи еицыԥналт.

Ауадаҽы игылан милатԛәак рхатарнакцәа – аҽар, аха ирацәаԥымызт. Арт аныԥнала, амилатԛәа рхатарнакцәа нхырхуеит.

Ишәаҳәон Аҟармацыс шәаҳәаԥы, абжьы ссир карцәо. Ҷкәынак аҽарпын аирҳәон.

Аҟармацыс ашәаҳәара иааҟәыцын, иаацәажәеит: «Арифа, акьаԥьа Абранси, бареи бзиа шәызбоит, Фартуна итабуп ҳәа асҳәоит иахьшәыцхрааз, уи гәыкала сеигәыргьоит. Ишәасҳәарԥ стахуп ажәларқәа зегьы бзиа ишызбо, сара урт сыргәыргьаларԥ сыԥсы штоу».

Арифа даахәыцит, сыԥсадгьыли аԥсуа жәлари рыда сгәы насыԥла изеисуам, убасԥәкьа бзиа избоит ажәларқәа, урт зегьы рбызшәа сыздыруам, аха зегьы ҳаԥнра, Адгьыл ахьзуп.

Фартуна аацәажәеит: «Ари ахан, ақьиара иахануп, арахь ааирагь ус имариам. Ишәзысҳәоит абра иахьа еизаз ашәак. Уи иахьззаait «Аиԥызара ашәа». Уара Аҟармацыс, ашәа аанԥәааныа ахапа ҳәала».

Амра ашәахәа апенԥьыр иаакылԥхеит. Иаанагеит илашазоу музыкабжьык. Ашәа ахапа Арифеи Аҟармацыси ирҳәон:

Ашәтқәеи ажәларқәеи,
Шәнапы еибаркны,
Ақьиарахь ихагалоу амԥахь
Шәыԥцакы, шәыԥцакы.
Ашәтқәеи ажәларқәеи,
Шәнапы еибаркны,
Иҭәҭәоу уи аиԥызарахь
Шәыԥцакы, шәыԥцакы.

Аԥсабара иԥызахоит,
Ауаԥы диуеит,
Дхәыцуа, еиҭьу иԥшааyеит,
Ауаԥы диуеит.

Амра лаша аҷхарра,
Қьиара дуны шәгәаҿы ишәҵәахы,

Имыцәоу лашаран уа ишәҵәахы,
Амра лаша аҷхарра
Иамкуа адгьылаҿ шәлаша,
Шәлаша нас, анасыҷаз шәлаша:
Аҭынчра, аиашьара, ауаҩра,
Шәықәҷа, иалыжәга алашьцара.

Аҷсабара иҩызахоит,
Ауаҩы диуеит,
Дхәыцуа, еиҭьу иҷшаауеит,
Ауаҩы диуеит.

Фартунеи, Арифеи, Абрансыи амилаҭқәа ирыцкәашон, ашәа рҳәон. Амра ашәахәа иаанагон урҭ зегьы зыргәырҭьоз амузыка ссир.

«Аҷсабараҿ ҷсы зхоу, агәаҟра аҷкыс анасыҷ ҷышәшәарҷ сшәаҳәоит», – абжьы ҵарыхәҵәаза иааргеит Абрансы.

АХЬТӘЫ ЦАҢХА
Алакә

Ажәҩан иаҵакьысуаз ашьха дуқәа ирхыҵраа иҵон Ашьха уарба. Ҵаḱа агәгәаҳәа абахәқәа ирылḱьа илеиуан арҩашқәа. Аҵсҭақәеи ахәқәеи шәаҵыҵьаҵ еҵәала ихḱьан.

Хара ашьха рықәҵәақәа рҽы аҵҭа бымбылқәа иқәианы рыҵсы ршьон.

Ашьха уарба илашо хьтәы цаҵхак аҽыҵакны иҵон ладаḱа ахы рханы: – «Ушҵаҵшзоу, аҵсабара, сара бзиа избоит уҵшзара», – аҳәеит. Ашьха уарба. Иаҽыҵакыз ахьтәы цаҵхагьы наҽыҵшәан, лбаа абнаҽ ашәҭқәа инарылашәеит. Ашьха уарба аҵәыз иашьҭамлакәа, иҵырны аҩхаақәа инарыбжьаз иҵеит.

Убри абна ааигәа ҵҳәыск амхы дҭагылан драшәон. Уи лыҷкәын заҵәы убасḱак даашьаҩын, дҩагылан акы длыхәомызт. Иара шьҭа дхәыҷымызт, джыҵәза дыḱан. Ан, ахаҵа усгьы аҵҳәыс усгьы ддыркаран, уаҳа налылымшо днеихьан.

Шьыбжьон ан лҽага нышьҭалҵан, абна днылалан фархьк лыḱәшәеит, дыҵшызар, аҵьашьахә, илашо ахьтәы цаҵха лаҵхьа ишьҭан.

Убасḱан абна иаалḱьеит Абгахәыҷы: – «Аҵҳәыс, ибымган уи аҵаҵха мышьҭаҵәгьа, уи ҭынчра азәгьы инаҭом, ишаноуп».

«Исаҳәа, Абгахәыҷы гызмал, шанас иалоузеи абри ахьтәы цаҵха ҵшза?!»

«Уи аусура иаҵаҵхоуп, зыҩны иааҩнанагало ахаҵа тәаха имамкәа, аус имулар изычҳауам», – аҳәеит Абгахәыҷы.

Аҵҳәыс дгәырҕьаҵәа, аҵаҵха налгәыҵалкит: – «Ауаҩы изы аусуроуп ҵсҭазаарас иḱоу, – лҳәеит. – Бзиала, Абгахәыҷы!»

«Абзиара бақәшәааит», – аҳәан Абгахәыҷы, абна инылаланы иҵеит.

Аҵҳәыс лфархь аашьҭылхын, лыхьтәы цаҵха ҵшза дахәаҵшуа, аҩныḱа лҽыналхеит. Ан дахьцоз амҩан дхәыҵуан:

«Ауаҩы данхәыҷу аҵәажәара шиҳарҵо еиҵш, аусурагь ирҵатәуп. Дзаҳаазозеи ауаҩы – аус иуларц азы ауп. Уиа ауп

илахьынҵа насыҵ мҩас иамоу, уаҳа даҽа мҩакы ыҟазам. Исхарогь ыҟоуп, сыҷкәын данхәҷыз, аус иур, дааҵсар, дгәаҟыр ҳәа сшәон, акгьы исырҟаҵомызт. Дандуха, дбаҩданхеит. Ақытаҿгьы «Баҩдан» ҳәоуп хьызшьаран ишиарҳәо. Аусура зҭахым ауаагьы пату иҟәырҵазом».

Ан аҩны данааи, ахьтәы цаҵха акәалаҵ инҭаҵаны илҵәахит. Шьҭа сыҷкәын иҟаиҵо збоит ҳәа адәахьы дындәылҵит.

Уи аҵәа амҵан дыҟәиан днаҵшы-ааҵшуа, аҵстҳәаҟәа ицхьазозшәа дрыҵаҵшуан. Ус, аҷкәын дҩаҵкьеит, деилкьаеилгәыцәза: «Ҳамхахьы рашәара сҵоит, аусура сгәаҵхоит», – иҳәан, аҿага аашьтыхны ашҭа дынтыцны дҵеит.

Ан лгәыргьара ҳәаа амамызт. Убри аҿны нахыс ан лҵа хәлааныа ашәак иҳә о акы даҿын. Зны дуастон, зны арахә еилиргон, зны ааида ҟаиҵон, дтәаны аҵсшьаха ихы иаитомызт.

Иара иҳәалон: «Аус анызымуа сычмазаҩушәа схы збоит, аус анызуа сыҵсы сшьоит, иҟасҵо сеигәыргьоит».

Аусура насыҵ инатон. Ақытаҿгьы «Баҩдан» ҳәа иаҳәара иаҟәыцит, зегь пату иҟәырҵо иалагеит.

Ан дгәыргьон, аҩны акы агмызт: иун, иҟаҵан. Иааит ҭагалан. Ани аҵеи аца азна аҵш иаадрыхыз ҭарыҵсеит, аусҟәа зегь рыҟны еицхыраауан.

Ҭагалан аҵсабарагь цәҩеижьза, алакә еиҵш аҿеиланаҳәеит. Аҵша хьшәашәа иасуаз, абгьы ҿгәыхаа иагон. Абнақәа рҿы ҭынчран, аҵсаатә шәаҳәаҵәа атәыла цхаррақәа рахь ицахьан. Абгахәыҷгьы атаҩыра италаны ицәахьан.

Убаскан, ҽнак, ан аҩны ачашәқәа рызра дшаҿыз, хтыс ҵьашьахәык ҟалеит. Аҩнашә инадцрылан ашәхымс иныкәтәеит Ашьха уарба.

«Иутахузеи, сымш, арахь уаазгазеи?» – ан уи дназцааит.

«Саазцаз уиоуп, ҳатыр зқәу аҵхәыс, сыхьтәы цаҵха ицәахны ибымоу сыт. Убри сашьталан сааит иахьа», – аҳәеит Ашьха уарба.

«Иуазҳәада уи сара ишсымоу?!» – иҵьалшьеит ан.

«Аҵсаатә ирбон ианаабгоз».

Аҭҳәыс иаалцәымыҭхеит, нас даахәыцын: – «Иусҭап, изурызеи, иутәу сызумакуам», – лҳәеит.

Ан аҩны дныҩналан, саанк азна ачашәқәа аадәылган инамҭалыргылеит: «Усасуп, иахьада ҳаҩны умааиц, акы унаҭҳа!»

Ашьха уарба лчеиҵьыка мап аҭәнамкит, азхара афеит: – «Иҭабуп, бчеиҵьыка иазҳааит», – аҳәан ан иналеихырхәеит.

«Ҳалалс иуоуааит», – лҳәеит лара.

Аҭҳәыс лылахь еиқәшьшьы аҩны дныҩналан, ахьтәы цаҭха лыман даадәылҭит. Иахьыгунылгоз, илзымычҳакәа лылабжышқәагьы рҿаархеит.

Ашьха уарба агәаҭанза даарыцҳанашьеит ан, иҟасҭарызеи ҳәа ихәыцуа инатәеит.

«Ауаа зқьышықәсала арҭ ацаҟьақәа рыҭаҟа инхо, изыхшо, изаазо ан лоуп. Ан дыҟамызҭгьы ауаагьы ҟаломызт, нас ишәаҳәодаз, игәырҭьодаз, икәашодаз? Ах, игәҿыҭьрахон! Убри азы ауаа бзиа избо ан лгәы ныдмырхароуп, иқьиоу, ҭсы зхоу, ан илымҭахырхәар рыхәҭоуп. Убри аҟынтә ахьтәы цаҭха даара ишысҭахыугьы, ибзынсыжьуеит, ан», – абас аҳәан, Ашьха уарба нышьҭыҭраа ицеит.

Ирҳәоит, ан ахьтәы цаҭха шьхакы ашьапаҿы илҭәахит, уинахыс ауаа зегьы аусура бзиа ирбо иҟалеит ҳәа.

АШШАҒЬЫЧ
Алакә

Инхон-инҵуан ҵсаатә хәыҷык. Уи аҵсаатә хәыҷы иины адунеи ианнықәҵш аҽны инаркны, изхылҵыз ирхыз ахьз иаргьы иахьзхалеит.

АшшаҒьыч аныѡеидас, даараза ахьз гәыннагеит: аҵсаатә ахьеизало ианнеилак, «АшшаҒьыч», «АшшаҒьыч» – ҳәа ахыччара иалагон. АшшаҒьыч иазбеит аҵсаатә инарызҵаарц, иара зхылҵыз аҵсаатәшьҭра «ашшаҒьычқәа» ҳәа ирхымзаауа ахьз цәгьа зырхылаз атәы акыр рдыруазар еилнакаарц.

Шарҵазык, АшшаҒьыч нкаҵырны иҵеит агәҭыха еилнакаарц. Аҽны хәлаанза иҵыруан, аҵсаатәқәа имаҷымкәа ирызҵааит, аха иара зышьҭаз ҵсаатәк еилкааны иаздыруамызт. Зегьы ражәа неиларҵан, иаҳа издыруа роуп ҳәа, ажәҵарақәа рышḱа ирышьтит. Такәы аамҭа иҵыруа ишҵоз, иабеит ѡнык. Уи ашҭа иҭагылаз ҵәаҵла дук амахәҭа иқәтәаны икарҵәазаны ишәаҳәон ѡ-ҵыск. АшшаҒьыч уахь инҭаҵырит.

«Уа мшыбзиақәа!» – аҳәан, урҭ рааигәара махәык иныкәтәеит.

«Уа бзиарак иақәшәаша, АшшаҒьыч ухаҵкы, бзиала уаабеит!» – рҳәан, ажәҵарақәа, рысас аҵсшәа арҳәеит. Ишеиҵәажәоз, АшшаҒьыч иааҵәырнагеит ажәеилкаатәык азы абрахь ишымѡахыҵыз.

«Ажәҵарақәа шәхаҵкы, – аҳәеит иара, – шәара акры збахьоу, акры здыруа ҵсаатәқәоуп. Ижәдыруама абарҭ ашшаҒьычқәа рҭоурых ҳәа акыр, насгьы урҭ ирхымзаауа ахьз цәгьа «ашшаҒьычқәа» ҳәа изрыхьзхалаз?»

Ажәҵыс ус аҳәеит:

«Ари адунеи аҽы абзиа шырхамышҭуа еиҵш, аҵәгьагьы рхашҭзом. Издыруеит сара ашшаҒьычқәа шәҭоурых. Сызхылҵыз ирҳәо исаҳахьан, – аиҭаҳәара иналагеит ажәҵыс ашшаҒьычқәа рҭоурых. – Даара акрааҵуеит ҵсаатә хкыс иḱаз зегьы еизара дук рыман, амшын агаҽахь аҵаḱьа ҽыҵәаақәа рыбжьара дәҳәыҵшк аҽы. Ааҵынран ари ахҭыс аныḱалаз.

Аизара ду зыхҟьазгьы уи ауп, атәыла ҷхаррақәа рҽынтәи иааз аҷсаатәи, ара зыҷсадгьыл аҽы иҟаз аҷсаатәи еиҷылон, агәырҷьара ду рыман.

Аҷсаатә реизараҽы ишәаҳәозаарын Ҟармаҵыс шәаҳәаѡык. Иахьа уажәраанза, уи аѡыза абжьы зхаз, ус ишәаҳәоз иара аҷхьагьы, иара ашьҭахьгьы, ари адунеи аҽы иҟамзаарын. Аҷсаатәқәа Ҟармаҵыс абжьы шаараҳазҵәҟьа, рымҵәыжәѡақәа неиқәҷсаны, рыҷсы заны, рҷыт бжьык ыҟазамкәа зегьы зырѡуан.

Ҟармаҵыс шәаҳәаѡ, ишәаҳәауа, инышьҭҷраан ишнеиуаз, аҷаҟьа ҽыҷәаа-ҵарык иаахеит, агәышҷгьы иаразнак иҷәҷәаны иҷнаҟеит.

Иааилагьежьит аҷсаатә, иеибарҷырҷыруа…

Еиҳа иҵарыз Ашьауардын, аҷсҭаҟа иҷырны иҷан, Амшә ианаҳәеит иҟалаз арыҷҳара. Амшә иадыруазаарын хәшәы хкыс иҟаз зегьы. Иаҳаз даара агәы иалсзаап, ирыҷҳанашьазаап Ҟармаҵыс шәаҳәаѡ. Нас уи хәшәыс иамоу абри ауп, аҳәан, ашьапы ашҵа ашша ҽыҭк аамхны Ашьауардын ианаҭеит, усгьы аҳәеит:

«Инаганы абри ашша Ҟармаҵыс ахәра инақәышәҵар, иаразнак иҷьоит!»

Ашьаурдын алеи-аҷси рыбжьара амшә-шша аман иааит аҷсаатәқәа реизарахь. Аҷсаатәқәа игәжәажәо еилаҷыруан.

Ашьауардын иаанагаз ашша ҷьара инықәҵаны, Ҟармаҵыс инахагылт ишыҟоу збап ҳәа. Ҟармаҵыс, ашьа аҵкьасо иахьышьҭаз агәаҟра иаҽын. Ашьауардын иаразнак ашша ааган Ҟармаҵыс ахәра инақәсҵап ҳәа ианаахьаҳә, ашша ыҟазамызт. Ашша згазеи ҳәа иааилагьежьит аҷсаатәқәа. Иҟан уаҟа хылҵшьҭрала шәа шәызхылҵыз аҷсаатәгьы. Уи аҷсаатә Ашьаурдын аҵкысгьы иеиҳаз ҷсаатәын усҟан.

Аҷсаатәқәа реилагьежьраан иархәаны, ашша ҷьычны иаман иҷеит. Ари зегьы ирдырт, аха иҟарҵарыз! Ҟармаҵыс шәаҳәаѡы, ахьаа бааҷс азхымгакәан, аҷсы аахыҵгәышьеит. Уи ашьҭахь, ашша зҷьычыз, аҷсаатәқәа ирылырҷеит, «Ашшаҷьыч» ҳәа хьзысгьы иарҭеит. Ари аҷсаатә Ашьаурдын аҵкыс еиҳаз, ишгәырѡоз иагхеит, еиҵалеит. Мышкы, зынза

аҧсра ишаҿыз аҧсаатә ианырба, иааизан, азы ахәлархәхәо аҧсы ааиқәдырхеит, аха «Ашшаҕыч» ҳәа ахьз шахыз иаанхеит. Иахьагьы уи аҧсаатә шьҭра «ашшаҕычқәа» ҳәа рыхьзхалеит.

Абра иалгеит Ажәҧыс ажәа ҳәаны.

Ашшаҕыч хәҧы даара иархәыцит, нас ҿаанаҭит:

«Ииашоуп, Ажәҧыс, уажәабжь уаналагоз иуҳәаз: Ари адунеи аҿы абзиа шырхамышҭуа еиҧш, аҧәгьагьы рхамышҭуазаап».

ЛАША ИГӘҬЫХА
Алакә

Лаша хәҷы ҽнак дхәыцуа днатәеит: «Зегь реиҳа иҟәышда?.. Зегь реиҳа иқьиада?..»

Ари азцаара изцәырцыз аҭак шыҟаицаша издыруамызт. Сазцааша азәыр дызбозар ҳәа амҩа дыкәлан иҿынеихеит. Дышцоз Ардәына ашәа шаҳәоз ибеит, илаҟәны амахә иҟәтәан.

Лаша даара игәацхеит уи ашәа ссир. Ари еиҧу цсаатә бжьы ахаан исмаҳац ааигәахәит.

«Ардәына… аа… Ардәына?»

«Аа, иуҭахыузеи, арцыс хәҷы», – аҳәеит Ардәына неизыцшын.

«Издыруада, уара ашәаҳәаҩ уакәзар зегь реиҳа иқьиоу, зегь реиҳа иҟәышу?»

«Оо, мап, мап… ус сгәы иаанагом. Ҳәарада, саргьы ақьиара сылоуп. Ашәацыцьац ирцырхагоу ахәаҷақәа сфоит, уи ала ацла рыбгьы еиқәхоит. Егьырахь, сашәаҳәабжь ауаа аргәыргьоит. Сгәы иаанагом иҟоуп ҳәа цьара, са сацкьыс иҟәышу, са сацкьыс иқьиоу»...

«Абзиараз, Ардәына», – иҳәан Лаша, инапы наҟьаны еиҭах амҩа дыкәлеит.

Лаша аҧсабара аҧшзара деигәыргьон, ашьхақәа сы шкәакәала иҭахәхәаз харантә дырзыцшуан. Абнақәа дрылсуа дахьцоз, аҧсаатә ашәа рҳәон.

Лаша дышнеиуаз, дәҳәыцшк аҷы шәҭы хкыс иҟаз ахьышәҭуаз днанагеит. Абраҟа Ашьхыц ашәак ҳәо, амати аизгара ишаҷыз ибеит.

«Оо! Ҳаҭыр зқәу Ашьхыц! Иудыруазар уара, абри адунеиаҷ зегь реиҳа иҟәышу, зегь реиҳа иқьиоу дарбану? Издыруада уи уара уакәзар, Ашьхыц?»

«Оо, мап, мап… Ус сыҟам, – аҳәеит Ашьхыц. – Иагьа ус акәзаргьы, азәгьы иҳәар ҟалом сара сҟьиам ҳәа, избанзар, иахьа хәлааныа амати еизызгоит, уи ацха алсхуеит. Схәычқәа цхала инықәызгоит. Ашьхымза азна ацха сыцшәмагьы ицшны игоит. Уиала сара ауаҩы сихәоит. Сҟьиоуп саргьы

иахьынзасылшо. Аха иҟоуп адунеиаҿ зегь реиҳа иҟәышу, зегь реиҳа иқьиоу – уи Амра ауп».

«Ишҵа, амроу? Амҵ уҳәоит, Ашьхыҵ… Амра цәажәом, ак ҳанатом, ак ҳамнахуам, ус баша ажәҩанаҿ ицәырҧуеит аҟароуп», – иҳәеит Лаша, игәы намзо Ашьхыҵ днахәаҵшын.

«Иуздыруамзаап Амра абзиара ду иҟанаҵо… Амра ыҟамызтгьы, аҵхарра ҟаломызт… Уазхәыци иҟалоз, алашареи аҵхарреи ҟамлар? Ауаа аеаҩра рзаарыхуамызт».

«Ирыхьуаз ауаа ирфо рмоур?»

«Амла иаганы иҵсуан. Амра ыҟоуп, аҵстазаарагьы ыҟоуп, иҵхоуп, илашоуп».

«Итабуп уахьыҟоу, оо, Амра лаша!» – Лашеи Ашьхыци намцахырхәеит, нас инеидтәалан, ашәаны ирҳәеит:

Ҳара бзиа уаабоит,
Оо, Амра лаша!
Адунеи зегь бзиа уабоит,
Оо, Амра лаша!
Аҵиаа зегь бзиа урбоит,
Оо, Амра лаша!
Аҵсынтәыла бзиа уабоит,
Оо, Амра лаша!
Аҵстазааразуглт, укаҵхеит,
Оо, Амра лаша!
Утаҟа ажәларҟәа еишьҭәахеит,
Оо, Амра лаша!
Умчала абаҳчаҟәа шәтуеит,
Оо, Амра лаша!
Ажәаҩан иаҵәа ургәырҧьеит,
Оо, Амра лаша!

«Аа… Лаша? – ашәа ааиҵнаҟьеит Ашьхыҵ. – Иҟоуп еитә Амра адагьы зегь реиҳа иҟәышу, зегь реиҳа иқьиоу. Иеилкаа урт, сара исыздыруам!»

«Бзиала, Ашьхыҵ қьиа», – иҳәан Лаша, дырҩегьых амҩа днықәлеит.

Лаша дцон, ахәқәа дырхыцуа, арҩашқәа драҩсуа.

Ус, дәҳәыцшк аҿы шкәакәа маҭәала реилаҳәаны ажьақәа реицхумарра дналагылт. Урҭ ашәаны ирҳәон:

Унан, ишәыхьзеи, абгақәа,
Ашәарыцацәа шәыршьит.
Ашәарыцацәа шәыршьит.
Унан, ишәыхьзеи, абгақәа,
Ҳгәыргьалап, ҳкәашалап, ажьақәа,
Ҳкәашалап, ҳкәашалап, ажьақәа.

Абнаҿ уаҳа инхом ҳаҕацәа,
Абнаҿ, уаҳа инхом ҳаҕацәа.
Ҳгәыҭкьа-цсыҭкьа шьҭа ҳкалазом,
Ҳгәыҭкьа-цсыҭкьа шьҭа ҳкалазом.

Ех, ҳанасыц kалеит!
Ех, ҳанасыц kалеит!

Настҳа ажьақәа ран иаҳкәажәха итәаны ирзызырҩуан, ирыхәацшуан.

Лаша Ажьақәа ран днеихырхәеит:

«Исаҳәа, ҳаҭыр зқәу ан, ибдыруоу бара ари адунеиаҿ зегь реиҳа иқьиоу, зегь реиҳа иқәышу дарбану?»

Ажьақәа ран Лаша ихы аашьышьит: –

«Иуасҳәап, издыруеит сара уи. Зыцсы ҭоу зегьы, ақьиарагьы, агәыжәлацәгьарагьы, акәышрагьы ҳалоуп. Аха зегь реиҳа иқәышу, зегь реиҳа иқьиоу Адгьыл ауп», – аҳәеит Ажьақәа ран.

«Ихасцом, Ажьақәа ран, ибҳәо, Адгьыл ус баша ишьҭоуп», – дгәааит Лаша. «Маап, Адгьыл ус баша ишьҭазам».

«Да, исаҳәа нас, Адгьыл иканаҵо акы?» «Адгьыл – азын, аацын, ацхын, ҭагалан ҳәа аеыцсахуа, цсы зхоу зегь аус днаруеит».

«Исзеилкаауам, цсы зхоу зегь аус шцаднаруеи?»

«Уазхәыци, аацын анааиуа ацхьа ишцакоу, иугәалар-

шәеи, Лаша? Аҭлақәа абҕьы рҽазам, ихьҭоуп. Аха, нас, хәыҷы-хәыҷла иҭхаррахо, ашьац еҭәа ҭшзаза иаауеит, абҕьқәа пытуеит, ашәыр ҭлақәа шәҭуеит. Абас, адунеи зегь ҽыхоит.

«Аа, еилыскаит, Ажьақәа ран, ибҳәаз».

«Адгьыл убас аҽыҟанаҭоит, ҭсы зхоу зегьы ирфара роуратә. Ауаа аарыхуеит, аҭстәқәа аҳаскьын еҭәа рфоит, аҭсаатә – ахәаҷақәа, ашәыр хкқәа ҟалоит. Урҭ зегьы зқәиааауа Адгьыл ауп. Адгьыл аҭсҭазаара еиқәнархоит. Адгьыл ҭсы зхоу зегьы ирануп, ирыѡнуп. Адгьыл ауп зегь реиҳагь иҟәышу, зегь реиҳагь иқьиоу» – аҳәеит Ажьақәа ран.

«Даараза иҭабуп, Ажьақәа ран, сара ари ахьсеилбыркааз», – иҳәан Лаша, дынхырхәеит.

«Лаша, иудыруаз иҟоуп зегь реиҳа еиҭах иҟәышу, зегь реиҳа иқьиоу, уи иарбану сыздыруам, уара еилкаа», – аҳәеит Ажьақәа ран.

Убасҟан бжьы цәгьак аагеит, Лашеи Ажьақәа рани аашанхеит.

«Уу-уу!.. Уу!.. Абла еицаҟьақәа, ажьа насыҭцәгьақәа, ашәарыцацәа хҭаҟа бга ршьызар, ҳара ҳанҭәаз ҷьшьаны шәгәырҕьо шәеилоуп!»

Абгақәа рыцқәа еихакшо, рылақәа цырцыруа иааизеит.

Ажьақәа шәан еиҷьыҭза иааилагылт, нас абгақәа ирыцәцарц еибарѡит.

Абга ду Ажьақәа ран иѡны инахьзан, иакит. Ажьақәа ран шыҳәҳәоз, ишҭәуоз, абнахь иагеит, егьырҭ ажьақәа рыцәцеит.

Лаша хәҷы агәыҭҟьа даганы, дыѡны аҭла ду днахьынҳәазалан, иҳаракны амахә дныкәтәеит, дҭәуон Ажьақәа ран рыцҳашьаны…

Абгақәа рыцқәа еихакшо аҭла инакәшеит. Лаша ихәаҭшит, ахау ахь ишзымхалоз анеилыркаа, еимпит. цыҭрак ашьҭахь, Лаша ҭшьаала аҭла дналбаан, еиҭах амѡа дныкәлеит.

Аҳауа цқьан, аҭша асуан, абнаҽ азаза зыхьшы игылаз ашәҭқәа рыфѡы лаҳалаҳауан.

Лаша дышцоз, нхарҭа ҭзык дазааигәахеит. Ашҭаҿ акәты рацәа ыкәын. Дыцшызар, Ахьшь кәты шкәакәак нышьҭцраарит. Акәтқәа шәан, еибаркаркарит. Алақәа шуа иҩацибарҟьеит. Иҟалаз ацшәма игәеиҭан: «Ҳааи, ҳааи», – иҳәан, дхысит.

Ахьшь шәан, акәты наҿыцҟьан икаҳаит, иаргьы цырны ицеит.

Лаша урҭ драҩсны дышцоз, рҩашк даахыкәгылт. Ара Ахьшь изеихсуаз зыхтәаланы азы ажәуан, аҧсы ашьон.

Лаша уи Ахьшь дахәамцшзакәа днаҩсит.

«Узыргәаазеи, аҷкәын, аҧсшәа зсоумҳәозеи?» – Ахьшь абжьы наиқәнаргеит. «Сара еилыскаауеит ари адунеиаҿ зегь реиҳа иқьиоу, зегь реиҳа иҟәышу. Уиоуп амҩа сызқәу, аха уара Ахьшь, сара усцәымҷуп, избон ацәгьара анууаз, иануштахысуаз». «Баша угәааит, сара ус схы нықәызгоит, – Ахьшь аҿаарышәшәан, Лаша инаизыцшит, – иубандаз иҟасцақәо, еиҳагьы сгәаҕ укуан».

«Исшоаҳәара иҟауцақәо?»

«Аҧара цшқақәа ранацәа рхәаагара ианцалак, инхыкәшәааны исфоит. Адуқәагьы мцасырслоит, акәытқәагьы сраҩсуам. Уара ишуҳәо зегь рыцҳасшьо салагар, амла сымцсуеи, сара схы еиқәсырхоит, схәы сыцшаауеит».

«Аа… уиашазаргь ҟалап, Ахьшь, аха уқьиазам!» – иҳәеит Лаша.

«Ииашоуп, сқьиазам», – аҳәеит Ахьшь алакҭа ырцәгьаны.

«Убри уҟазшьазы бзиа узбазом», – Лаша дцәыцыцшны днахәаацшит.

«Скәышупеи сара», – аҳәеит Ахьшь, аалахҿыххан.

«Да, исаҳәи узлакәышу?» – Лаша иҧьашьаны дназцааит.

«Сара издыруеит адунеиаҿ зегь реиҳа иҟәышу, зегь реиҳа иқьиоу иарбану?»

«Издыруада уара уакәзар, Ахьшь леишәацәгьа?» – Лаша днахыхәмарит.

«Мап… мап… са сакәзам», – ахәеит Ахьшь.

«Нас иарбану уи?»

«Адунеиаҿ цсы зхоу зегьы ҳаиқәзырхо Азоуп. Аҧстҳәақәа налбааны, ажәҩанахь ихаргалоит, уахьынтә қәаны иааусит, Адгьылгьы азы ажәусит ақәа анауа, аҧлақәа, ашәтқәа, аҧстәқәа, аҧсаатәқәа ақәа зы иакәабоит, иарыцкьоит. Ауаа ракәзар, зыда афатәгьы рзыҟаҧазом. Азы ыҟамызтгьы, цсы зхоу зегьы зышан ицсуан, аҧстазаарагь ҟаломызт.

Адунеиаҿ зегь реиҳа иҟәышу, зегь реиҳа иқьиоу Азоуп», – аҳәеит Ахьшь.

Лаша дынхырхәеит арҩаш аҿаҧхьа: «Есымша уаҟаз, Азы!» – иҳәеит.

Ахьшь нышьҭыпраait, ашьхақәа рахь ахы рханы ицеит.

Лаша зегь реиҳа иқьиоу, зегь реиҳа иҟәышу Амреи, Адгьыли, Ази шракәу еилкааны аҩныҟа дхынҳәит.

АКӘҶЫШЬ ҨЕЖЬ

Ажәабжь

Аḱәарҭ иаҵан акәҷарақәа рацәаны, убарҭ ирылан кәҷышь ҩежьк. Акәҷышь ҩежь хәацык анаҵшаалак, акәҷарақәа абжа ҳаҭ ҳәа иҩны иашьҭалон, аха иара, агәы икылахо, иласны иафон, ирынаҭомызт.

Аḱәарҭ, ҽнак, убри азы игәаан, Акәҷышь ҩежь инахыкәласын, иацәҳаит: – Абри еиҵш ҵсыцәгьара убахьоу, иуҵшаауа ааиҩшаны, уҩызцәагьы ируҭалар, даргьы уашьҭан ирфо абжа урымҭои?.. Уḱазшьа бааҵсуп, сымҵәыжәҩа уаныҵатәоугьы зегьы урыгәҭасны иахьреиҷьу уҽадуҵоит. Сгәы ухшәар ḱалап, уеиҷьымхар!

– Сеиҷьхоит, – аҳәеит Акәҷышь, аҽырҵәыуо.

– Иаҳбап, – Аḱәарҭ аҽаарышәшәан, амҵәыжәҩақәа асаба аарылнахит.

Убри ашьҭахь ҽнак Аḱәарҭ адәаҽы ашьапхыц ала анышә бҷьаҭны, хәацык ыҵхны акәҷарақәа ишырҽанаҵоз, иаагәанаҭеит Акәҷышь ҩежь шыḱамыз. Аḱәарҭ даара хьаас иḱанаҵеит: «Ҵьара машәыр ахьзар, амацара иабацарыз?» – агәы иааҭахәыцит.

Акәҷарақәа ашәа ҳәо аҳаса рфон. Аḱәарҭ наҵшы-ааҵшит: – Ḱәах-ḱәах, Акәҷышь ҩежь, уабаḱоу? – ҽнаҭит, аха ҵьаргьы абжьы гомызт.

Акәҷышь ҩежь усḱан аҵшәмаҵҳәыс ааҵәа анлыршәшәоз ачарыц икаҵсаз афара иаҽын, аҩызцәа акәҷарақәа рықәҽымҭзакәа. Аḱәарҭ, сыкәҷышь хәҷы машәырк ахьит ҳәа, игәыҭḱьа-ҵсыҭḱьаха ишнеиуаз, иабеит. Аҵсыцәгьа ачыḱә ҵжәарц акгьы агмызт, иаргьы аҽы раҳаны, амцхә иафаз ахәда икылачны аҵсра иаҽын. Аḱәарҭ, «ḱәах-ḱәах» арган, ачарыц анаба егьырҭ акәҷарақәа ирызҽнаҭит. Зегьы еибарыҩны иааин, игәырҷьаҵәа, ачарыц аḱәшәара иалагеит. Аḱәарҭ акрыфара иаḱәыҵын, Акәҷышь ҩежь ганы, азыршьҭраҽы азы анаржәит. Акәҷышь ҩежь аҵсы анааивнага, Аḱәарҭ гәаан, уи инахыкәласит. – Ура уаҳа сымҵәыжәҩа уҵасыртәом! – аҳәан, инхьаҳәын ицеит. Есыҽны Акәҷышь

ѡежь амацара идәықәын, агәы ҽыҭъуан, ан гәхьааган иҭәыуон, аха Аҟәарҭ гәаан амҭын иқәнажьломызт.

Ҽнак Акәҷышь ѡежь: – Шәааи, сашьцәа, акәҷара хәыҷқәа, шәааи, аҭшәма ачарыц калыҭсеит, еицаҳфап! – рызҽнаҭит. Акәҷышь ѡежьаҽ ианнеи, ашәа ҳәо, ачарыц аҟәшәара иналагеит. Аҟәарҭ уи агәы иахәан: – Акәҷышь ѡежь, уҟәышхеит, аҭсыцәгьара уаҟәыҭит, – аҳәан, амҭәыжәѡа накәнаршеит, иагәыҭаҳәҳәо.

АКАЦКАЦ ҽЫРБЕИ УИ АЦА ГӘШӘИУ-ГӘШӘИУИ

Алакә

Абра ишәаҳарц шәыҟоуп Акацкац ҽырбеи уи аца Гәшәиу-Гәшәиу захьзызи рыхҭыс. Иззымдыруа азәыр шәыҟазар, иахьарнахыс ижәдыруаз, акацкацқәа нхарҭас ирымоуп ашьха кацәарақәа. Егьа дшәарыцаҵозаргьы, ахра дацәымшәозаргьы, урҭ ахьынхо неишьа имазам. Асыцәкьа рыкәгылазом урҭ змоу ахра цаҧ-цаҧқәа – убасҟак иҵкьаррақәоуп. Лбаа, убарҭ ахрақәа ршьапаҵоуп асыцсақәа ирыцкьо арҵашқәа ахьиуа. Акацкацқәа зынгьы-цхынгьы ртыцқәа нрыжьзом. Урҭ, ашьха иқәу зегьы рҵадахьы, иҵаҳаракны иҟоуп, зегьы ахьырбарҭоу, зегьы ахьраҳауа. Уа ацша иасуа абжьгьы аеакыуп.

Шәзырҵы, шәзырҵы, ишәаҳауазар!

Ацша абжьы ааҵуам, аха ишәмаҳауеи акацкац рыбжьы, рыбжьы акәмрашәа: «Гәшәиу-Гәшәиу! Гәшәиу-Гәшәиу!» Урҭ ашәа азырхәоит акацкац Гәшәиу-Гәшәиу зыхьзыз.

Шәазызырҵ нас уи акацкац абжьы…

Аха ажәа ахы умҳәакәа ацыхәа узҳәом, рацхьа иара ан ҽырба атәы ххәап. Уи зықәгылаз ашьапқәа зегьы реиҳа иаун, иццшзан. Абжьы акәзар, ашьха кацкац абжьы шырхәоз иҟан. Аха шықәсык ахь знык ада абжьы аргомызт иара. Ари азхоуп ҳәа ацхьазон, уаҳа ахы аҧьабаа иаланаҧомызт. Уи абжьы анаргоз аены акаҵҳәа ашьха иныкәыҵуан, зегьы ргәырҽаннаҧон. Уи аены акацкацқәа ҽизаны ирыгәтыларкуан иаргьы. Акраамҭа иара ҽырба-ҽырбо инеи-ааиуан, аха хара ҧьара иццшуан. Убрахь ианыцшуаз ахәда цшзагьы еиҳа иеиҧнахуан, иаргьы еиҳагьы иццшзахон. Аха уи ус изыҟалоз егьырҭ ирыздыруамызт, рыкәша-мыкәша акацәарақәа зынза илаҟәны, иҟази ирхагылаз ажәҵан аштцеи рыда акгьы рбомызт.

Акацкац ҽырба анаацсалак, инарылҧны атрахьы ицон аҧсашьарц. Нас, амырхәага рҽатан иахьтәаз, акацкацқәа ацәажәара иалагон. Урҭ еибырхәон анкьа дара иреиццшыз

зегьы абжьы шырхаз, уажәы Акацкац ҽырба зацәык зегьы абжьы шарго еицш, рыбжьы шдыргоз, еиҳагьы ҳатыр шрықәыз. Аха рыбжьы ахьдыргоз азы еиҳа ҳатыр зрықәыз рыздыруамызт. Акацкацқәа агәхаштра баацсы рымоуп, ирхаштит.

Зны, аацынрак азы, Акацкац ҽырба ихнахит кацкац хәчык. Уи цхынрак ала ишазҳара иазҳаит. Ус, шықсәык ахь знык Акацкац ҽырба абжьы анаргоз аамта ааит. Акацкац хәчы игәанатәеит Акацкац ҽырба иакәшан игылаз рахь акәымкәа, аблақәа кыдхалан цьара ишыцшуаз. Ан иазцааит, аха атак амаҳаит.

Иааит азынра. Акацкац ҽырба иара аламыркьысзакәа ҽгьырт атра ҟарцон. Адәныка ухы аауздәылмырҳәҳәо ианыкала, уи ацеи иареи цша ахьымнеизоз, ибахза иахьыказ ацакьа ҳацы атахь абымбыл еицш ирацәаны ишьтаз ацытәа инылатәеит. Азынра, ашьхақәа асы анрықәҳалак, цсы зхоу зегьы ацстахьы, атцларахь реартоит. Акацәарақәа реы инхо акацкацқәа рыда ашьха тацәуп. Аси ацааи ргәацәахы акны икоуп ахрақәа.

– Уи аены уааҟәымцзакәа уабацшуаз? – зны Акацкац ҽырба иазцааит аца, ицха-цхаза ацытәа иахьылатәаз.

– Уи анудыршагь аамта ҟалап, умыццакын, – аҳәеит Акацкац ҽырба. Аха Акацкац хәчы абри агәы итыхон.

– Егьырт акацкацқәа рыбжьы зыдмыргозеи, урт изырзымдыруазеи? – ицаахит аеазных.

– Убригьы анудырша аамта ҟалап, умыццаклан, – аҳәеит акацкац ҽырба.

Азынра думи, Акацкац хәчы еснагь ицаалон, аха атак аҳауамызт. Акацкац ҽырба агәы аныццәа, хәычы-хәычла амазақәа зегьы араргамеит.

Зны, зынра баацсзак азы, акацкац дукәа рхәы рцацәа ирырто мацара, аацынра аамтаз, дара зегьы цсхьан. Инхеит акацкац хәычқәа. Алзынрак урт акы дырцаха рымамызт ранацәа. Убри акнытә, акрыфара атәы ада акгьы рзымцеит. Иара Акацкац ҽырба ан даара икәышыз кацкацын. Егьа иацәыхьантазаргьы, аца ианарцеит кацкацк иатахыз зегьы.

Нацьнатә акацкацқәа ашьха иахылацшуазаап. Урт, абжьы бзиа, хара инаѡуаз абжьы ахьырхаз аԥнытә, абра зегьы ахьырбартоу аԥазаара ратәаршьазаап, ашьха иқәу зегьы еиқәышахатны. Убри нахыс, урт, ашырцазза игылан, акатцәарақәа рԥынтәи ашьхатәыла иқәыцшуан, шәартак атәы зҳәо акы анырбалак, рыбжьы дыргон. Урт рыбжьы заҳаз зегьы ргәырԥаннырцон, реырцәахуан. Иԥан убас, ашьха иқәыз ашәарахқәа амашәыр иацәырыхьчон. Абас ақьиара, абзиара ду акацкацқәа иԥарцоз азы, урт есымша рыблақәа ассир рбон. Инахаран, рацхьа изса-зсо, имыццакзакәа, ииасуа иалагон абгацьмақәеи ацслаҳәқәеи. Урт абырлаш тәыѡақәа ирхагылаз лаша-лашон, убас иццшзан, знык абра ѡынѡықәра рзацнатцон акацкацқәа. Шаԥа бзиара ԥарцоз аԥара ирацәахон урт абырлаш тәыѡақәа зхагылаз абгабқәеи ацслаҳәқәеи. Шаԥа урт рацәахоз аԥара, ирхылцуаз алашара рацәахон. Шаԥа алашара рацәахоз аԥара, рынцра духон акацкацқәа.

– Аха уажәы инхаз рахь сара соуп абжьы ргашьагьы здыруа, зегьы рзы абзиа ԥазцар зылшогьы сара азәзатцәык соуп. Уажәы иԥоу акацкацқәа зхылцыз роуп сара сзыциз, аха иахьагьы иацы ииз рацкысгьы сеицәам, – аҳәеит Акацкац ҿырба ацыхәтәан.

– Егьырт ирхашцит акәымзар, ирылмшои убас еицш рыбжьы дыргалар? – ицааит Акацкац хәычы.

– Ишцарылымшо, ишыԥатцатәу дырбазар… Урт, афатә бзиа анроулак, ргәы иахәан, ирҳәо ада акгьы рыздырзом, – иааччеит Акацкац ҿырба.

– Урт зегьы рыбжьы дыргозар, амашәыр еицаны иԥамлоз? – азцаарақәа агәы рыԥәсыгъуамызт Акацкац хәычы.

– Усԥан, убарт анцра сызто ашәахәақәа зегьы ирызшахон, абри уара узхылцыз саргьы сыбаѡқәа ацаԥьа иқәызтхьазаарын… – агәы аацшаait Акацкац ҿырба.

– Нас, шықәсык ахь знык ада убжьы зумыргозеи?

– Абзиара ԥауцозаргьы иахумырԥьацәароуп, иумырмыцхәроуп… Насгьы, сыбжьы цар ԥалоит… Нас ишцасыцсыхәоу? Знык иазхоит…

Акаҷкаҷ хәыҷы аҟәыҷит азҷаарақәа рыҷира. Аха Акаҷкаҷ ҽырба аҷыҷәа илатәан, уахи-ҽни ихәыцуан, ихәыцуан, ихәыцуан… Ааҷын анбаауеишь ҳәа игәаҟуан… Акаҷкаҷ ҽырба анааҽыхалак, иаҳәон, аҷа абжьы ргашьа анарҷаларҷ.

– Умыццакын уара, макьана иузымдыруазаргьы, иацоуп уаныхшәа, уажәыр ҳәа ушәома. Ианаҭаху иусырҷоит. Нас уареи сареи ҳакәхоит издырзо аҳәон зныказ Акаҷкаҷ ҽырба.

Аха Акаҷкаҷ хәыҷыгьы аҳәара агәы ақәҽыҷьуамызт.

– Бзиоуп, нас, иусырҷоит, аха сара иуасҳәаанза убжьы анурга, уаргьы саргьы ҳанасыҷ уалгоит! – аҳәеит Акаҷкаҷ ҽырба.

Знык ианаба, Акаҷкаҷ ҽырба аныцәазгьы, иара ааҟәымҷзакәа абжьы аргашьа аҷон, имырдукәа, егьырҭ ирмаҳарҷ.

– Уара иҟоуҷаз аѡыза ҟасҷом сара! – аҳәеит ҽнак Акаҷкаҷ хәыҷы. Ахәыҷы уҳәаргьы, уажәшьҭа ишазҳара иазҳахьан.

– Ҳақәухит! – аҳәан, иѡаҷҟьеит Акаҷкаҷ ҽырба. – Сара сышьразы акәзаап уара узхысхуаз!

– Аара иуду атәы ҷьаргьы исҳәом, убри уиегәырҷьала, аха сара ишыздыруа ухоумыршҭын!

Абрыгь аҳәан, ахәда ҷшза иѡахан, акаҷәарахь иѡахаҷрылт. Ааҷынра шаарыз иаахьан, ҷаҟа амраҽаҷхарсҭақәа рҽы асы ахьцаз, ма иахьаҽаѡрыз, ашьаҷ ѡеихьан. Усынтәи иабон ишәаҷырҳаҷуа уи иаҷрыхоз, азын изыгхаз аҷслаҳәқәа.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – аҳәеит, уи абжьы ѡеиҷыхны. Абжьы аккаҳәа ашьхақәа инарықәѡит. Арѡашқәа рышьҭыбжь ада акы умаҳауа, зегьы рыҷсы рзеит. Аҷаҟьа еиѡҷҷарақәа рҟынтәи иаакылибаҳәеит егьырҭ акаҷкаҷқәа, хәҷи-дуи еилаѡѡы. Иҷьашьаны уи иазыҷшуан.

– Акгьы ҷьашәымшьан, – аҳәеит иара, аѡызцәа рахь, – ҳара зегьы ҳаиҷшуп, бжьыкоуп иаҳхоу, абас шәыҽқәа аартны, абас шәыбжьы шәырга: «Гәшәиу-Гәшәииу!»

Зегьы иара иҟанаҷоз ҟарҷеит, аҽарацәа акаҷкаҷ бжьы шакәу удырратә рыбжьқәа дыргеит.

Абас, иналагеит уи акаҷкаҷқәа абжьыргара дырҷара:

– Гәшәиу-Гәшәиу!..

– Гәшәиу-Гәшәиу!..

Абас ирықәыҩуан ашьхақәа иахьа хәлааназа. Дук мырцыкәа аҿарақәа зегьы ирцеит абжьы аргашьа. Нас иара ирыланаҳәеит урт рыбжьы мчыс иамаз.

Ашарцаз, зегьы иреиҳаз акатәара амра абз анҩыцнагоз, акацкац быжьқәа го иалагеит катәара-цыцхьаза.

– Гәшәиу-Гәшәиу!..

Ари иаанагоз «шәгәышәсанышәца, шәнацшы-аацшы, ашәарта, амашәыр шәзааигәоуп» ҳәа акәын.

Есышьыжь, инахараны урт зегьы илаша-лашо, ирбон анцра рызтоз ашәахәақәа. Урт абзиара, ақьиара ҟазцаз рыда аеакы рбазомызт.

Акацкацқәа зегьы абжьыргашьа рцеижьтеи имаҷхеит амашәырқәа, ашьха ыкәыртәаан, итәҩасуа иныкәлеит ашәарах. Абжьы ссир ирхылцуаз дзырцаз акацкац иахьзырцеит Гәшәиу-Гәшәиу ҳәа. Ари еиҧьыз ахьз ацшаара цәгьан. Избанзар уи абзиара ҟанатон, ашәак еицш ихаан, иҳаракын, насгьы еснагь иаакамыршәзакәа азбахә рхәон.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – рыбжьы дыргон акацкацқәа.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – иацдырҧызуан ахрақәа.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – цсыцс иланага-ҩанагон ацша.

Икамлацызт абас бзиа ибаны еснагь зыхьз ашьха ирҳәоз аеакы.

Акраатцуеит ари ҟалеижьтеи, акацкац ҽырба уи аца Гәшәиу-Гәшәиуи ргәалашәара ҳзынхеижьтеи.

Аха шәзырҩы уажәгьы… Цкьа шәзырҩы! Ишәмаҳауеи уи ахьз?

– Гәшәиу-Гәшәиу! – рыбжьы дыргоит акацкацқәа, мшаҽнеицш.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – иеицырҳәон ахрақәа. Дара-дара еимырдон.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – цсыц лага-ҩагагас иамоуп ацша.

МЕК-МЕК
Алакә

Манча иаҳәшьеиҳаб Есма лпалта налшәылцан, ныкәара дцеит, адәеиужь ахь ихараны. Амҩан ақәаршаҩы баацс лыхьзеит, лпалта цха иалсны дбаазеит. Аҩны иаанхаз Манча дтәаны асахьа тихуан. Итихит аҟыз асахьа, ауаҩ инапқәеи ауаҩ ишьапқәеи аитеит. Итихыз аџьашьахә дахәаџшуа дтәан.

Ауаџьаҟ агәгәаҳәа амца тан, ишаҳәшаҳәуа ицхан ауада.

Адәахьы икыдцәан ақәа ауан, ашьхарахь идыдуан. Амацәыс аџстҳәақәа инархәыцкьаны иканарччон, ишьтылашааua.

Аҩнашә аартны дааҩналеит Манча иаҳәшьеиҳаб Есма длаҳәны, дбаазаны.

Леаалыршәшәан, ақәа налхьыкәкәеит, лашьа днаихәацшын: – Ах, сышцагәаҟи!.. – лҳәеит.

Манча иаҳәшьа дрыцҳаимшьазеит: – Сара ас сбаазаны санааилоз бызсацәҳалоз, – иҳәеит. Итихыз асахьа ахьыкәыз иааҳәыцы-мыцын, – «Мек-Мек», – аҳәан, аблақәа аахнатын, иҩагылеит.

Мек-Мек Есма илыцхраан, лпалта злачы лышәнахит. Ампахышьы лнаркын, лхахәы лырбеит. Леимаа баазақәа лышьылхын, аимаа цхақәа лнатеит. Аз-ца лагьанла илзааналган: – Бшьапы зааргыл ахьта былнахуеит, – аҳәеит.

Есма дгәыргъацәа лшьапы аз-ца инзаалыргылеит: – Ах, шака уразузеи, Мек-Мек! – лҳәеит.

Мек-Мек атетрад инанцшылан, цәаҕәак аақәнахит, ацәаҕәа анапаҩы илабахеит, агәы ианнаднаца, амузыка аҳәеит, иаргьы ашәа нақәнаҳәеит:

Уа ураида, раида раа,
Уа урида, раида раа,
Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысҳәап,
Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысҳәап,

Сара суаԥзам, ауаԥ инапқәа сымоуп,
Сара суаԥзам, ауаԥ ишьапқәа сымоуп,
Сҟызуп, сыцсаатәуп, азаҽы сцәаакзом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Сара сахьнеиуа,
Ахәыҷқәа, шәкәашала,
Сара сахьнеиуа,
Ахәыҷқәа, шәшәаҳәала.
Ақьиара ахьыҟам,
Иҟаларцаз сҽыхоит.
Ахьҭа иакуа,
Дыцхарцаз сҽыхоит.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Ԥыза гәакьан исымоуп
Са сласба, шанас иҟоу зылшоу
Са сласба, шанас иҟоу зылшоу
Ԥыза гәакьан исымоуп.

Фатәыс бзиа избоит
Ажьрыци арасеи,
Фатәыс бзиа избоит
Ажьрыци арасеи.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Мек-Мек ашәаҳәара ианаалга, Есма дԥагылан, адулаҷ иаатылгеит ажьрыци арасеи, нас инаган, Мек-Мек инамцалыргылеит. – Акрыф, агәыраз, – лҳәеит.

Мек-Мек акранафа, Манчеи Есмеи инареихырхәан, аԥнашә индәылтцны, иццакны ицеит.

Манча иаҳәшьеи иареи хәлааназа ихәыцуан, иаарушь уаҳа Мек-Мек ҳәа. Илашьцахьан, уи ашә инас-насны ианааԥнала.

Манча дгәырҧьан дкәашон, иаҳәшьа дгәырҧьан лнапы еинылкьон. Мek-Мek аатгылан, инареихырхәеит, нас инеины алаба атетрад ианнықәнаца – ицәаҕәахеит, иара неины ианнықәиа – исахьахеит. Уа тынч ицәеит.

Манча иаҳәшьеи иареи атетрад аркны: – Цәамтхаа уоуаеит, Мek-Мek, – рҳәеит.

Адырԝаены Мek-Мek аныԝагыла, Манча иаҳәшьеи иареи ашкол ахь ицахьан. Ахәы ажьрыци арасеи астол икәгылаз афан, аԝны индәылтцит.

Мek-Мek ашьхарахь нықәара ицеит, абнақәа рҽы аҧсаатә ашәа рҳәон. Шьхакы ашьапаҽы зиа ҭбаа иатцәа дук абеит, уака акыз цшзакәа зсо ихын.

Мek-Мek азиа итәалан аҽакәабон, акызкәа ианырба иадеизалеит, еибадырит, ҳаиԝызцәаз ҳәа еибырхәеит. Азиа ааныжьны ишцоз дабеит ашәарыцаԝ, акызкәа ишьырц ишәақь рықәкны дыштәаз. Азиа акынтәи кызк абжьы царыуцәаза игеит, ашәарыцаԝ даарит, ҳаишьуеит ҳәа.

Мek-Мek зегьы зылшоз алаба шана ианԝаха, ашәарыцаԝ ишәақь неимпыцкьан, иааин иара анапы иакит. Ашәарыцаԝ ицьашьо дшыцшуаз, Мek-Мek нхьаҳәын абнахь ицеит, цытрак ианынаскьа, агәы цыжәжәо иаатгылеит: «рыцхашьара рылазам арҭ ашәарыцацәа, итацәуеит есышықәса абнақәа, имаҷхеит ашьабыстақәа, амшәкәа, ақәасабкәа, аҧсаатәгьы, аха ашәарыцаԝ уатцәы абна штацәуа идыруазаргьы, иахьа иишьыз ауаа рҽы далаехәоит, дшәарыцаԝ дууп ҳәа ддырехәоит. Маҧ, ашәарыцаԝ дырехәатәзам, уи иакәзам афырхаца. Ирехәатәу абна илоу аҧсаатәи ашәарахи мшьыкәа ираԝсуа, урҭ абнаҽы ирацәазарц зҭахыу, рыцсы ахьҭоу азы иреигәырҧьо – уи иоуп ауаԝ бзиа. Сара дыстцәымгуп аҧсаатә шьны зкаҧаруаз иакәыршан, ауаа цагьа ирылсуа ашәарыцаԝ», – ихәыцуан иара.

Мek-Мek цәымгрыла иакыз ашәақь ирууаза иаршәын, абнахь ибганацеит, ианаахьаҳә иаҳаит акызкәа хара рцәыуабжь. Иԝны кызкәа рҽы иаННеи, акызкәа еибаргәакуан абна былуеит еиқәзырхода ҳәа. Ашәарыцаԝ икаиршәыз итатын абна амца анаркын, абылра иалагахьан.

Иҩахеит Меҟ-Меҟ алаба, иҟалеит аҵаа ахьыссы, амца ианааха – иарцәеит, иаҽлеит абҷьы еилашьшьы. Аҟызқәа еилаҵыруан, игәырҷьо еибырҳәон, абнагь ҳаргьы Меҟ-Меҟ ҳахьчеит ҳәа.

Ҵхыбжьон Манча днеины итетрад дананҵшыла, ибеит Меҟ-Меҟ шыцәаз, алаба хыблаа-ҽыблаа иаван.

Манча акарандашь цәырган, Меҟ-Меҟ алабашьа ҽыц азыҟаиҵеит. Цәамҭхаа уоуааит наҳәаны, иаргьы дыцәарц дцеит.

Уи аҽны Манча иаҳәшьеиҳаб Есма лҩыза лымширахь дцеит, уа дшыҟаз ихәлеит.

Амза рықәцхон ашьхақәа, адәқәа, ахәқәа, аеҵә еилаарцыруа ажәҩан ҵҟьазаны илаҵәҟәуан. Аҵых ҭынчын, аҟармаҵыс ашәаҳәабжь ааҩуан ақәаҵахьынтәи.

Аҩны иаанхаз Меҟ-Меҟ аахәыцит: «Ихәлеит, арахь Есма лымацара дыҟоуп, сцап, ҩызара лызуа, слацәажәо даазгап», – ҳәа азбан, аҩны индәылҵны, амҩа иқәлеит. Амшираҽы ианнеи, Есма деигәырҷьан, игәыдылкылеит. Меҟ-Меҟ ахәыҷқәа аргәырҷьарц алаба иҩахеит, ауада зегьы шәҭыхкыла ишәҭит, аҵсаатә рацәа цәырҵны, ашәа рҳәо иалагеит. Алаба ианлаха, амузыка аҳәеит, ахәыҷқәа уи инацкәашеит.

Меҟ-Меҟ анапы ианкны Есма индәылылгеит, илҭахын аказы даҳәарц, гәҭыхак лыман.

– Сыхаара, Меҟ-Меҟ! – Есма дыгәжәажәо ааҵраҽ дааҭгылт.

– Иҟалазеи? Ибыхьзеи? – аҳәеит Меҟ-Меҟ, лыхәаҵшуа.

– Меҟ-Меҟ, угәы иалымсуазар, сҩыза ҳамҭас улысҭоит.

– Ишца! Ибҳәо закәызеи, Есма?! – иҵьанашьеит Меҟ-Меҟ.

– Сҩыза лымшира сеигәырҷьаны сааит, илыдысныҳәалеит, дгәдыскылеит, аха ҳамҭак лысымҭазеит, сара сыда зегьы акака лзааргеит.

– Уи аума хьаас иҟабҵаз? Акгьы ҟамлеит, – аҳәеит Меҟ-Меҟ, аахәыцын.

– Агәра га, Есма, агәыдкыларагьы, агәырҷьарагьы ҳамҭоуп. Сыбҭирц ахьыбҭаххаз азы сбыцәгәаауам, аха еилыскаарц сҭахуп, сыбҭахума сара гәыкала?

– Гәыкала бзиа узбоит, сқьиа Меḱ-Меḱ, – Есма аҭак ḱалҵеит.

– Гәыкала бзиа иубо ҳамҭас ҳәа азәгьы ирҭазом, уажәшьҭан уахьымхәырц азыҳәа. Сбымҭин сара ҳамҭаны.

– Саҭоумҵан, Меḱ-Меḱ, угәы нсырхазар, – лҳәан, Есма лнапы акәыршаны иаагәыдылкылеит.

Урҭ аѡныḱа иахьцоз, амѡан Меḱ-Меḱ, ашәак аацәырнаган, аҳәара иналагеит;

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Сара, Меḱ-Меḱ, ашәа шәзысҳәап,
Сара, Меḱ-Меḱ, ашәа шәзысҳәап.

Амшира гәырҕьамшуп,
Амшира азгәаҭатәуп.
Илашоу, игәырҕьахәу ччаҵшьла,
Нас ашәала, кәашарала.

Ақьачақь – дқьачақьыр,
Ашәаҳәаѡ – дшәаҳәар,
Акәашаѡ – дкәашар,
Аинḱьаѡ – еиниḱьар,

Амшира гәырҕьамшхоит,
Амшира азгәаҭахоит,
Ҳамҭала акәзам ишгәырҕьатәу,
Гәырҕьаралоуп ишаҵылатәу.

Есмеи Меḱ-Меḱи аѡны ианааи, Есма луадахь дцеит.

Меḱ-Меḱ тәаны ихәыцуан: «Акәатақәа среиҵшуп, аха анапқәеи ашьапқәеи сымоуп. Мап, исҭахым сара ас анхара, ауаѡы дуаѡуп, сара сыҵсаатәзар, ҵсаатәҵас сыḱазарц сҭахыуп, – абас ишхәыцуаз Меḱ-Меḱ алахь еиқәшьшьы инықәиан ицәеит. Иḱыззарц аҭахын.

Ҽнак Меḱ-Меḱ абна илалан ишцоз, ааҵ-сааҵҳәа ишуа,

шәарыцалақәак абна иаалкьеит. Руакы Мек-Мек инамцасын, алаба ацәнагеит, иаргьы нацҳан, ахәыжә нканарпшит.

Даацәырцит ашәарыцаѡ, амшә шьны ацәа ихәда иқәын. Даатгылан, Мек-Мек днахәацшит: – Ҳаит, кыз мыжда, кыз мрик ауп, аха сысасцәа истаауа ишьны ирымцасцап. Ашәарыцаѡ Мек-Мек днамцасны иаашьтихын, игарзган инадеиҳәалан, аѡныка игеит, шьтәыс ҳәа. Ала маҷуарқәа руакы Мек-Мек алаба аҿыцакны, хәмаргас икатцаны ицон.

Ашәарыцаѡ аѡны даннеи, Мек-Мек ыршәны аҿацара иныѡнаижьын, ашә наиркит.

Иаанацшы-аацшит. Мек-Мек ѡагылан, аҿацара тацәын, акгьы ѡнагылазамызт, инеины ашә инагәтасит, аха адәахьала иаркын. Иаахәыцит: «Алаба сымазам, ала иаҿыцакын иахькаршәу сеидру уи уажәы. Слабоуп шанас икоу зегьы зылшо, уиада сыцсгьы сзеиқәырхом, сыршьыргьы калоит иахьа», – ҳәа.

Адәахьы абыжьқәа аагеит. Мек-Мек акылҳара инкылыцшны, акәасқьахь инацшит. Абарцаҿ ашәарыцаѡ ицатцақәа ыршо даацәырцын, игәарцхазаны дыччо, уа бзиала шәаабеит ҳәа сасцәақәак дырцылон.

Ацшәма асасцәа аѡныка инеицхьеит, амшә шишьызгьы дирбеит. Асасцәа идныҳәалон, ажәеицшь уирчеит ҳәа.

Мек-Мек аахәыцит: «Абант иааиз ракәхап ацшәмацхәыс санылшылак, ҿатцахәыс сзауа, аах, сара рыцха» ҳәа алахь ааиқәнацеит, нас абжьы нытцакны, гәак ашәакгьы аацәырнагеит:

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Рыцхашьарада сыршьып саргьы,
Уаха скалом сыцсы тангьы,
Сызны срымцарцап асасцәа,
Урт сырфап сара, сеимгәыцәаа.
Исеигәыргьо. бзиа сызбо,
Нас Манчеи Есмеи сырхашттып.
Исеигәыргьо бзиа сызбо.

Манчеи Есмеи уаҳа сырбом.
Уаҳа сырбом, уаҳа сырбом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Убасḱан Меḱ-Меḱ ахьҭакыз ашә аартны дааҩналеит аҭшәмаҭҳәыс даґьуа: – Ааи, иубжьузеи уḱыж-ḱыжуа, азыршы ҭарҭәааит иахьаҳәо, – лҳәан, илкыз алабала даасуа ипḱаны, алаба нкаршәны, дындәылҭны дцеит.

Меḱ-Меḱ иадырит аҭшәамцҳәыс икалыршәыз иара алаба шана шакәыз, игәырґьан иаашьҭнаҭааит. Инеины акылҳара ианкылцш, аҭшәмаҭҳәыс илшьырц аҳәызба кны арахь дшааиуаз абеит.

Меḱ-Меḱ алаба иҩахеит, усґьы аҳәеит: «Ашә аатуеит, сызбо зеґьы шанхоит!» Ашырҳәа иаатит аҿаҭара ашә, Меḱ-Меḱ ашәа ҳәо, алаба ныҭакшо, агәашә инҭыҭны ицеит, зеґьы шанханы ишахәаҭшуаз. Ҭхыбжьон Манча итетрад аҿы даннеи, Меḱ-Меḱ тәаны игәырҩон.

– Иухьзеи, улахь зеиқәузеи? – Манча Меḱ-Меḱ дназҭааит.

– Сахәом сымаҭара анхара, сара сыҭсаатәуп, исыҭ аҭсаатә реиҭш амҭәыжәҩақәа, ашьапқәа!..

Иааицәымыґхеит Манча, аха даахәыцит: «Сара ауаа рҿы анхара шысҭаху еиҭш иарґьы аḱызқәа рҿы анхара аҭахуп» – ҳәа.

– Угәы рҭынч, ушьҭалан уцә, ишуҳәаз иḱасҭоит, – иҳәеит Манча.

Ауха Меḱ-Меḱ аныцәа, атетрадаҿ Манча аныхгала ирыцқьеит ауаҩы ишьапқәа, урҭ рҭыҭан аḱыз ашьапқәеи амҭәыжәҩақәеи аиҭеит.

Ианша, Манча итетрад аҿы даннеи, аḱыз ҭырны ицахьан, ианцоз игәырґьан иҭәыуазаап, ҩ-лаґырзык каҭәан.

АЦГӘЫ ХӘЫҶЫ ИАХЬЫЗ

Алакә

Амра аҧхарра аҽаҭан аласба хәҷы ахьыҷәаз ҧхыз абон. Уи ааигәа игылаз Ацгәы хәҷы ахәы абз ала иаҳәон.

Аласба ахьыҷәаз иааҟрымҽрымит, ҧхызла аҧшәмаҧҳәыс илкыз акәаҷ ҽыҭ иара инамҭалыршәит.

Аласба «Ау!» – арган акәаҷ ианнамҭас, ааигәа игылаз Ацгәы хәҷы аҭыхәа наҽашәан, иаахнаҭәеит, иаргьы ааҽыхеит.

– Ааи исзуузеи? – аҳәан, иныѡныҭәааит Ацгәы хәҷы, аҭыхәа иахәаҧшуа.

– Исхарам, – ҧхызк збан, санѡаҭҟьа, уҭыхәа сҽашәеит.

Игәааит Ацгәы хәыҷы. – Аах уара амҽеи, ушьапы уҽашәар иауааз, сҭыхәа ануҽашәоз.

– Ҭис хәҷы, усҧырхагамхани аҷәа сакуеит, – аҳәан, аласба наҳәны, аҽеиѡырҽан, иныҟәиан ицәеит.

Ацгәы хәҷы аҭыхәа иахәаҧшуа иҭәуон, нас, алахь еиҟәшьшьы, ахахьынахаз мѡакы ианыланы аҽынанахеит. Ус амѡаҽы иааҷәырҭит ҧстәы ҵьашьахәык, ахахәы еилыҧхаауа, еиларҳәны. Абла ҧшзаҟәа амра ашәахәа еиҧш агәырҕьара ашәахәа хыҧхо, акыр-кырҳәа иччо иааҭгылеит.

– Уара узусҭада? – Ҭис хәҷы наҭааит.

– Сара исыхьзуп Агәырҕьара – аҳәеит, аҧстәы ҵьашьахәы.

– Уара мчы – лшарас иумоузеи?

– Сара соуп ари адунеи аҽы изхылҭуа агәырҕьара. Сара сыҟамызҭгьы, аҧсаатәҟәагьы ашәаҳәара иаҟәыҭуан, ауаагьы ашәарҳәомызт, адунеи зегьы, гәырѡо иҟалон. Иуаҳауама, Ҭис хәҷы, абнаҽы шаҟа ирацәаны иааҳакәыршан аҧсаатә ашәа рҳәо, ани ахапа зҳәо аҟармаҭыс ауп. Урҭ агәырҕьара рзызшо, ашәа дзырҳәо сара сахьыҟоу ауп.

– Аа… – аҳәеит, Ҭис хәҷы нкахәыҷуа.

Акыр-кырҳәа иааччеит Агәырҕьара:

Уара, Ҭис хәҷы, иухьзеи улахь даара еиҟәушәа збоитеи?

– Иссахьоу умбои, сҭыхәа кьатагәаза, аласба иҽнажәеит.

– Аа… – акыр-кырҳәа иагәарҧханы иччеит Агәырҕьара.

– Агәырҕьара, узырччозеи? – Сара сахьгәырҩо уеигәырҕьома? – агәы иалсит Ҵис хәҷы.

– Усцәымгәаан, Ҵис хәҷы, убри аласба мзышәа ҽакакәымкәа уҵыхәа ахьаҽашәаз ччархәуп.

– Сынасыпдара уи ааигәа снанамгеи, – алахь еиқәшьшьы инкахәыцит.

– Умгәырҩан, уи уриашар ҟалоит.

– Излауриашои? – иҵьашьо иҵааит Ҵис хәҷы.

– Ишца умбои, уҵыхәа шыҟаз, икәаҵза, аҟаҵара сара исылшоит!

– Нас исзыҟаҵа ишыҟаз, саргьы сымгәырҕьарызи уи ашьҭахь!

– Мап, – аҳәеит Агәырҕьара, ахы рҵысуа, акыр-кырҳәа иччо.

– Ыы… изакә гәырҕьароузеи, даҽазәы уимыцхраауазар? Сара ус иҟоу бзиа дызбазом, – аҳәан, Ҵис хәҷы уи инаҵырҵны, аҽынанахеит.

Агәырҕьара акыр-кырҳәа иччо ҽнаҭуан:

– Уаангыл, уаангыл, сымыш, уаасзызырҩ, башаза усыцәгәааит.

– Избан, ус угәы изаанагои?

– Избанзар, сара Агәырҕьара усаҩсны умцар са сыда азәгьы дыҟам ҵьушьоит. Уцала абри амҩала, уаҳа ацара улымшо угәаҟыр, сара сахь ухынҳәы, суцхраауеит, – аҳәеит.

Агәырҕьара, акыр-кырҳәа иччо, инхьаҳәны ицеит.

«Уи сара акгьы исмыхәеит», – аҳәан, Ҵис хәҷы амҩа инықәлеит. Азба иакын, кәарак инхықәгылан, азы ажәуан. Ус аҟыгәҳәа акы ахы иласит, иаргьы шәан, иасуа абарц инхьаҵшит. Ҵис хәыҷы иахагылан алақәа ырцәгьан.

– Уара узусҭада? – иназҵааит Ҵис хәҷы.

– Сара исыхьзуп Ацәгьа-мыцәгьа, – аҳәеит.

– Аа… уара зегьы рзы ацәгьа уҭахума, аа?.. – Ацәгьа-мыцәгьа Ҵис хәыҷы ахы аҟыгәҳәа еиҭах инықәсит.

Ҵис хәҷы ахы ахьуа, Ацәгьа-мыцәгьа иацәшәаны, сышцацәцари ҳәа ихәыцуан.

Ацәгьа-мыцәгьа алақәа цырцыруа, атра итҟьарашәа, аҵсабара иныкәцшит: «Сара истахуп аҵлақәа зегьы ҽар, аҳаскьынқәагьы мгылар, ашәтқәа мышәтырц, аҵарақәа ашәа рымхәарц, уара Цис ччиагьы уҵсы ухысхырц»,

Ацәгьа-мыцәгьа ишалшоз еита Цис хәҷы ианас, ишьтыууаа ицан ахаҳә инаахеит.

– Миааy…аа… сумшьын!.. – Ацәгьа уаҳа ишрыцҳанамшьоз адырын, еиҳагьы ишәеит. Ацәгьа-цәгьоуп, уи зегьы ҭанархар атахуп, саргьы сашьыр, иара агәы иахәоит.

Цис хәҷы Ацәгьа иацәымцар иахьуаз анадыр, иууаза абахәаҟынтәи ицеит. Ишнеиуаз, ихаразаны лбаа цьара, аҳакьын иатәара инылаҳаит, аха иҭәҭәаны адгьыл иахьанҟьаз, иҟәаҟәан, ахьаа цәгьа шьтахоит. Уажәшьта арахь Ацәгьамыцәгьа зааиуамызт, аха иара ахьаа цәгьа Аман иахьышьтаз.

– Миааy, иқьиоу азәгьы дыҟазами?.. Миааy… Шсәыцхраа, срыцҳауп, сеикәшәрха. Сара бзиа избоит аҵлақәа, аҳаскьын иатәа, ашәтқәа, аҵсаатә рашәаҳәабжь. Миааy, исыхәода? Сеиқәзырхода?

Ус иаацәырцит акы, иуаауаза, ала ҭбаақәа лашара рыхзамкәа, ахахәы ақәцсаны. Ацгәы хәыҷы инахәацшын, инаҽсны аҿынанахеит, уаҳа ихьамцшзо.

– Уара узустада, – Цис хәҷы сергьҳәа абжьы ҭганы уи иназцааит.

– Сара исыхьзуп Зегьззеицшу, – аҳәеит уи.

– Зегьззеицшу иуҟазшьоузеи?

– Сара уҵсуазаргьы хьаас исымам, азәгьы сицхрааyам, акгьы сеигәыргьом, ашәтқәагьы аҵсаатә рашәаҳәабжьгьы бзиа избазом. Урҭ ыҟазаргьы-иҟамзаргьы сара сзыҳәа зегьакоуп.

– Уца, уца усцырцны, сгәаҟра убар стахым, уара, Зегьззеицшу, аҳәеит Ацгәы хәҷы.

Зегьззеицшыз ииасны ицеит.

Ихәыцуан Ацгәы хәыҷы ахьышьтаз. «Сцыхәа ахьысцәызыз гәырҿа дузам, анасыцдаоа – узқәынхо адунеи аҿы зегьы уцәымҷзар, зегьы узеицшзар акәзаап. Насыц сымоуп сара ус

сахьыӄам, – хәаагәы иаанагон иара, – Миаау, шәсыцхраа, срыцҳауп… Шәсыцхраа… Миаау…»

– Иухьи, Цис хәҷы, умшәан ҳара ҳуцхрааусит, – рҳәан, рыблакәа амра ашәахәеицш алашара рхыцхо, рыхцәы цшзакәа еилархәны, иаацәырҧцит ѡыцьа.

Цис хәҷы ажәа ҟәанда анаҳа, агәы цшааua, ахы иѡахан урҭ инарыхәаацшит.

– Шәара шәызустцәада? – инарызцаait. Руакы аацышәырччан, Цис хәҷы ашьамхы иныкәцаны, ахьаа хысеуеит хәа иалагеит.

– Сара исыхьзуп Зегьирыцхрааua, – аҳәеит. – Умшәан, уажәыцәкьа, ухьаа улсхуеит!..

Егьи абла ҭыцха неины Цис хәҷы ахы ашьышьра иналагеит.

– Сыхаара, Цис, сара Ақьиара сыхьзуп, умшәан, агәакра узыкәшәаз ҳара уалхаргоит, – аҳәеит.

Цытрак ашьҭахь Цис хәҷы гәыргьацәа, ахьаакәа зегьы алцын, амѡа ианыланы ицон. Ацыхәа ахьҫахцәаз уссгьы иамамызт, имцсыкәа иахьеиқәхаз еигәыргьон. Цис хәҷы иадырит Зегьирыцхрааueи Акьиареи зегьы ишреиҵьыз.

Ус амѡаҫы иаацәырцит Агәыргьара, иччо.

– Цис сымш, издыруада усыцәгәаазар, ари амѡала уахьдәыкәсцаз? Ма иузымдыруаз ахьеилукааз уеигәыргьо?!

– Маш, суцәмгәаазеит, итабуп исзымдруаз ахьеилыскааз.

Агәыргьара ааччеит: – Утыхәа сырбеи, – аҳәан, Цис ацыхәа кьатагәа ианахькьыс, ацыхәа быбышза иазҳаит.

Цис гәыргьацәа ацыхәа инахәаацшит. Абарҭ зегьы ахганы Цис хәҷы аѡны ианааи, аласба ыѡуа, ихәмаруа ацырцалыкь акырц иашьҭан.

– Ааи, уара агаза! – Ацхызцәгьа баны, зѡызцәа рцыхәа иамцасны ихызцәо, уара суцәгәааuам, аха уаныцәо уаҳа уаигәа стәом, – аҳәан, Ацгәы хәычы ѡеины, еиҳаракны абыркьыл иныкәтәеит.

АҶКӘЫН-ШӘАҲӘАѠЫ

Алакә

Аҷкәын шәаҳәаѡы ихьзын уи, иара дхәыцлон, сдухар ауаа, аҵлақәа, ашьхақәа, аҵсаатә иҵьаршьартә, иаргәырҷьартә ашәаҳәара сҵоит ҳәа. Убас данхәыцуаз инаивагылон ҵстәы ҵьашьахәык, аблақәа лашо, ахахәы еиларҳәны хара иҵшуа.

Ҽнак Аҷкәын-шәаҳәаѡы иҵаххеит уи аҵстәы ахьз еиликаарц, днадгылан дазҵааит:

– Уара узусҵада? Исҵахуп ҳаибадырырц.

Уи аҵстәы неихаҵгылеит Аҷкәын-шәаҳәаѡы.

«Ҳаибадырып ухаҵкы сцеит, ус иугәаҵхозар», – аҳәеит.

– Сара Агәыҷра сыхьзуп. Ҵсызхоу акгьы саҵырхагам, иҵсуагьы – шәыҵсуам ҳәа снеины сгәыҷран сырхалоит. Уаҵәы иҵсуа иахьа аҵсҵазаараҽ дыҟанаҵ дгәырҷьозар сҵахуп. Схаҵа есымша стәаны саҵхьаҟа насыҵ дук сҵылап ҳәа сгәыҷуеит. Сгәыҷуеит, абри аҵсабараҽ аҵсаатәқәеи аҵстәқәеи еибамфо, зегьы бзиа еибабо иҟалап ҳәа. Уара уааигәа уажәы сзыҟоу, Аҷкәын-шәаҳәаѡы, угәыҷра са соуп, сгәыҷуеит ушәаҳәаѡ духап ҳәа.

– Ҳнатәап, ҳгәыҷлап, – рҳәан, инеидтәалеит, рыблақәа кыдхало, игәыҷуа иҵшуан.

Аҷкәын-шәаҳәаѡы дахьтәаз дхәыцуан: «Агәыҷра ауаѡы игәы шьҵнахуеит, аха сшәаҳәаѡ дуны сазыҟаҵом, схы аҵьабаа асырбап, ашәаҳәашьа сҵалап» ҳәа. Дѡагылангьы ашәаҳәара далагеит.

Уинахыс Агәыҷра ѡагылан ицеит, аҵыцаҽы даеа ҵьашьахәык аацәырҵит, ахахәы еилажәжәа, ахәда еихаҟаца, ашьамхы анапқәа нықәҵаны, Аҷкәын-шәаҳәаѡы инаидтәалеит.

– Уара узусҵада? – Аҷкәын шәаҳәаѡы уи дназҵааит.

– Сара Аусура сыхьзуп, – аҳәеит уи. – Уск салагар, ибзианы иҟасҵаанза саҟәыҵзом. Сара Аусура соуп, ашәаҳәаѡы дугәы дашәаҳәаѡны дҟазҵо. Аусура сыҟамзаргьы азәгьы акы изҵомызт, аус рымур ауаагьы, аҵсаатәгьы ҵсуан, амла

иаганы. Аусура сыҟоуп, аҧстазаарагьы усурала еиқәсырхоит, агәырҧарагьы сыцуп. Ашәаҳәаҩгьы дшәаҳәаҩ духоит сара саницу.

– Сара усгәаҵхоит, Аусура, – иҳәеит Аҧкәын-шәаҳәаҩы, инеидтәалан, ашәаҳәара иалагеит. Дкарахон Аҧкәын-шәаҳәаҩы аус шиуаз, ашәаҳәашьа шиҵоз, аха ибзианы дзышәаҳәомызт.

Ус ҽнак даацшызар, ҩызас имаз Аусура цахьан.

Аҧкәын-шәаҳәаҩы даахәыцит: «Шаҟа аҧьа збазеи? Шаҟа ашәа сҳәазеи? Аха ҵсаатәкгьы шәҭыкгьы сара уи ала исызмыргәырҧеит. Иҟасҵарызеи, сазшҵаарыда? Издыруада азәы акы сеиҳәар исыхәаша уи аус аҿы.»

Аҧкәын-шәаҳәаҩы ас ахәыцра даналага, аблақәа гәынамзарак рхыҳәҳәыла, анапқәа ашьамхы иқәцаны, акы ааины алахь еиқәшышьы инаидтәалеит, инкахәыцуа.

– Уара узустада? – уи дназцааит Аҧкәын-шәаҳәаҩы.

– Сара Аҩызада сыхьзуп. Иҟасҵо зегьы ибзианы иҟасҵар ҭахуп, аха исзымдыруаҿы азәы сиазцаарц ҭаххаргьы, азәгьы абри зузыҟамҵаз абри ахьузеилымкааз ауп ҳәа сеиҳәазом, сазшҵааува зегьы саҩсны иҵоит, – аҳәан, ахахәы хьыдышьшь, инкахәыцуа иаатәеит.

Аҧкәын-шәаҳәаҩгьы уара Аҩызада суеиҵшуп, акы сзырҵаша ҩыза дсымазам ҳәа илахь еиқәшышьы уи днаватәеит. Ус дыштәаз Аҧкәын-шәаҳәаҩы хәыцрак ихаҿы иааит: «Саалаган, ахәыҷқәа еизганы, ашәа рзысҳәап, издыруада азәы сашәа игәаҵхар?» Аҧкәын-шәаҳәаҩы ари хәцны даныҩагыла, Аҩызада наидҵны иҵеит.

Аҧкәын-шәаҳәаҩы ахәқәа, ақытақәа дрылсуа, ахәыҷқәа адәҳәыцшаҿы ашәа шәзысҳәоит ҳәа рызҿитуан. Ҳаизоит, ҳаизоит адәҳәыцшаҿы, ашәа ҳазҳәа ҳәа иақәшаҳатхон.

Аҧкәын-шәаҳәаҩы дхынҳәны аҩны данааи, инеины инаидтәалеит ҵстәы ҷьашьахәык. Ахахәы ҵшза рҳәны иақәҵсаны, анапқәа ашьамхы иқәцаны ихәаҵшуан. Уи аҧстәы уажәы-уажәы иҩагылан, инаҵшы-ааҵшуа, акы аҧшаауашәа, ишьҭаҵшуа, инеи-ааиуан.

– Уара узустада? – уи дназцааит Аҧкәын-шәаҳәаҩы.

– Сара Аҷшаара сыхьзуп. Исыҷшаауеит ауаа рыхәшәқәа, ашәа ҿыцқәа, ахәыцра ҿыцқәа. Цәаҩа бааҷсыкгьы сымоуп, сшыҷшаауа, исымҷыхьашәоит агәырҩа ашәақәа. Ауаа анеибашьуа – исыҷшаауеит изланибарҷәаша, аха убас иагьысыҷшаауеит иҭахо ауаа, ма аҷстәы, аҷсаатә реиқәырхашьагьы. Сара, Аҷшаара, сызцым ихәыцуа уаҩ дыҟазам.

– Уара уҟазшьа сгәаҷхоит, ҷсызхоу зегьы ҷшаалароуп, рус ақәҿиара амазарц азы, – иҳәан, Аҷкәын-шәаҳәаҩы адәҳәыҷшахь дцеит.

Адәҳәыҷшаҿы аҷкәынцәа, азҕабцәа ирацәаҩны еизахьан, иччон, ихәмаруан. Аҷкәын-шәаҳәаҩы даннеи иааҭынчрахеит, изырҩуан рыҷсы заны, ҷытбжьы гомызт. Уи днареихырхәан, ашәаҳәара дналагеит.

Ҷыҭрак ҭынч изырҩуан, ус зҕабк лыбжьы налыргеит: «Аҩызцәа, изакәызеи дҟыуҷәыуошәа ари ашәас иаҳзиҳәо?»

– Ҳеи-ҳеи… ашәаҳәашьа издырзом, ибжьы бзиоуп, аха… – иҳәеит ҿазәы.

– Ашәаҳәашьа уҷар, ҳаиҭеизап. Уажәазы уаҳҷырҷ, – рҳәеит иччо…

Еизаз аҷкәынцәеи азҕабцәеи рышьҭыбжь цәгьахеит, уца уқәҷны ҳәа ҿырҭуан, иччон…

Аҷкәын-шәаҳәаҩы илахь еиқәшышьы аҩны данааи, иҷьыҟәза ҷстәык ахцәы хәыҷқәа ҷаҕаза, алақәа лашарак рхымкәа. ашьамхы анапқәа ыкәҷаны, инкахәыцуа иштәаз ибеит.

– Уара узусҭада? – Аҷкәын-шәаҳәаҩы уи дназҷааит.

– Сара Аҷахара сыхьзуп, сахьнеиуа, еибашьразар, зегьы ҭахоит, иаҷахоит. Ашәаҳәаҩ данаҷахогьы, иааигәа снеиуеит. Аҷахара даара ихьамҭоуп, сара гәырҕьара сыцзам, убриазоуп срыцҳахәха, есымша сгәаҟуа сыздәықәу. Знызынлагьы сҷәуалоит, уи ашьҭахьгьы шаҟантә сыҟамзар сҭахузеи, аха сымҷсуа адунеи сануп.

– Даара ихьамҭоуп, Аҷахара, уҷсҭазаара, уааигәа аҟазаарагьы гәаҟроуп, – иҳәан, Аҷкәын-шәаҳәаҩы днеины днадтәалеит. Аҷкәын-шәаҳәаҩы дхәыцуан, игәалашәон ашәа аниҳәоз азәы шизҿиҭыз убжьы бзиоуп, аха ашәаҳәашьа уздырзом ҳәа.

«Ашәаҳәаразы аус злоу абжьы бзиа ауп, уи сымоуп, аха ашәа аҳәашьа сцароуп, мап, зегьы акоуп, егьа цьабааду збаргьы, ашәаҳәашьа сцоит», – абас дхәыцуа Аҧкәыншәаҳәаҩы даныҩагыла, Ацахара ҩагылан ицеит игәамцуа. Уи аҭыцаҿы иааины инатәеит Агәыҷра, анапҟәа ашьамхы иныҟәцаны, аблақәа кыдхало, хара ицшуа.

– Бзиала уаабеит, Агәыҷра! – Аҧкәын-шәаҳәаҩы уи днеихырхәеит.

– Бзиара убааит! – инеихацгылеит Агәыҷра.

– Утәа, утәа, иабаҭаху агылара!..

– Агәыҷра, сеиҭаузааит, уи бзиоуп, избанзар адунеиаҿ ауаҩы уск даналаго, дгәыҷуа далагоит, мамзар иус изынагзазом, уа сара схәарҭа дууп.

– Угәыцла, угәыҷуанацы уааигәа сыҟоуп, – аҳәеит Агәыҷра. Аҧкәын-шәаҳәаҩы днеины Агәыҷра днадтәалеит, иаргьы дгәыҷуа.

Уи ашьҭахь цытрак аамҭа бжьысхьан, шьыжьык, Аҧкәын-шәаҳәаҩы ахәы дыҩхалан, ашәаҳәара дналагеит. Аҧсабара зегьы аазырҩоит… Ҩны-цыцхьаза ахәыҧкәа ицәаз ҿыхан, ашәаҳәара иазызырҩырц иҩны уахь ицон. Аҧсаатәқәагьы ашәаҳәара иаҟәыцны, изырҩуан. Акраамҭа ашәа иҳәон Аҧкәын-шәаҳәаҩы, адәхәыцш зегьы ахәыҧкәа еизаны идырҭеит. Аҧсаатәқәагьы, аҧстәқәагьы, бзиа ибаны, уи ашәаҳәаҩ иашәа иазызырҩуан. Ашәҭ цшзакәа рыфҩы хаа изырышьҭуан, ҳамҭас ҳәа, уи Аҧкәын-шәаҳәаҩы.

Аҧша гәыргьо иагәыцанаҳәҳәон уи ибжьы. Аҧкәын ашәа ҳәаны, дгәыргьацәа, ахәыҧкәа ирҭаз ашәтқәа игәыцаҳәҳәа, аҩныҟа дааит. Аҩны уи ибеит цтәы цьашьахәык, ахахәы цшза еиларҳәны, абла лашақәа гәыргьаратә шәахәала иҭыцьцьо, аеырцагьаны, исылымшо иҟоузеи ҳәа аҧсабара ишыкәцшуаз.

– Уара узустада? – уи дназцаait Аҧкәын-шәаҳәаҩы.

– Сара исыхьзуп Аиааира. Сара сахьнеиуа агәыргьара ыҟоуп, еибашьуа срыниар, иииааиуеит. Ашәаҳәаҩ иҩны саннеи, уи дшәаҳәаҩ дууп. Адунеиаҿы амчқәа зегьы реиҳа сыгәгәоуп. Аиааира еиҳау мчы ыҟазам. Адунеи игьежьуа-

гьы еилахәашон, Аиааира сыҟамызҭгьы, – аҳәеит уи, цагьа иԥшуа.

– Сара уара уҟынза сааиааанза сгәаҟуан, бзиарак сзыҟаԥомызт, уара уҟны санааи, иԥьашьахәыз бжьыла сшәаҳәеит.

– Иҭабуп, Аиааира, уара уахьыҟоу ари адунеиаҿ, – иҳәан, Аҧкәын-шәаҳәаѳы уи днеихырхәан днаватәеит, еицынхаларц.

АНСАУ
Алакә

I

Иқәыцшыз ҭаацәарак аҟны диит аҷкәын. Уахык, ахәыҷы дандырцәа, иазхәыцит хьзыс ирҭашаз.

Ан илҳәеит: – Дсыхшеит аца, измоу ауаҩы ицсы, сыцсы гәырҕьоит, схәыҷы ицсы бзиа избоит. Илҩуеит ажәа **Ацсы**.

Аб иҳәеит: – Ауаа есымша ирҭахуп анцәа иқьиара.

Иҩит ажәа **Анцәа**.

Ахәыҷы данкьаас, ирҳәеит иа изы ажәа ирҩит **Ауаҩы.**

Ирыҟәшәеит анбанқәа ани аби хажәак – **Ацсы, Анцәа, Ауаҩы** рҟынтә иит рца ихьз **Ансау**.

Шьыжьымҭанк Ансау дныҟәеит адәаҟны ашәҭқәа ҿихын аҩныҟа инеигеит. Иан ашәҭҭра изҭалыргылт, арҭ уара рацхьаза иҿухыз ушәҭқәа роуп лҳәан лхәыҷы идылцеит урҭ рсахьа аҭыхра. Ансау уи аҿны насыц иман, – иҭихит асахьа.

Ансау иҭихыз асахьа цшзахеит – деигәырҕьеит дкьаасит, инапқәа еиниҟьеит, иан илеиҳәеит иҭины ацха сзаахә – ҳәа.

Ансау иан асахьа лҭиит иаалхәеит асаранць цха.

Ансау иан уи лымихын иани иаби иреиҳәеит агьама еицаҳба ҳәа.

Иаб ихәыҷы иеиҳәеит ари рацхьатәи уқәҿиара иалцшәоуп ҳәа.

Ан лшәыра иааҭылхит илҭиз анатиурморт иақәҭылхыз. Икналҳаит.

– «Аа… шаҟа сгәырҕьозеи снатиурморт иҭысхыз ахьмызыз» – иҳәеит Ансау.

II

Ансау ацхьарца арҳәашьа ицеит.

Цхны мшык азы ацхьарца аирҳәон аценцьыр аартны.

Адәқьанқәа рҿы иҟаз ашәырқәа зегьы ныцабеит, зегь рыхкы Ансау истол иаақәгылеит – Ашана, – иҳәеит урҭ дрыхәацшуа. Ашәыр анифа, днатәаны анотақәа иҩит ианықәица ақьаад ианыцны ицеит.

Урҭ аԥсы ҳарам игеит, – иҳәеит.

Ансау даахәыцын, даеа ашәак иԥоит – анотақәа еиқәхеит.

Ирыцаиԥоит ажәақәа абас:

Иԥсыз иԥсабара ицәызит, иԥшаауеит аха ибом, иԥсы иатәхаз аҿыц цәгьарак алымшарц исҳәоит: «уца исцәумган, истәу адоуҳа».

III

Ансау иани иаби бзиа еибабон. Иеиликаауан аԥыцьагьы бзиа дшырбоз, аха ицәгәаауан иахәҭамыз акы аныҟаицоз.

Ансау ибон ауаа зырҳәуаз, ирымпыцасуаз амал ду шдырҳауаз, қьиарак шрыламыз, зегьы азеицшра, рыцсы аргаруан, ишууаз рхаршҭуа, рқьиара арзуан. Иеиликаait Ауаԥы дирцаз дгьацарцаз аԥсы ахьгару, иахьбеиоу. Иҳәеит уи амал иацзароуп, Ауаԥы идоуҳамч иалшо абаразы.

Ауаа ирҟазшьоуп аԥсытә еибафара ғәгәа, аха анцәа, дрыцзар рхы дирбоит. Ицәгьоуп ауаԥы ҟәыш ихы анидыруа, уи ацәгьа даԥырнагоит.

Ансау иԥоит уи даназхәыц абас: суаԥуп, бзиа узбо соуп, Ауаԥы уҟазароуп.

Ҳаkоуп, ҳаицыkоуп, ҳаицырцуеит, иаҳцәызуеит ҳануааз иаҳтәыз ҳцәеижь. Ҳзаԥымло иныцаҷәоит.

Уқьиара саҳәоит Амԥасԥы.

IV

Хәылԥазык Ансау иҭихит Аkәа амшын аҿыкә, амра анзаала ашьҭахь ашәахәақәа ҟаԥшьын аknытә, иkаԥшьын ажәԥан, иkаԥшьын амшын.

Асқьалаҿы игылаз аҕбақәа ирдәылԥхоз алашара аиаҷә реиԥш иакын. Ансау асахьа ҭихит анотақәа рыла, нас урҭ ароиальаҿ иаирҳәон.

Аҭынчра еилоугеит уа амшын ԥсы зхоу аԥсыруаа, уаҷәы ҳаибашьуеит», – рҳәан, ицеит. Иԥьеишьеит Ансау, аԥсыруаа драбашьыртә абԥьар имамызт. Дхәыцуан. Ус, игәалашәеит иҭихыз амшын асахьа, уи ҳамҭас ҳәа ириҭар цәгьак шизырымуаз.

Ашьыжь Ансау анышь хәыҷ нхиҵан амшын дынхылт, даныҵшы, амшын аҵа ибеит аҵсыруаа. Урҭ Ансау иламҵәажәакәа иныҵабеит, Иара амшын аҿыкәахь дхынҳәит.

V

Ансау иҭаацәа ихылаҵшуан, абзиа илараазон.

Дара ахԥык анааизынхоз, ауада иԥналон имазаз, иҭынчыз хәыҵшьак.

Уи иаҳәон:

«Шәахьыкоу ааира бзиа избоит. Ақьиацәа шәыгәра зготит.

Икоуп ауаа шәкәыла ирзымҵо, диуеит ауаԥы азәгьы дшымхәыуа ихәыцуа».

Абас ик̆оу аԥнаҭаҿы изҳауан Ансау.

Иара бзиа ибеит иҵсы иахәыҭхәыҭуаз, аха ибомызт.

Ансау дҵааит: «Уазустада уара исаҵәажәо»?

Сара уааигәа саait, аҵааимбар ҵсы соуп, – аҳәеит.

«Уеилыскааит, Аҵсыцкьа», – наиаҭикт Ансау.

Зны Ансау амшын ахь азсашьа иҵарҷ дылбаait.

Аҵсыцкьа уи дихаҵыруа дихьчон, аха – иара уи дибомызт азсашьа иҵон.

Ансау амра иеаиршәырҷ даныцәиал аҟәараҿы, аҵсыцкьа диахәыҭхәыҭуа еиҳәеит:

«Сара сыҵсы иалшоит уеиқәырхара, уҿиара, ақьиара анасыҵ уҭара, сухылаҵшуеит еснагь».

Ансау уи дҵьашьо диазҵааит:

–Уқьиара бзиа избо дуҵәымҭума?

– Маԥ. Сара ахәыҷқәа реиҵш адуқәагьы адоуҳа аҭакар мца рыҫталоит. Сара истәуп ииасуа ақәыцшра.

Сара уахьыцшлакгьы субазом. Ауаԥы даниуа анасыци ақьиареи ицысшоит, аха аҵстазаараҿы ҵьоукы ирызныкәгом, иԥашьоит, иранасыжьуеит.

Уҟәышыз, Ансау – иҳәан днеихыпраait.

Ансау иаҳаз даараза дархәыцит, иагьҵьеишьеит.

АШЬХЫЦ ААИ
(Алакә)

Акәац аатҟәацын – инагәылԥит – ашьхыц Ааи.

Аԥсуа хаԥа инапы инаниртәалан, – иҳәеит, – «Адунеиаҿ аԥсуа шьха еиԥшу жәларык ирымам, ҽакала иԥшзоуп», – ҳәа.

Аԥсуа хаԥа ашьхымзақәа рацәаны иргылт.

Аамҭа цеит акыр, ашьхыц Ааи аҭаацәа ду аиуит, – Ашьхыц Ааи иахшаз ашьхыц ашьхымзатрақәа ҟарԥеит.

Адәқәа шәҭыла иҭәын, иҟан аԥлақәагьы анышәҭуаз, ашьхыц ирыҟәшәоз амати ашәҭ агәыцә иалрыцәцәон, ашәҭ бзиа ирбон.

Ҽнак ашьхыц Ааи иабеит, – ашьхыц ран агәыргьын наханаргылт, аԥкы шкәакәа ԥшза ашәнаԥеит, – ашьхыц иранаҳәеит, – шәаҟәыц аусура, ацха аҟаԥара, – ҳкәашалап.

–Иалагеит ашьхыц акәашара жж… жж… жж… ҳәа ашәаҳәара.

Ашьхыц Ааи аҳәа ҭыхны агәыргьын зхагылаз ашьха ран ибыбшза иахьтәаз исшьуеит ҳәа ашьхыц аусура иаҟәнахит, – игәаан ианжәыла, адруҳәа ашьха зегьы раҳәа ҭырхит, уртгьы ацха ҟаԥара иахьаҟәылхыз амш ахьыргоз ргәамцхеит. Иалагеит ҳәаҭыхла аибашьра. Ар ашьха рацхьа игылеит Ашьхыц Ааи – Ашьхыц Ааи ҽнаҭит:

«Аҟазара аусура иашеит». Ҳаибашьуеит аҳәеит уиазы.

Агәыргьын зхагылаз ашьха ран ибыбшза аԥкы шкәакәа ашәԥаны иахьтәаз иадырит ишыцәгьароу «Ашьхыц Ааи сашьуеит, аԥәгьа ҟасԥеит», – аҳәан, ҽнаҭит, аха иацхрарауа азәгьы дҟамлеит зегь раҳәа ҭыхны еибашьра игылт ашьхыцқәа.

Акы, ѡба, хԥа, ҳаибашьуеит, аҳәа иѡахеит Ашьхыц Ааи, адруҳәа раҳәа иѡахеит ашьхыц иакәшан игылаз.

Аԥсуа хаԥа ибеит усура зҭахым ашьха ран аҿырԥшзан иахьтәаз ишәаны ишыԥыцьԥыцьуаз.

– Иҟалазеи, Ашьхыц Ааи, – дԥааит аԥсуа хаԥа, уи ашьхыц Ааи бзиа ибон.

Ҳахәом уаҳа ашьха ран зегьы аусура иаҟәнахуеит – иҳамшьыр ҟалом, мамзар аусура ҳаҟәыцыр, ашьхақәа зегьы ҳтахоит рҳәеит.

Ашьхыцқәа раҳәақәа еинырҟьон, ицырцыруан.

Аҧсуа хаҵа днеин днадгылт ашьха ран, иҳәеит ибжьы рдуны:

– Шәаҳәақәа рытра иташәҵа, сара амузыка шәзыртынчуа шәзасырҳәоит, шәыҩнқәа рахь шәхынҳәырц Аҧсуа хаҵа еиха хцәаха дук ныкнеиҳан асра далагеит, ашьха ран цырны ибҕа инықәтәеит.

Ашьхыц Ааи уи аиха абжьы иартынчит, – иаҟәыцит егьырт ашьхақәагьы агәаҕ акра, ашьхымза рытра италеит.

Аҧсуа хаҵа Ашьхыц Ааии иахшаз ашьхыцқәеи иртынчит. Ашьха ирылган хара абнахь иганы ахала иоуижьит ашьха ран – уи уаҳа ирымбазеит.

Ашьхыц Ааи ашьхымзаҟны ашьхыц аршәеит, ашьхыцқәа зегьы аусура иалагеит, иҟарцон ацха жж… жж… жж… ҳәа ашәа рҳәон, аус аныруаз игәыргьон.

Аҧсуа хаҵа Ашьхыц Ааи иҟәышуп ҳәа азиҳәеит, ашьхымза цшза азиргылт.

АНАШАНАТӘ ЛАКӘ
(Алакә)

Хьымца дқәыцшын, Амра бзиа дибеит. Амра лани лаби иарҳәеит маҳәыс дшыртахым. Хьымца бзиа иибоз Амра дылцылан длацәажәарц итахын, аха урт зеицыломызт. Амра лан ашта бтыцыр ƙалом ҳәа лалҳәахьан.

Хьымца избеит анашана ихы иаирхәарц.

Уи аены Амра аштаҿ днеи-ааиуан. Хьымца иҽааиршәшәан, дарбаҕьхан, лацхьа дынкацрит. Амра арбаҕь аашьтылхын, иналгәцалыҳәҳәеит. Амра лан уи анылба, илҳәеит, – иааган аѡныƙа ахы хаҳцәап.

Хьымца идырит, – арбаҕь ахы хырцәар иара дшылшьуаз. Ахьшәтҳәа анашана ƙаицеит, дыцшыцны лнапы днаншәалеит.

Ацшыц аацәажәан ус аҳәеит, – сахьцоу бсыцаала. Рѡыцьагьы еицны аштә интытцит.

Хьымца еҭа иҽеицсахит дгәырхан дцырцыруа дынкашәеит, Амрагьы ашана лаахеит драхәыц шкәакәан агәыр аҵа днацнадеит.

Агәыр цон ицырны арахәыц аманы.

Амѡан цьара азы ианахыцрааузаз арахәыц баазеит.

Хьымца ицьеишьеит уи аниба, иƙаицеит анашана еитах. Хьымцеи Амреи ихышьыцбақәаны инытцрааит.

Ихалеит ихараны, ажәѡан ецәа агәахьы, аҧстҳәақәа ирылпрааруа ицон Хьымца иѡнахьы, урт аѡны ианнеи, анашана нцәеит, иуаахеит Амреи Хьымцеи, аѡны иныѡналт, уаƙа еибырҳәеит еицынхаларц, уаҳа азәгьы дырцырхагамхеит – Анашана иранаҳәеит имажәуа, бзиа еибабоу амч рынатеит.

АЦӘАЖӘАРА АҬААЦӘАРАҽЫ
(Алакә)

Уажәы ҳалацәажәап аҭаацәа нымеицәажәоу, досу есымша акы даназызырԥуа, ма акы данахәаԥшуа. Уи еицәоу аицахара ацәажәара аҿиаразы иузыԥшаазом. Есымша акы иазызырԥуа дрылԥзом, иҟәгылан ибзиан аҿаԥыц аҕьны иаарԥшны ацәажәаԥ – дырзаазазом. Ухы уԥароуп, узырҽиои, иуаабауеи, иумаабуеи еилукааларoуп. Аҭаацәа егьа еилахазаргьы иааилатәаны ашәа рхәозар, урҭ беиоуп бызшәала, арифмеи аритмеи дырҽиоит. Агәырҕьара, анасыц рыцсы иԥнашәоит. Избан?

Аҟазара ацуп ибзиан ашәаҳәара. Иарбан ауаа реицәажәара иарҽиоу?

Ауаа ибзиан рбызшәала реицәажәара, – ҟазароуп. Уи шьҭралагьы ицар ауеит. Ауаа руаԥышьа аҿымтра ацымзароуп.

Есымша азырԥра маԥара уалагар, акы, ицәгьоу уаҟәшәазом, унхоит, – узырԥуа, **ажәа иазҟазоу дҭахазом**, избанзар аҟазара аҿаԥыц даҟәшәоит. Аҿаԥыц ацәажәараҟны иумаазар анамуа ыҟоуп.

Иҟоуп ахԥара ауаԥы ицараҿы, аамҭа аеыцсахшьаҟәа ирыцу, – уамырҿаҳароуп, еилукааларoуп, иуҳәаларoуп, уԥажәаларoуп, игәауҭаларoуп, ахԥара ауаԥы ицара, – **«ҽиароуп».**

Ауаԥы дзызхәыцуа аҟны иҟазам узлацәажәар ҟамло. Иҟоуп ауаа узлацәажәо ишаԥылдо, урҭ аахоит хәыцратә мчыла иурҽиоу.

Иҟәгылоит азԥаара ирҭаху уи ахәыцшьа, ирҭахыму.

Ирҭахызар – ҟәҽиароуп. Абызшәа зырҽио иоуп, – ахәыцраҿ ирҭахыу зырҽиоу!

АУАҨЫ ДАНҲӘАХО МА АУАҨЫ АҢСАБАРА АНИЦӘЫЗУА

Ажәабжь

Ауаҩы данҳәахо мап рцәикуеит зегьы, – ихада.

Иан дзыхшаз, мап лцәикуеит, иаб дзыхшаз, мап ицәикуеит, иаҳәшьа диҭахым мап лицәикуеит, иашьа баша хаҭоуп, дгәакьам иара изы, мап ицәикуеит

Ус иḱоу адунеи аḱны анаиааира далагоит, ихы ада зегь мап рыцәкуа, хәыцшьала иуаҩра ашьақәгылашьала дҳәоуп, имазам даанызкыло, дзырхәыцуа, дзымҭахырхәо – иҭшьоу.

Аауаҩы ҳәа хәыцратә шьақәгылашьоуп – егьырҭ ажәларқәа, егьырҭ амилаҭқәа, егьырҭ ауаа, дахьнеилак ибоит ауаа ирзааигәоу мап шырцәырымкуа. Излымшо ишицхраауа, абшьҭрақәа реимадара змоу шыḱоу.

Ҭаацәала иаҕьны аҭсы еимадара зцәаҩоу, анреи абреи аҳаҭыр ахьамоу, аха иара знык иҳәахаз зегь мап рцәызкыз иибо, еиликаауа, дарḱәышзом, ауаа дрылоуп. Дҳәоуп – уаҳа акагьы.

Ҳара ҳалацәажәоит ауаҩы данҳәахо – зегь мап анырцәикуа – ихада.

Уажәы ҳалацәажәап, ауаҩы ақалақь дуқәа рҿы инхо, ацивилизациа иарҿиоу, аҩнқәа рыҩнатәара иахḱьаны, иḱоуп зегьы зцәызуа, аҭсабареи иареи реигәныҩраҿы.

Ишҭалагои аҭсабареи ауаҩи ремадара аḱны **ацәызра** ахшыҩаҿы ашьақәгылашьа.

Ауаҩы иуада дааҩналоит, аҭарда днахан инаркны аҭсабара дықәымҭшуа, ма ажәҩан даҭамҭшуа, икомпиутер дадтәалоит, ателевизор дахәаҭшуеит, ма ихәыцшьала игәаҭхо шәḱәык даҭхьоит ауаа рхәыцшьақәа, аепохақәа, ацивилизациақәа, ажәларқәа рḱазшьақәа ҭиҭаауеит, дуаҩ хәыцҩуп, дҭарауаҩуп, – аха аҭсабареи иареи реимадараҿы зегьы ицәызхьеит, ҳахәаҭшып уи шыḱоу абас ауп ҳәа. Ус иḱоу ауаҩы, уиазҭаар, – иахеи ма ецухеи иаҳәа аиаҭә анбеилаҭхоз, еилаҵьоуҵьоууа ҳәа иҵьеишьоит, иуҳәеит, аиаҭә дышрыҭамҭшуа. Уи ауаҩы акыҳәа ицәызит аҭсабара ацәырҭрак, –

дахәаԥшзом, даҟәыԥхьеит. Уаҟәыԥзар ахәаԥшра, иумбозар ухәыцраҽы ахшыҩаҽы иаԥәызуеит, убас ауаҩы иԥәызуеит амза ахәаԥшрагьы.

Аԥсабараҿ акгьы уахәамԥшуа, игәнумкыло уалагар иуԥәызыр ауеит аԥсабара абараҟны: агәынкылашьаҽы, абзиабашьаҽы ашәа узазхәазом, узеигәыргьазом. Иуԥәызуеит ахәыцраҽы, уи қәҽиаразам, иатәуп – аԥәызра.

Аԥсабара азхьаԥшра зԥәаҩаҿ изԥәызыз уи ауаҩы унаидыглан абасеиԥш иҟоу амԥ иоуҳәар, ҳахәаԥшып уи – амԥ иаанарԥшуа. Иҟалаз удыруоу ҳбаҳчаҽы аԥсаатә зегьы ныкәынтәазшәа ҭыск ыҟамкәа иҭаԥәит ҳәа. Уи ԥьеишьазом аԥсабара зԥәызхьоу ауаҩы, иуеиҳәоит аҭакс: Санымҩасуа абаҳча сазхьаԥшзом, аԥсаатә рышьҭыбжь саҳазом, – сазызырҩзом, урҭ ыҟоу иҟаму, са сзы акгьы аԥанакзом.

Уиала ишьақәургылоит ишиԥәызхьоу аԥсабараҿ зыԥсы ҭоу ргәаҭара, рышьҭыбжь.

Ус иҟоу имоуп ихшыҩаҽы ааха. Аԥсабареи иареи реимадараҽы **аԥәызра** ала ишьақәгылоит, – дагоит ауаҩы иԥсихика аҕаррахь.

Ианиԥәызуа аԥсабареи ауаҩи реимадара, иҟәышразам, иҭарроуп.

Ҳахәаԥшуазар ауаҩы данҳәоу иара иитәу зегьы маԥ рыԥәкны иаԥырԥаз, уара иутәу, ҽазәы иитәу ирҽиазом, ддуоҳатә уаҩны дшьақәгылазом, уи еиҧьу акгьы ауаҩы иԥигалазом, хәыцшьала иҳәахаз ихы ада азәгьы диҭаххазом.

Ауаҩы дҳәахоит хәыцшьала, еилкаара лаҟәырала, иԥсы ахьынзаҭоу дахьнеилакгьы дышҳәоу даанхоит.

Аԥсабараҿ аимадара имамкәа хәыцшьала аԥәызра шьақәзыргыло ауаҩы наза дузаазазом, ахәыҷы дацәухьчар ҟалоит.

Ацивилизациа ус иҟоу ауаа гәанаҭоит, иалаԥаажәоит. Ишьақәдыргылоит Ауаҩы ҳәа адоуҳаҽы хәыцшьала еиԥахоу азә иакәны. Иҳәахаз акгьы изырҽиазом, аԥшзарагьы дацәызуеит.

Аҟалақь дуқәа рҽы аԥсабара зԥәызуагьы изырҽиазом, еиҧьу, ибзиоу, Ауаҩы иԥәымзроуп аԥсабара, аимадара дуаҩ-

натәуеит, дархәыцуеит, инарбоит, инатоит, амхра илшозароуп, ицәымзлароуп аигәныԥра.

Уи азы идырлатәуп ауаԥы дызлауаԥу, ашьақәкьара еиҧу акгьы шунамто. Шәхәамхалан, ауаа, шәхада зегь мап рыцәкны.

Ишәцәымзлан, ауаа, аҧсабара. Хәыцрала дтамхароуп ахәыцԥы.

Ауаԥы аҳәа деиҧшзам Аҧсабареи ауаԥи реимадара акны **аҧәызра** шьақәзыргыло цсихикатә шьақәгылашьала, азәгьы игәакьоу, мап рцәикзом, ицәаԥазам, имоуп аҧсеимадара, дҳәазам уаԥратә хәыцшьала, урт еиҧшым, еиҧымло, уаԥратә хәыцшьоуп. Излеиҧшым усоуп, аҧәызра аҧсабара агәынкылашьаҿы ишьақәзыргыло ицсихикаҿ аказаара танархоит.

Ауаԥ ҳәа зхада зегь мап рцәызкуа ацивилизациа ахьыҿио ажәларқәа рыҿиараҿы имачзар ус икоу ауаа ажәлар ааха роузом, ираԥслоит, ирацәаԥызар усеиҧш икоу ауаа, иарҿиоит уи аилаԥынтра, аиҿымкаара, аизымхәыцра, аизымзырԥра.

Жәларык адунеиаҿ икалазом ауаԥы иуаԥышьеи ақьиареи шьақәзмыргыло.

Ахәыцшьатә қәцарагьы ыкоуп аҧстазааараҿы. Есымша ацивилизациа ибзиоу ахь арбырра атахыуп. Зегьы ирымбо, ирзымдыруа аилкаара, инымцәазо ашана еиҧшу аҿиара, ахәыцра амԥа уи еиқәырхагоуп.

Икоуп ахәыцшьа ибзиоу, икоуп ицәгьоу.

Ауаԥы ицәымзлароуп аилкаараҿы ацәгьеи абзиеи. Ицәгьоу ахәыцшьатә **цәызра** азеибафара ушьтнахыр – икалоит, икоу закәу ахә зшьо даеацьоукы. Урт еиҧу аҿы ацивилизациа шьақәдыргылоит.

Итахазом ауаа хәыцшьала.

Азәы ицәызуеит, егьи ицшаауеит. Ибзиоу ахәыцшьа зыцшааua ицыло деихаҳаԥуп, иацитоит.

АШӘҬ
Ажәабжь

Ажәҩан ииаҵәан, аҵарақәа ашәа рҳәон. Адәҳәыҵш иаҵәа шәҭыла иқәҵан.

Адәыкрын шәҭы ахала игылан, адунеи иқәҵшуан, иагәаҵхон.

Ахра ибеит, адәыкрын днадгылан иааҽихит, иḱалеит ашана – ашәҭ ҵсит, – рҳәеит аҵиаақәа.

Амра нарыхәаҵшит, иḱалаз абеит, иаҳәеит ауаҩы аҵсҭазаара даҳуп, ҳаизаҕьзом. Адәыкрын аҭыҵаҽ икашәеит зегьы рҳақ, аҵсра зҵәымҕу амч. Иḱалеит ашана, – адәҳәыҵш агәҭа азыхь адгьыл иныҵыеееит. Иаҳәеит азы канзазом, иҵсзом ишәыжәла шәанзышо.

Ахра иҳәеит сара аҵсабара саҳуп, адәыкрын наган азы иҵыееаз изааиршәлеит.

Амшқәа ҵон, Ахра дааин азы ихыршәлаз адәыкрын дахәаҵшуан.

Иḱанаҵеит азы ашана, – амч иалшеит ашәҭа адаҵ хәыҷқәа ылнагеит.

Ахра дгәырҕьеит аҵсра саиааит, азы сыҵхрааит иҳәеит.

Ижыга хәыҷы ала анышә ижын, ашәҭ еиҭеиҳаит. Аҵсҭазаара еиқәнархоит адгьыл рҳәеит аҵиаа.

Ахра еиҭеиҳаз адәыкрын азыхь наҵеиҭәеит.

Амра нықәҵхеит, адәыкрын ианаҭеит амч, – аҵхарра.

– Амчқәа еиқәырхагоуп ауаҩы данқьиоу, – иҳәеит Ахра.

АЦҲӘЫЗБА ЦХЫЗЛА ХАЦА ДЫШЦАЗ
Ажәабжь

Ацҳәызба Хьыбла ацхыз лбон. Лԥызцәа лыцны, ауаа рацәа дрылсны дцон, ирацәаԥын дызлысуаз арцарцәа, аҿар. Арцарцәа акәымжәи акабеи ршәын, зегьы абзиабара амцеицш ирныцшуан, игәыкҟәан, иқьынцыцҟәан.

Ацҳәызба цхызла ицьалшьон, илныруан шаҟа ицшзаз урҭ ацсуа ҧкәынцәа. Дахьрыхәацшуаз зегьы лара илгәацхон.

Ацхыз лбон ацҳәызба: ацсыуа ҧкәынак, акәымжәи акабеи зшәыз даалыхьзеит, игәы зегьы бзиабарала еисуан, хәлыбзиа, ацҳәызба, са быстәхоит иҳәеит, длеихырхәеит, нас даааиасын лзамԥа днагәзит.

Ацҳәызба цхызла дылгәацхеит ацсуа ҧкәын, иалҳәеит суццоит хаца ҳәа.

Иҟалеит ашана: рацхьаҟа иаацәырҧит жәаԥык азҕабцәа қәыцшқәа. Урҭ ԥнагылан ахан хьыцәцара. Инаган иныкәдыргылеит ателефон арцыси ацҳәызбеи уиала ирыдныхәаларц. Уи ателефон ҳамҭас дара ирырҭеит.

Иалагеит аҭел асра зегьы азҕаб лан, лаб, лашьа, ҭелла хаца дахьцаз лыдырныхәалон.

Лара дгәыргьон ус дааҿыхеит, ацҳәызба бзиа илбоз ацсуа ҧкәын ацхызаҿ даанхеит, дахьылгәызыз цхаза лзамԥа иааныруан. Илҭахын уи ашана ҟаларц. Лабҿаба иҟалеит ашана дшазыцшзамыз, лацхьа иқәгылаз астолаҿ лтелефон абжьы аагеит бзиа илбоз аҧкәын қьынцыц илеиҳәеит:

– Шьыжьбзиа, Хьыбла, бзиа бызбоит, хаца бсыцца ҳәа.

Хьыбла дгәыргьан дыччеит, сақәшаҳатуп ҳәа иалҳәеит.

АМЦ УМҲӘАЛАН
Ажәабжь

Иудыруама ашана амц уҳәар ишыҟалоу. Аѡнашә алымҳа аиуеит, аха уи убазом, уи иадыруеит амц шуҳәаз. Угәыргьан уччар, – уан лыпсы алымҳақәа кьацәхоит, аха уи уара иубазом.

Амц ахаан иумҳәозар уѡыза зҭаб бзиа, бзиа улбоит, аха уигь уара иубазом – уигь шаноуп – акгьы ахьумбо иҟало, аха зегь реырыцсахуеит.

Амц умҳәалан, ахәыҷы, уандухалакгьы усҟан уақәшәоит ашана, ситах адунеиаҿ иужьаз дҟалазом, – издыруада уи ашәҭқәа ирдыруеит, амра иадыруеит, уѡызцәа ирдыруеит, уҟалоит ауаѡ иаша уакәны, уи бзиоуп.

Амц зҳәо есымша алаҭырз сиццш ақәа ихьыкәкәоит, дыццшзазам, илақәа қьиазам.

Амц зымҳәо ахәыҷы, ма ауаѡы наза, – илакҭа лашоуп.

Амра сиццш ицханы илашоит, уигь уара иубазом, имазоуп.

Ақьиара закәу удыруоу уара, – уи амаза аблақәа лашоуп, амц умҳәозароуп. Уаб бзиа узбоит ҳәа аниоуҳәо ақьиара аҿазоит уаб ицсаҟны, уаб ицсы инапы надикылоит – уара урҭ убазом, имазоуп, аха иқьиароуп.

Шаҟа ирацәоузеи амазақәа, ирацәоуп иузымцхьазартә. Бзиа бызбоит ҳәа уан ианлоуҳәо – амра гәыргьан иччоит, аха уи уара иубазом, имазоуп. Ацәгьа ҟоуцар – имазахазом, иаргамахоит, зегьы ирсицәоуп ацәгьа, уи маза ацазам, иааугәыдҳалоит.

АЛАКӘ ЕИМАА
(Алакә)

Манча ҽыц цҳәыс дигеит. Иалса лыхьзын ицҳәыс.

Ҽнак ақытаҿ иахьынхоз аҟынтә ақалақь ахь еиццеит.

Ақалақь аҟны Иалса лхаԥа иалҳәеит, – ууаи абыржә ҳашҟәыцшқәоу ҳпатрԥ еицтаххып.

Манча иҳәеит шәышықәса анысхыцлак спатрԥ ашана изеицшхом.

Иалсеи Манчеи апатрԥ тырхит апальма иаԥагыланы, рышьтахьҟа алымкәа рсаса еихҳәа азы рытҟьон

Аԥсабараҿ еилагьежьрак ҟалеит, алымкәа игылаз рышьтыбжь еиқәырго, аҟәраан ҽыжуа ирхалеит, ааигәа ишьтаз амшын ахықәаҿ аҧныш еилаԥыруаз рахьтә ҧнышк абжьы игәытшьаагаха иарго иалагеит.

Иалса илныруан аԥсабараҿ аԥсаатә акы шдырҽиаз, урт ирдыруан арт аѳыцьа ирлахьынԥахоз. Иалса лцәа дынтзыз-ааит – Манча акгьы ицәа иаламшәеит.

Апатрԥтыхѳы рпатрԥ тихит.

Аамта анца ақытаҿ Иалсеи Манчеи ақьаад иагәылаԥаны апатрԥқәа рзааит аѳны.

Апатрԥ дахәаԥшит Манча, даалафит схыцҷаҷар шыцшзоу асахьа сымоуп, итыхлатәуп ҳаамта ыҟанаԥ, ҳанажәлак ашанеицш ҳнахәаԥшлап иҳәеит. Иалса ицьалшьеит акы, ари закәи ҳәа дцаait ара зсахьа тыцыз схаԥеи сареи ҳабжьара.

Манча дгәааит иҳәыс акы лбазшәа дахьцәажәаз, лнапы днасын илкыз апатрԥ налымпытшәеит. Иалса иаашьтылхит. Манча дналаѳсны дцеит.

Иалса илбеит алакә еимаа асахьа штыцыз, измаанозеи, ицьалшьеит.

Усҟан аҳауа лахәытҳәытит, иланаҳәеит алакә еимаа лхаԥеи лареи рлахьынца штоу, уи закә лахьынцоу шмазоу, уи аимаа аѳнытҟа итоуп.

– Сара ибасҳәоит алакә еимаа иаҳәо, – аҳәеит аԥша, аха макьана иаргамахар ҟалом.

Ицеит аамта. Иалса илԥәахит апатрԥ. Иааит ааԥынра, аԥсабара шәтит. Манча игәы раҳатны амхы леиԥеит.

Иалса еиҭах дақәшәеит ашана – аԥш ыҭыҳәҳә ианхала, игәалҭеит алакә еимаа асахьа, уи убысҟак идуун, мышкы иурашәаша аԥш ықәиааит.

Ихәыҭхәыҭит еиҭах аԥша, еиҭах ибасҳәар ҟалазом ауаҩы илахьынҵа анцәа ианишо дзықәшәо мазазарц азишеит, аха иббоу, базхәыцла.

Манча акгьы иалымҳәазеит, уи дҭынчын, уажәы Иалса дгылан аԥштра далаԥшуан лгәы ҭынчмызт, Алакә еимаа хаз амхы драшәеит, аԥьыкәреи иҭииаз ҷсылахеит. Иҭаргалеит Иалсеи Манчеи, аԥш ҭагалан иныҵаба ицеит алакә еимаа уаҳа адгьылаҩы асахьа аанымхеит уи ашьҭахь иҟалеит аибашьра. Манча аибашьра дцеит, хабарда дызит.

Иалса лхала аҩны дааххалеит, аруаа лԥьыкәреи аца иҭганы иргеит.

Аԥша иаҳәеит блахьынҵа алакә еимаа иаҳәеит иҟалоз.

Амаалыкьцәа еилаԥрит. Иалса иларҳәеит алакә еимаа аҳауаҩ ишаанхо, зныk Иалса ианылба нахыс ишмызуа. Иалса дхәыцуан уи амаза сразkоуп, шьҭа бзиарас сзыкәшәозеи, сақәшәеит аҷәгьа. Иалса алакә еимаа аҳауа аҟынтәи ашәа лзаҳәон. Иkоуп ауаа, быkоуп баргьы Иалса, бынасыц ауаа роуп, бзиа бырбар, еиҭах ибоуеит ашана, даеа гәыргьарак.

Иалса иԥьалшьеит алакә еимаа ахьмызыз.

– Сара аҟазаара амаза сашеит, – аҳәеит алакә еимаа, – блахьынҵа сара сатәуп. Ишәаҳәон абас. Иkоуп ацәымгра, аха иkоуп абзиабара. Иаатынчрахеит. Иалса илдыруан, аус шылуа, амла дшамгоз, аха азәгьы уажәшьҭа бзиа дызбом, – лҳәеит.

Алакә еимаа ашәа ацырҳәо иалагеит амаалыкьцәа.

Ауаа рыбзиабара иҭамбазоу мшынуп рҳәон.

Алакә еимаа ашәаҳәара иаkәыцит, амаалыкьцәагь ааицхьыттеит. Иаатынчрахеит зныk, нас алакә еимаа Иалса иналацәажәеит, – сара заа избоит иҟалаша аҷсаатә рҿыжуа быпатреҭаҩ ссахьа ҭысхит, нас ссахьа ббеит амхаkны, сара зқьы шыкәса зхыцуа цсуп, сыцсы иалшоит ашанакәа рыла ауаҩы иблаҩ ацәырԥра, шьҭа сыббазом аҳауаҩ сkалоит аҳәеит аԥсы. Илакә еимааз.

АШӘҬ ҨКӘЫН ИНЦӘА ЛАҧШЫ
(Алакә)

Амра дылдыруан ашәҭ ҩкәын захьзыз, анцәатә лаҧшы змаз, аха урҭ еиҧымлацызт.

Ашәҭ ҩкәын илаҟәа шанан – ирылшон анасыҧ ашара, аха урҭ тышәшәон, иҭалон.

Ашәҭ ҩкәын илаҟәа тышәшәон, иҧъычуа, иламыскоу дабар, инцәатә лаҧшы дара ирмоуа иарцәон, ус ирҿагылон.

Зны Амра шанак даҟәшәеит. Уи гәынго абаҳча данҭала, дышәты гәилханы дылбеит ҩкәынак дышгылаз. Иара днацәажәеит .

– Сызцылоу ауаа аатгылан исыхәаҧшуа ирҳәоит: Аах, сышца быцәшәеи ҳәа, урҭ исеигәыргьазом, иччазом, исыцәшәоит. – уи шаноуп, – иҳәеит ашәҭ ҩкәын.

– Исаҳә иҟьиоу ажәак, – ҿааиҭит иара. Аах, шаҟа бзиа узбоузеи сара?, – лҳәеит Амра.

Ашәҭ ҩкәын уи аниаҳа – дуаҩохеит. Иара дхьын, ишәыз хьын, иблаҟәа хьын – иҭагьежьуан, дыццшзан, ихахәы иҟәцсан.

– Аах! – лҳәеит Амра дихәаҧшуа.

Ауаа ҳарамҟәа санрылоу, слаҟта ҭацәуеит, сыблаҟәа тышәшәоит, аҟьиареи анасыҧи сыблаҟәа иршо хубалоит иҟьиам ауаа рзы. Бара иҟьиам ауаа банырцылалак, аах!.. сышҧашәеи ҳәа барҳәоит, урҭ ицыршәоит быҧсы цкьа.

Ашәҭ ҩкәын Амра лзы иблаҟәа ҟьиарыла амреиҧш ицхон, Амра илиҭон игәыразра инцәатәыз илаҧш. Абас еиҩызцәахеит ашәҭ ҩкәыни Амреи.

Ашәҭ ҩкәын дхәыцуа ус иҳәеит: – Амра, аамҭа инымцәазоу мҩоуп, иааиааиуа дилоит, уи зысҳәо ажәлар рыҡазаароуп, урҭ аамҭа есымша ирыциуеит, ирыцыпсзом. Ҳаргьы аамҭаҿ ҳаицылеит, – лҳәеит Амра, исаҳә уара, уеситакраҟәа, шаҟа уеуҧсахуеи?

Аназазара аҟны инеиуеит сеыцсахра, – иҳәан ашәҭ ҩкәын, ихьыблаҟәа ааталашеит.

– Сара цәаҩак сымоуп, – лҳәеит Амра.

– Азәы гәҭыхак имазар, уи бзиазар, хьаас иҟасцоит, сиѽызахоит. Аха ацәгьақацаѽ сигәнаалам.

Ихьыз аҧкәын шәҭы захьзыз иҳәеит – ацәгьа аҷагылара кәышроуп ҳәа игәы ианаанагоз ихьы блақәа лашон. Абзиабара ҷаҳәагоуп, ианыҟам уи ба бзы – азәгьы даҷагылом.

ХЫ-ҵЫСХӘК

Алакә

Ахра арҵаҩ зҕаб Кама бзиа дибеит. Уи еицырдыруаз ҽыбҕаҟазан, длаҵон, драшәон. Ашәыр қәаҵа ду иман. Иҽыҩ ҵшза кәадырны Кама длышьҭалеит ҵҳәысс дигарц.

Уи мап ицәылкит, хаҵас аҵара змоу дысҭахуп ҳәа иалҳәеит.

Ахра дышнеиуаз азиас ахықәаҽ днатәеит.

Иара иитәыз акәатақәа зсо ихын, урҭ дрыхәаҵшуан. Илаҕырзқәа неишьҭалеит, игәырҩон Кама мап ахьицәылкыз.

Уи збаз кәата ҵшзак еилыҕрааза азы инҭыҵны аҽааршәшәеит. Уаҩыбызшәала ус иаацәажәеит: – Умгәырҩан, Ахра сара суцхраауеит, – аҳәеит иара. Инцәатәыз мчык иааиланарзызеит, иаҕьны аҽаршәшәеит агәы инкыдсылан х-ҵысхәк алнаҵаан инаимҵанаҵсеит. Ахра иҵьашьо аҵысхәқәа аашьҭихит.

Акәата аацәажәеит абас:

– Бзиа иубо Кама инцәатәиу амч змоу аҵысхә уманаҵы даҽазәы дигазом, уи ҵысхәык иалшоит.

Егьи аҩбатәи аҵысхә иалшоит Кама бзиа улбоит, аҽы анурхәмаруа еизарак аҽы, дуццоит.

Ахҵатәи аҵысхә иунаҭоит ахшара хәҩык, зегь ҷкәынцәахоит, уаа бзиақәахоит.

Икәа инҭеиҵеит Ахра урҭ аҵысхә ҵьашьахәқәа.

Акәата абжьы ныхҵаны иарган, аҽааршәшәан иҵрит.

Ахра дзықәшәаз ҵьашьо аҩныҟа дцеит.

Аҩны аҵысхәқәа шәҟәык иагәылаҵан иҵәахит.

Такәаамҭа анҵы, иҟалеит акәата ишаҳәаз.

АНЦӘА АЖӘЕИҬШЬ ИИХЬЧОЗ ХҾЫК АХАЦӘА ШАНАҚӘА

Алакә

Хыкәтаҕь – ауаҿ сахьа змаз. Ҭицшьахәар – ауаҿ сахьа змаз. Хәыцхәламшәы – ауаҿ сахьа змаз. Арҭ ахҿык еишьцәан. Ауаа ишреиҭшымызгьы ҳуаауп ҳәа рхы рыҭхьазон…

Аҭстәқәеи, аҭсаатәқәеи рынцәа ажәеиҭшь дара дырхылаҭшуан. Аишьцәа ажәеиҭшь изкны ашәа рҳәон. Акрыфара аамҭа анааиуаз рдәынак ачуан инықәтәон, иҿагылон абысҭа рурц.

Хыкәтаҕьи, Ҭицшьахәари, Хәыцхәламшәи акҽыҿра иныкҽалон – афатә ҟарҭон.

Анцәа ажәеиҭшь ардәына наишьҭуан ианаамҭоу акрырфаларц. Абысҭеи ахырҭәи анырфоз, иара дырхылаҭшуан. Ардәына наидтәалон Хәыцхәламшә, ихәыҷны аҭыц ала аҽаҭа саны изықәнаҭсон, Хәыцхәламшә арахәыц иаҟараз ихәлымшәы хәҷык иааиҭыҭуан, абысҭа ахәашақәа ахырҭәы иаҭаҭсаны аиҭырҟәаҟәа ҟаҭаны цыра-цыра илбааидон. Абас ажәеиҭшь ирдәына уи дицхраауан.

Хыкәтаҕьи Ҭицшьахәари ирыцын, ибзиан акрырфон. Анцәа ажәеиҭшь аҟәараан наишьҭуан Хыкәтаҕь иахь, амра аныцхоз иханы аҟәраан нықәтәон имшаҟәарц, Хыкәтаҕь ихы шаҟәазомызт, ахәыцра илшон. Анцәа ажәеиҭшь дрыцын, ишанан, инцәа мчын Аҟәараан, Хыкәтаҕь ихшыбаҿ ахьчон. Зегь реиҳа иҵьашьахәыз, ахҿык – Хыкәтаҕьи, Хәыцхәламшәи, Ҭицшьахәари рзы ажәабжь уажәы ишәасҳәоит.

Зегь реиҳа иҵьашьахәыз Ҭицшьахәар иакәын, ихы бзиан, инапы ҕәҕәан, ибзиан акрифон, имгәагь иацын, арахь даннык̇әоз иҭиц шьахәарқәа аацсазомызт, аха хара дызцомызт, уи иакәын азыхь аҟынтәи азы аазгоз.

Анцәа есымша ажәеиҭшь Ҭицшьахәар ицхраарц ашьха уарба наишьҭуан. Уи аҭыц ала Ҭицшьахәар дышьҭнахуан, аҭҳал аашьҭыхны днақәтәон, азы иман даауан, нас афархь иҟәшәон, уигьы Ҭицшьахәаргьы ашьха уарба аҿныҟа иа-

анагон. Ԥицшьахәари, Хыкәтаҕьи Хәыцхәламшәи ахѳыеишьцәа ишрылшоз аус рулар иҭахын анцәа ажәеицшь, урҭ аԥсаатә ракәын дызхылаԥшуаз. Иара аԥстәқәа рахьтә акаҕьы римҭазеит.

Нас ирызҭодаз аишьцәа ахырцәы. Анцәа ажәеицшь ишанан ирзыкәиргылон. Хәыцхәламшәи, Хыкәтаҕьи, Ԥицшьахәари бзиа ирбон аԥсабара – амра, амза, ашьхақәа, ауаа. Дара анцәа Ажәеицшь иоуп еиқәзырхаз.

Хыкәтаҕь – ибзиан ашәақәа иѳуан ажәеицшь изкны.

Хәыцхәламшәы инапы ҕәгәан, уи иакәын абыста зуаз.

Ԥицшьахәар амҳабыстеи, асаанқәеи амҳаԥәқәеи ҟаиԥон.

Хыкәтаҕьи, Ԥицшьахәари, Хәыцхәламшәи ахьынхоз шьхаран, аха рыхьчаразы анцәа ажәеицшь алаҳәақәа рытра иҭижьуан, урҭ ажәѳан ԥҟьаны ихылон ирыхьчон ишанауаа рыхьчаларц. Хыкәтаҕьи, Хәыцхәламшәи, Ԥицшьахәари ахаан иԥсзом, есымша иҟоуп ишанақәоуп.

БЕСЛАН ХӘЫҸЫ ИҬАРАҚӘА

Алакә

Беслан хәҷы иани иаби зны аҷара аѡны ирзааргеит. Аҭаацәа амѡа иқәгылан, ҷсшьара ицарц ргәы иҭан.

Беслан ахәмарра дааḱәыҷын, аваза ианыз аҷарақәа ааныхны иман хәмарра дцеит

Ахәыҷқәа рацәаѡны ашҭаҿы ихәмаруан. Иара данырба иааидеизалеит, иааугаз закәи? – ҳәа инаиазҷааит.

Беслан хәыҷы иблуза иаалихит аҷарақәа. Ахәыҷқәа идеизалан иахәаҷшуан, иара урҭ аҷарақәа аḱәардә хәхәа аханы инықәиҷеит.

Беслан иѡызцәа дреиҷбын қәрала еиḱарамызт. Арҭ ахәыҷқәа аҷара руҭар акы аахәара рылшон, шәырзык ихәыҷу, аҷааршә, ма аканфеҭқәа рхала иаархәон, аха азәгьы Беслан иқәиҷаз аҷарақәа дрыламкьысит.

Урҭ ахәыҷқәа рылаазан азә иитәу ала акгьы аахәара шыḱамло.

Ахәыҷқәа ахәмарра иалагеит.

Беслан хәыҷы дыргәылакны. Ус рырҷаѡ ҷҳәыс даарыдгылт. Ишылцәаѡаз ала хаз-хазы зегьы ажәа хаақәа ралҳәеит. Уи игәалҭеит насҭхашәа иқәыз аҷарақәа. – Изтәыда ахәыҷқәа арҭ аҷарақәа? – днаразҷааит. – Беслан хәыҷы иҷарақәа роуп, – рҳәеит ахәыҷқәа еиҷҿакны. Уааи Беслан, аҷарақәа уан илызга, хәмаргас иḱоуҷар ḱалом ҳәа иалҳәеит арҷаѡы.

Беслан хәыҷы аѡныḱа аҷара сҭахым ҳәа ихы ларḱәны даагылт. Арҷаѡ урҭ аҷарақәа аашьҭыхны изтәыз аҭаацәа ирзылгеит.

ХԥЫК АИШЬЦӘА

Алакә

Хыкәтаҧь – ауаԥ сахьа змаз.
Ԥицшьахәар – ауаԥ сахьа змаз.
Хәыцхәламшәы – ауаԥ сахьа змаз.

Арҭ ахԥык еишьцәан. Ауаа ишреицшымзгьы ҳуааип ҳәа рхы рыцхьазон…

Аԥстәқәеи аԥсаатәқәеи рынцәахәы – Ажәеицшь дара дырхылаԥшуан. Аишьцәа Ажәеицшь изкны ашәа рҳәон. Акрыфара аамҭа анааиуаз, рдәынак ачуан инықәтәон, иԥ-агылон абыста рурц.

Хыкәтаҧьи, Ԥицшьахәари, Хәыцхәламшәи акҿыԥра иныкҿалон – афатә ҟарԥон.

Ажәеицшь ардәына наишьтуан ианаамҭоу акрырфаларц. Абыстеи ахырԥәи анырфоз, иара дырхылаԥшуан. Ардәына наидтәалон Хәыцхәламшә, ихәычны аԥыц ала аҿаԥа саны изыԥәнаԥсон, Хәыцхәламшә арахәыц иаҟараз ахәлымшәы хәычык иааицыԥуан, абыста ахәашаԥәа ахырԥәы иаԥаԥсаны аиԥарҟәаҟәа ҟаԥаны цыра-цыра илбааидон. Ажәеицшь ирдәына уи ицхраауан.

Хыкәтаҧьи Ԥицшьахәари ирыцын, ибзиан акрырфон. Ажәеицшь аҟәраан наишьтуан Хыкәтаҧь иахь, амра аныцхоз аҟәраан ихы инықәтәон имшаҟәарц, Хыкәтаҧь ихы шаҟәазомызт, ахәыцра илшон. Ажәеицшь илшарала анашана мчы аман аҟәраан, Хыкәтаҧь ихшыбаԥ ахьчон.

Зегьы реиҳа иԥьашьахәыз Ԥицшьахәар иакәын, ихы бзиан, инапы ҭәҭәан, ибзианы акрифон, имгәагьы иацын, арахь данныкәоз ициц шьахәарқәа аацсазомызт, аха хара дызцомызт, уи иакәын азыхь аҟынтәи азы рзаазгоз.

Ажәеицшь есымша Ԥицшьахәар ицхраарц ашьха уарба наишьтуан. Уи аԥыц ала Ԥицшьахәар дышьтнахуан, аԥхал аашьтыхны днақәтәон, азы иман дааиан, нас афархь икәшәон, афархьгьы иаргьы ааидкылан ашьха уарба аԥныка иаанагон. Ԥицшьахәари, Хыкәтаҧьи, Хәыцхәламшәи иш-

рылшоз аус рулар итахын Ажәеицш, уи аҵсаатә ракәын дызхылаҵшуаз. Иара аҵстәқәа рахьтә акагьы римҭазеит. Нас ирызҭодаз аишьцәа ахырцәы. Ажәеицшь нашанала ирзыкәиргылон.

Хыкәтаҧ ашәақәа иԥуан Ажәеицшь изкны.

Хәыцхәламшәы инапы ҕәҕәан, уи иакәын абыста зуаз.

Ҵицшьахәар амҳабыстеи, асаанкәеи, амҳаҵәқәеи ƙаицон.

Хыкәтаҧьи, Ҵицшьахәари, Хәыцхәламшәи ахьынхоз шьхаран, урҭ рыхьчаразы Ажәеицшь алаҳәақәа рытра итижьуан, урҭ ажәԥан цƙьаны ихылон нашанала инхоз арҭ ауаа рыхьчаларц. Хыкәтаҧьи, Ҵицшьахәари, Хәыцхәламшәи ахаан цсра рыкәзам.

Урҭ бзиа ирбон аҵсабара – амра, амза, ашьхақәа, ауаа. Дара Ажәеицшь иоуп еиқәзырхаз.

АНАТИУРМОРТ

Алакә

Ҳаџьараҭ аусурҭа имоуит, есымша иҷшаауан, ақалақь ахь дцон, аха баша даацсон, азәгьы асахьа ҭыхѡы иус иҭахымызт.

Ҽнак Ҳаџьараҭ, амла данакы, иҭихит анатуирморт. Асахьаҽ ианын аҷсуа фатәқәа. Ҳаџьараҭ дтәаны дахәаҷшуан, иҭахын зсахьа ҭихыз ифарц. Иара ҟазшьак иман, адунеи иқәу афатә хкқәа акагьы дреилаҳауамызт.

Ифарц иҭахын, аҷсуа фатәы мацара.

Ҳаџьараҭ инатиурморт аишәа иқәгылан, иара дтәаны дхәыцуан, дазхәыцит акы, иҟалоиз адунеи аҽы акрыфара ыҟамызҭгьы?

Уи аѡыза аҷсҭазаара шанахон, ауаа ирҭаху иаҳа еиҷьны ироуан.

Ҳаџьараҭ даалахҽыххеит, игәаҷхеит инатиурморт. Иаҷхьа бзиа иибоз афатәқәа асахьаҽ иман.

Ҳаџьараҭ дѡагылеит, уиакәхеит, анатиурморт аҷсы ҭалеит, исахьамкәа ифатәхеит, аха мазак аҷан, дтәар ифатәхон, дгылар исахьахон. Ҳаџьараҭ днатәан акрифеит, дангыла анатиурморт сахьахеит.

Ҳаџьараҭ аусура аҷшаара даҟәыҷит, иифаша иман, далагеит аѡны дтәаны аусура, асахьа ҭыхра.

Ҳаџьараҭ дсахьаҭыхѡы духеит.

Анатиурморт акры иҽанаҷон, уи аҟазара Ҳаџьараҭ имаза акәын.

Ҽнак асахьаҭыхѡы Ҳаџьараҭ џьара дцеит, иѡны иидыруаз нхаѡык днеит.

Аѡны азәгьы дыҟамызт, аха ашә аартын аҟынтә анхаѡы дыѡналан ауадақәа дрыѡнысит.

Асахьаҭыхѡы Ҳаџьараҭ асахьақәа ахьизкнаҳаз ауадаҽ анхаѡы дааҭгылт, днеин асахьаҭыхѡы дзықәтәалоз аҟәардә днықәтәеит. Анхаѡы иџьашьаны дахәаҷшуан иаҷхьа икыдыз анатиурморт аҷсуа чыс зныз.

Ҳыҳ уара арҭ аҷарауаа аҷсуа чыс асахьа ауп ирымоу, сара сынхаѡуп иааутаху аҷсуа чыс иуны иаҳфоит, асахьа ҭыхны

ҳахәаҷшзом, – ҳбарақьаҭуп иҳәан, ахәыҷқәа алахәмарларц анатиурморт аакыдихын иман дындәылҭны аѡныḱа дцеит.

Асахьаҭыхѡы Ҳаҵьараҭ аѡны данааи, иуада даныѡнала инатиурморт имбеит, иҵьеишьеит иахьызыз, аха аҷара иман инапала иаахәан афатә ирхиеит.

Анхаѡы аѡны даннеи, ашҭаҽ ихәмаруаз ахәыҷқәа анатиурморт надиркит. Ахәыҷқәа еизаны анатиурморт иахәаҷшуан, нас ҵьара ашҭаҽы ишьҭарҭан аѡра иалагеит. Ус ашҭа дааҭалеит ҽуаѡык, анхаѡы иҷҳа диҳәарц дааит. Уи ибеит ашҭаҽ ишьҭаз анатиурморт, даара игәаҷхеит. Уара иугәаҷхазар, иумаз иҳәан, инаииркит.

Анхаѡы иҷҳа аѡны иааиз аҽыуаѡ хаҭа аҽа иалҳәеит. Аҽыуаѡ азҕаб ҷҳәысс диццеит, анатиурмортгьы ргеит.

Аҽыуаѡ иѡны даннеи, аҷҳәызбеи иареи ааҽыжәҭит, амаҭурҭа иныѡналт, анатиурморт нықәдыргылан инатәеит, уиакәхеит, анатиурморт аҽаанартит, уа зсахьа аныз аҷсуа чысхкқәа аақәгылт. Хаҭеи ҷҳәыси ари шаноуп рҳәан, Анцәа иҳәан инатәан акрырфеит. Аҽыуаѡ хаҭа иааигаз аҷҳәыс илыхшеит ааѡык аҷацәеи хѡык аҷҳацәеи. Хаҭеи ҷҳәыси рыхшара егьа рфаргьы аҷсуа чысқәа рсахьа зныз анатиурморт иныḱәнагон, уи аҭаацәа рымаза акәын.

Асахьаҭыхѡы Ҳаҵьараҭ аҷсуа чысқәа рнатиурморт еиҭа иҽыцны иҭихит, асахьа аҽартлон, ифатәхон, нас исахьахон.

– Ари исырҽиаз шаноуп, – иҳәеит асахьаҭыхѡы, иара Ҳаҵьараҭ дқьиан избеит иҕарыз аҭаацәа, бзиа иибоз, ирыцҳаишьоз аҷсуа чысқәа рсахьа ҭыхны анатиурмортқәа рзишон, ирабжьигон азәы иарымҳәарц уи амаза.

АХӘЫҴЫ ДЗЫҚӘШӘАЗ

Алакә

Анцәа! иҳәеит: – ахәыҵы, уи ажәа акрацанакуеит.

Ажәа «Анцәа» изырҳәеит ауаа.

– Ан! – иҳәеит ахәыҵы, уи ажәа акрацанакуан.

Ажәа «Ан» еихырхәеит ауаа.

– Бзиа иатәу зегьы рзы аҧьа балатәуп, иҳәеит ахәыҵы.

– Анцәа! – иҳәеит ахәыҵы, – усхылацш, ацәгьа сацәыхьча!

– Унымҭәан, аҧстазаара, – аҳәан, ахәыҵы инаиеихырхәеит аҧша.

Амаалықьцәа нахыцраait Аҧсны.

Амаалықьцәа цшқақәоуп, – ашәа дырҷыхоит.

Иаацәырҭит анбанқәа – а-б-, ахьтәы мпыл иақәтәаны, илашоп уи лашара шәахәала.

– Анцәа! – иҳәеит ахәыҵы

Ишцассиру ахьтәы мпыл,

Анбанқәа, – а-б – ирҳәеит, уа алакә ҭоуп ишаноу! –

– Алакә, алакә, уҭыц ампыл! – иҳәеит ахәыҵы.

Анбанқәа, – а-б – ампыл хьтәы инақәгылан идыргьежьуа иалагеит.

Ахьтәы мпыл амузыка цшқа ахыҩра иалагеит,

– Анцәа! – иҳәеит ахәыҵы.

Игәаҧхеит амузыка

Ахьтәы мпыл ашә аатит.

Уа дҭатәан нацәак иаҡараз абырлаш зҕаб хәыҵы,

Ахәыҵы данлыхәаҧш, илызҳауа, илызҳауа дыҧәрышкәаза илызҳаит.

– Анцәа! – иҳәеит ахәыҵы.

Абырлаш зҕаб дшоухаз дахәаҧшуа.

Сара сажәзом, адунеи ыҡанаҧ сыҡазаауеит, цәаҩас исымоуп ахәыҵхареи адухареи.

Сара аҧсуа бызшәа анцәа соуп. Сара сыҡоуп – Аҧсы ашәа сыхьзуп. Сара сынцәоуп.

Аҧсы – ашәа соуп, аҧсуаа рбызшәа сара исшоит, инымцәазо – игәырҕьахәны. Аҧсуа дызбар слашоит, соухоит. Сара аҧсшәа бзиа избоит.

– Анцәа! – иҳәеит ахәыҷы, ҳаиԥызцәахап.

– Аԥсшәа ибзиан иусырԥоит, – лҳәеит аԥсшәа анцәахәы абырлаш ҭыԥҳа.

– Анцәа! – иҳәеит ахәыҷы уи деигәыргъан.

Сара Аԥсны ашәа аԥсшәа – санцәоуп. Жәларак аԥсуаа рбызшәа сахылаԥшуеит.

– Нас, ахәыҷы, – лҳәеит сыхьз ухоумыршҭын, Аԥсны ашәа сыхьзуп.

Ашәышықәсақәа царгьы аԥсуаа рбызшәа инымԥазо игәыргъахәны еиқәсырхалоит.

НАРҬ ИХҬЫСҚӘА
Алакә

Нарҭ аԥша дазԥааит: –

– Аҟазараҽы азәгьы изымԥыԥ иарбану?

– Адунеиаҿ ҟазарала иччархәзоу аԥымҭа азәгьы изаԥымԥазаԥ.

Аҟазара ду иаҽамшәазаԥ иччархәзоу аԥымҭа ду, акы иадамхаргьы иҟазам.

Аԥша иаҳаз агәаԥхеит, аԥстҳәаҟәа еижәнаԥеит, ақәа аура иалагеит. Идыды-маԥәысит. – Уи аччархә шәҟәы зыԥуа дироуп, – аҳәеит ашьхаҟәа иртагәыргәыруан адыд аҕьы.

Аԥша ааихсыҵьит, аԥстҳәаҟәа ааилыԥрит, ақәа аахкуеит.

Нарҭ дныҟәиан, аԥстҳәаҟәа днарыԥаԥшит, – исҳәо шәаҳауама? – ҳәа днаразԥааит.

– Иҳаҳауеит, – рҳәеит.

– Исаҳә аԥстҳәа бымбыл, иреиҵьузеи ажәреи ахәычреи.

Аԥстҳәа амра налаԥхеит, аҽаартынчын аԥәажәара иналагеит.

– Ажәра, – уԥшзара уԥәарзуеит, ажәра акаҷра маԥара акәзам иунатоу, уи амчыдарагьы аԥуп. Иажәуа ауаԥы иԥхраалатәуп, – аҳәеит аԥстҳәа нкахәыцуа.

– Ҽакзоуп ахәычра, – иԥәажәон аԥстҳәа.

– Ахәычра, – ус имариазам.

Ахәыҷы идыртәу зегьы иԥароуп.

– Умч ҭәҭәазароуп, ухшыԥ ԥарызароуп, агәынкылара бзиа аҭахуп урҭ улшозар, удухар уԥарауаԥхоит.

Аԥстҳәа ажәа аахыркәшан наҟ иныхбалт.

– Иҭабуп аԥстҳәа! – иҳәан Нарҭ дԥагылт, иҟамчы аашьҭихит, иҽы ирхәмарырԥ. Аҟамчы аԥәажәеит, – уаала азмах ахь ҳцап, уаҟа адаҕьқәа иркәаҽкәаҽуа ажәақәа, уаԥы бызшәала иуасҳәоит.

Иԥьеишьеит Нарҭ иҟамчы адаҕь бызшәа ахьадыруаз, иман дындәылԥит.

Азмахаҿ даннеи, Нарҭ иҟамчы дԥахан ҿитит адаҕьқәа рахь ҳаибашьуо ма ус исашәаҳәо ашәаны ишәҳәо.

Актәи адаҕь ду алақәа ҟәазза ҟәаҫ-ҟәаҫ аҳәан иналагеит ашәа аҳәара.

Акамчы еиҭанагеит ауаӡы бызшәахь.

Актәи ашәа: ҟәаҫ-ҟәаҫ ҫыжжы – Ауаӡы агәаҕ иоуа, – ақәызбара узҭоу ахҭыс алымҵыроуп, ҟәышрала ухы ухьчароуп. Уи ашәа зҳәаз адаҕь азмах инзаалеит.

Аӡбатәи адаҕь, ҟәаҫ-ҟәаҫ ҫыжжы, – ҳәа абжьы хҵаны ашәа иалагеит, иаҳәоз акамчы еиҭанагеит, ауаӡы бызшәахь, абас аҳәеит: – Дыҟазам уаӡык ахәыцӡы иҟазара зҭахымхо, – ҟәаҫ-ҟәаҫ ҫыжжы, аҳәан аӡбатәи адаҕьгьы азмах инҭаҵалеит.

Нарҭ иҟамчы адаҕь бызшәа здыруаз ахҵатәи адаҕь иназызырӡеит: Ҟәаҫ-ҟәаҫ ҫыжжы аҳәан, ашәак аҳәеит. Анажьра иунаҭоит, – аинышәара, – аиҕара аҵкьыс еиҕьуп. – Ҟәаҫ-ҟәаҫ ҫыжжы, – аҳәан, уиҕь азмах инҭаҵалеит. Егьырҭ адаҕьқәа азмах инҭатәаны ҟәаҫ-ҟәаҫ ҳәа зҳәоз, уаҳа Нарҭ дырзымзырӡозеит, игазақәоуп иҳәан днарҵырҵит.

Нарҭ дышгылаз инапы акармаҵыс нантәалеит. Уи иаҳәеит: Ҳара, ҵсы зхоу зегьы, ахәыцрақәа еиҵшым ашәаны иаҳҳәоит. – Нарҭ акармаҵыс икәа инҭаиртәеит.

Акармаҵыс аҿааиҭанакит, ихьтәы даҽны Нарҭ инеихашәеит. Уи збаз иҟамчы ихьтәы еимааны инаишьалеит. Нарҭ иҿы наидгылеит, усықәтәа аҳәан даашьҭцааны иҵритАҵсны ашьхақәа инархыцрааит – амшын ианахыцрааузаз Нарҭ иҿы ҕбаны амшын инхылеит, иара аҵсқы икын дызсо дынхылеит.

Амшынаҫ аҵсызқәеи адельфинқәеи силазсон, адельфинқәа ҫыжуан, аҽныш шкәакәа аҕба иахыцраауан. Урҭ еибырҳәон Нарҭ дышныкәаӡ духоз. Ус аҕба аҿааршәшәан акула ду алҵит, Нарҭ дысфоит ҳәа инаишьталеит. Нарҭ азы днықәгылеит, ихьтәы еимаақәа амҵәыжәӡа роун, иҵырцыруа ажәӡанахь дхалеит.

– Шака ибзиоузеи иҵыруа аимаақәа умазар, – иҳәеит Нарҭ, амшын дахыцраан ашьхарахь данхалоз.

Иҵыруаз аимаақәа ашьха асы ахьықәыз Нарҭ дҭамҳартә дышьтырхит.

Нарҭ асыуаа асы иалхны иҟаиҵеит, урҭ аматҭәа ҵхақәа ршәиҵеит. Сгәы ҿыҷъуеит схала, шәуааха асыуаа аниҳәа, урҭ зегьы ирацәаѡзаны рыҵсы ҭалеит. Нарҭ дгәырҷъеит Асыуаа ашьха анықәдырҭәаа, Нарҭ сыкралхоит иҳәеит. Аҵаатә хан издыргылеит.

АДОУҚӘА РҨЫЗА ХАРХЬ
Алакә

Адоуцәа уаҩ-хархьк дырҩызахеит. Урҭ иара иарҳәеит иухьзыз Нар ҳәа, еиҭа игәра ганы иарҳәеит, рхьы ахьыцәаху, абцьар рацәаны ишрымоу.

Адоуцәа ауқәан, хметрак иназон роурақәа, ауаҩы игәра ргон, ацәгьа ихәыцуеит ҳәа рыгәгьы иаанагомызт, дара қьиақәан, зегьы ус иҟаз цьыршьон. Адоуқәа рқьиарадагьы даара иҭәҭәақәан, аламыси апату аиқәцареи рцәаҩан. Дара быжьҩык ыҟан, уара утәы, сара стәы ҳәа акы силырхуамызт, ирымаз сицыртәын, рҿаца еиҩшаны ирфон.

Адоуқәа руаҩышьа цьеишьеит, ауаҩ хархь Нар, иара зегьы дрыцашьыцуан, ихы ихьыр знык, игәы гәаҭгла иҭәуан, иааикәыршан иҟаз зегьы ахыхь иагар иҭаххон, ргәаҭ икуан.

Ақьиара мал дуун измоу изы. Измам ақьиара ауаҩы даара дхархьуп, дҭаруп, илшом абзиабара, ацәымҭра дахәаҿуеит.

Адоуқәа есымша ақьиара цыршәон, ауаҩы агәаҟра дақәшәар ицхраауан, иччон, ихәмаруан. Адоуқәа шәаҳәаҩцәан, ажәлар бзиа сицырбон, ирыртон ашәҭқәа, аҳамҭақәа.

Ауаҩ хахрхь Нар дрыцашьыцит адоуқәа, ҽнак ауардын аацеиҳәан адоуқәа рхьы иҧьычит, рабцьаргьы ауардын шаҟа азкуаз ақәцан мазала адоуцәа рашҭа дынҭыцын рмал иман дцеит. Ауаҩ хархь Нар, уи ихараны данца игәы иртынчит адоуқәа шьҭа исыхьзом ҳәа.

Адоуқәа абыжьҩык аҩны ианааи, ирбеит рабцьаргьы, рыхьгьы ҩызас иҟарцаз ауаҩ хархь Нар ишиҧьычыз.

Адоуқәа ааилагылан ихцаны иччеит. Урҭ ирдыруан амал абзамыҟә ишизнымхаз.

Нар иуардын абна илсны ишцоз, абрагьцәа ааикәшан, иеихсын, дышьны, ауардын дналбааган амҩадуа ҿ дышьтарцеит, уи иақәыз амал абрагьцәа ирыман ицеит.

АИДА АНЫҚӘАҨ

Алакә

Аида аҩны даадәылҭуамызт, ауада дыҩнатәан, аусура аҟынтәи данааилак, акаҳуа ршны илжәуан, нас лан дылзаҭшуан. Аида иҵьалшьон, – аҩны сдәылҭзом, сан акаҳуа данысзаҭшуа убриаҟара снаиааиуеит, сахьымцо ҳәа иҟоузеи, ма сықәлак сиҭылоит, ма чарак аҿы стәоуп.

Ишаноуп акаҳуаҿы аҭшра. Сыцәар ашьхақәа сырхалоит, азиасқәа ҭхызла избоит, аҩхаақәа, азхыҿеақәа, – снараҩсуеит ҿазны баҳчак аҿы ашәыр ҿысхуеит.

Ҭхызла илбон Аида аҟаб дуқәа, урҭ ахаҳә дуқәа ираҟаран, урҭ ҿылхыр лҭахын, аха илзышьҭыхуамызт.

Уҭсы ҭазар уцәаргьы уныҟәаҩ духоит. Ауаа анеиааиреи аҭсабара аизааигәахареи рцәаҩоуп, – абас дхәыцуан Аида. Ус ҿнак лыхәмарга аҿы аакьыркьырын аҭсы ҭалеит. Бсықәтәа аҳәеит арашь. Аида аҿы днақәтәан дзыҩназ ахан дындәыҭрааит. Аҿы ҭыруан, амҭәыжәҩақәа аман. Аида илбон адәқәа, ашьхақәа, аҭсаатә рашәаҳәабжь лаҳауан. Аида лҿы ҭыруан. Азиасқәа рҿы лҿылкәабон. Амшын аҿы лҿылкәабон, амра лҿалыршәуан. Иҭхызмыз анаиааира лоуит. Уи ҭырны ишцоз ҩнык аҿы иаангылеит, ларгьы дааҿыжәҭит.

Аҩны актәи аихагылаҿы дтәан арҭыск иқыцә кны асахьа ҭихуан, аха аҩны ддәылҭны ҵьаргьы дызцомызт, деиланакны дыҟан. Уи ихәы ааигон, ирхианы иҿеиҭон иашьа Омар захьзыз.

Асахьаҭыхҩы Аида илеиҳәеит, иашьа димамызҭгьы амла даганы дшыҭсуаз, ахәшәқәа изаазго иара шиакәу. Омар еиҭьу ауаҩы дмизаҭ, дқьиоуп, деиҿкаауп, дҟәышуп, егьа узыҟаиҭаргьы дгәамҭзом, иара иашьа акы игхар ҳәа даҭәшәон. Сашьа Омар сукәыхшоуп уҭсы бзиа избоит иҳәеит асахьаҭыхҩы. Уи ираҭәаны ауаа рсахьа ҭихуан ҭарала, ирҳауаз зегьы иашьа ииҭон, уи иакәын иҭсы зкыз, дзырманшәалоз. Иашьа иауазгьы ихашәалахә наихҭниҭон. Аида асахьаҭыхҩы бзиа дылбеит.

Асахьаҭыхѡы цҳәысс Аида дигеит. Арашь цыруа рашҭаҽы инеиааиуан, аѡны иахыцраауан. Асахьаҭыхѡы аҽы арашь дақәыртәан иашьа Омар исахьа ҭихит. Аида илеиҳәеит ҳара ҳгәырҭьо ҳзеицыломызт сашьа Омар иқьиара сымамызҭгьы. Омар уқьиара цсзом ҳаҷсаҟны иҟалоит лҳәеит Аида.

Асахьаҭыхѡы иашьа Омар Аида дналеихырхәан, – иҳәеит, – бзиа избо сашьа бзиа дбала ҳәа. Аида лрашь Омар иқьиаразы ҳамҭан илҭеит.

АМЧАРА
Алакә

Диит ахәыҷы шана. Дышиз ацәажәара далагеит. Иани иаби хажәак рҩын, анбан рыҟәшәеит, ихьз рыцшаауан.

Абар урҭ ажәақәа:

Актәи ажәа –

Аира.

Аҩбатәи ажәа –

Ачара.

Ахцатәи ажәа –

Амра.

Иалцит ахьз ахәыҷы изы Амчара.

Амчара иани иаби рацхьаза иреиҳәеит абас:

– Амра ҟамлар – ҭахароуп.

– Ақьиара ҟамлар – ҭахароуп.

– Абзиабара – мҩа аартыгоуп.

Амчара саатк ала ддухеит, аеы днақәтәан ирхәмарит.

иани иаби рыҷкәын Амчара драцәажәар рҭахын.

Амчара аеы ноуижьын иахьа исцеит аеырхәмарра, аха схаҭа исылшоит ашанақәа рыҟацара, – иҳәеит.

Адырҩаены Амчара ҩымш ихыцуан, аха ддуын, дыцшзан. Ихала иееилеиҳәеит. Иани, иаби дрыҳәеит алакә сзеиҭашәҳәа ҳәа. Аха урҭ иарҳәеит алакәқәа шырзымдыруа.

Алакә сара Амчара соуп, – иҳәеит, иани иаби нгәыдикылеит.

Амчара шәсыхәацшла иҳәан, дымцахан днеицралеит – мҿыда.

Иан уи амцаҿы ахш лыршит иеааицсахын Амчара дзыхьны днықыеесеит, иани иаби азыхь ржәит, иргәацхеит.

Иеицсахит еиҭа, Амчара дыцшзахеит, нас иаҧьны иаирсит ацша. Ани аби рыҩоны каҳаит, ршәырқәа хыжәжәеит, даргьы, иршәыз рышәнахит. Амчара дуаҩхеит еиҭах, иани иаби цәыуаон, игәырҩон, рынхара ахьеилаҳаз. Амчара иҳәеит: – Егьа цәгьара ацсабара иҟанацаргьы, ауаҩы ихшыҩ амч есымша еиҧзароуп, дҭамхозароуп.

Амчара еиҭа иеиҷсахит, дыхьны дынкаҷсеит.

Иани, иаби ахьы рҭин ашәыр ҿыц еиҭарҳаит, аѡн ду дыргылеит. Урҭ ирзынхаз цырак ахьы еиҭа дахшеит Амчара, иани иаби гәырҕьон.

– Аҷсуаа рацәаѡхааит, – иҳәеит Амчара.

Ииуаз амаалықьцәа инапы нарықәикуан, инацәкьар анырхьыс аҷсуаа ажәѡан аҟынтәи албаара иалагеит, урҭ аҳауаҿ ииуан ашанеиҷш ирацәаѡны.

Аҷсуаа ашьхақәа ықәдырҭәааит. Амчара иҳәеит амаалықьцәа рылабжыш иахылҵит ажәлар рацәа, уи шанан. Амаалықьцәа рылабжыш наиқәҷсеит Амчара, иеиҷсахт, дфатәханы днарымҵагылон, иани иаби акрырфон. Амчара аҳауа фатәыс изхон. Амчара иани иаби ирҭахыз зегьы иеыҷсахуа ириҭон.

Амчара есымша дҟалоит, иара илшоит ацәгьа, аха иҟаиҵазом. Ауаагьы ирылшоит ацәгьа, аха иҟарымҵалароуп, усоуп ақьиара шиуа.

АЖЬЫМЖӘА
Алакә

Ахра ажь иҭаауан. Уи ажь иахьзын аҭыцха лнацәкьарақәа. Ақыҭа хәҩык арҳәцәа ақәлеит. Ахра дҽарҳәеит, ажь ииҭаахьаз ааизганы аҽқәа инарыкәцаны идәыкәларц ишгылаз, ирбеит азахәа иҽахаз ажьымжәа цырак иаҽаз.

Ажьымжәа ишахәаҵшуаз анаба, ашана ҟанаҵеит, иаднаҩылеит абас: – Ауаа рдоуха ажьымжәа еиҵшуп, цыра-цырала еилоуп, Адуоха ацәызра анауа ажьыргәыцқәа акакала алшәшәара иалагоит.

– Иаҳҽагылоит, – иҳәеит арҳәцәа азәы.

– Сышәзылбаап, – аҳәеит ажьымжәа аацәажәан.

Ажьымжәа иабеит изаазаз аҵшәма днаган азахәа ашьапы дшадҽарҳәалаз.

Ажьымжәа иазбеит арҳәцәа ҭанархарц, иаагьалеит, иааҽшәан Ахра ихы иныкәшәеит. Ахра иҽы ааиртын ихьыссы изҽаз ажьымжәа ифеит.

Ахра ашана дақәшәеит, дыхьшьыцбаханы днытцрааит, дызлаҽахәаз ашаха ццышәхеит. Арҳәцәа надгылеит ажьымжәа – аҭыцха лнацәкьарақәа захьзыз. Ари ашанақәа ҟанаҵоит еибырҳәеит арҳәцәа.

– Сышәфа цырак-цырак сжьыргәыцқәа еиҳамкәа, – аҳәеит ажьымжәа.

Ақәылаҩцәа цырак-цырак рфеит, уиакәхеит рыхәҩык уаҵәҟьа ихаҳәханы инкаҵеит.

Ас аусқәа еилгеит, аҽқәа ҵаҳәаны игылоуп, Ахра дыхьшьыцбахеит. Ажьымжәа иҽассы ишьҭан. Ари збаз ахышьыцба ажьымжәа инахыкәласын цырак афеит, ашана ҟалеит, Ахра еиҭах дуаҩхеит, уажәшьҭа арҳәцәа ыҟазамызт, урҵ рыеқәа сакьла ажь зыдҳәалаз иаарыкәихын, аҽқәа шьҭа сара истәуп иҳәан ашҭа интеиҵеит, дгәырҧьо инхара днахылеит. Ажьымжәа аҭыцха лнацәкьарақәа захьзыз аишәа иныкәиргылеит, имфакәа иаанхаз.

Ҽнак Ахра цҳәызбак бзиа дибеит, уи агәылара дынхон. Ахра ажьымжәа днадгылан жьыргәыцк ифеит, ашана ҟале-

ит, аԥхьарԥа ааган инаинаркит, днатәан арҳәара далагеит, – изамырҳәеит.

– Сыф, – аҳәеит ажьыргәыԥ. Ифеит Ахра ажьыргәыԥ, – ибзиан аԥхьарԥа арҳәара далагеит.

Уи абжьы заҳаз агәыла зҕаб даанаа҃онала сыф аҳәеит ажьымжәа. Агәылазҕаб ажьымжәа лфеит, иҟалеит ашана, лара Ахра бзиа дылбеит, сибагеит.

АЛУ ХАҬА
Алакә

Иалса жәохә шықәса анылхыҵуаз лани лаби ҵсит, уи лхала даанхеит. Илыман аҩны, ачуани алуи, адгьыл маҷын илымаз, уа илызҭагылан апатырқал ҭлақәа хәба, егьи ашҭа акәын. Иалса аҵара, наплакык лымамызт, убри азы аҩны ҵссаҩыс ақалақь аҿы аусура далагеит.

Алу иланаҳәеит, шанак зылшоу сасыда акгьы бымазам, ибауа ахашәалахә ала аҟәыд аахәала сара схала ашыла слагалоит, ауаҵьаҟ аҿы амца еиқәҵала.

Алу мҿхан ауаҵьаҟ амца хәажжаза иҭалеит. Иалса абыста лун, аҟәыд лырҵхан акрылфеит. Иалса есены аҟәыди абыстеи лфон, лара бзиа илбон ари аҵсуа фатәы. Ҽнак алу дарҵыс ҵшзаны даақалан Иалса дналыдтәалт. Иалса бара бқәыцшзоуп макьана, ибҵароуп акы, – аҵссара ада, аҵара арҳашьа иҳәеит Алу хаҵа.

Уара ашана уи шҵақалои, – диазҵааит Иалса. Сара спионинахоит ибыласҵоит сшанара, аха балагароуп ахәмарра.

– Ибзиоуп, – лҳәеит Иалса. Иалса апионинаҿ ахәмарра далагеит есены аҩны данаайуаз.

Алу хаҵа ҽнак иазхоуп ибдыруа, атеатр ахь инеитәуп шьҭа иҳәеит.

Иалса илшәын иҭшәазаз еицкак, ихахьаз кофта шкәакәак. Ас асҵенахь ухалар ицхашьароуп лҳәеит лара.

Алу иаҳәеит, – ибауеит ашәҵа. Алу – ицкы шкәакәан еилаарцыруа иналшәылеит. Иалса арҵарацәа данырба атеатр аҟны бзиа дырбеит, ҳамҭас ашәҭқәа лырҭон. Лара есымша бзиа дылбон алу дануаҩхоз, иара иҭахын Иалса диргәыргьаларц.

Иалса аҵара лырҳауа далагеит, ауаа деицырдыруа дҟалеит, аха илыман есымша хныҟәгагас Алу, ачуан, аҩны.

АУАСА АҲАМҭА
Алакә

Хәылпазык ахәыҷы данышьҭалоз Ашәкәы иаҳыз асыс асахьа аҧсы ҭалан хәылбзиа аҳәан асыс хәымсыс иаҧхьа инатәеит.

Лаша хәыҷы дыӡоны днеины асыс ахәда инапы накәиршеит.

Асыс ааҧәажәеит: – Сара аиаҧә усырбарҧ сааит, сара амза усырбарҧ сааит, сара адунеиду ақәҧшра уахынла ишаҭаху уасҳәарҧ сааит.

– Сара исыхьзуп ауаса Ҳамҭа, уара иухьзузеи, – инаиазҧааит ахәыҷы.

– Сара исыхьзуп Лаша иҳәеит ахәыҷы.

– Иуасҳәозеи ауаса ҟәымшәышә, Сара адунеи сакәшоит, – Избоит, – нас ахәыҷқәа аныҧәалак ҧхызла аиаҧәақәеи амзеи дсырбоит, урҭ ианыҧәоу адунеи дсырҧоит – Сара суаса шаноуп – исыхьзуп Ауаса Ҳамҭа.

Лаша иҳәеит уӡызара стахуп. Сара сануцу иусырҧоит аҧсабара, абзиабара, сара ауаса Ҳамҭа убасҟак сласуп аиаҧәақәа срыбжькьоит, еимсыркьоит.

Лаша дыҧшызар ишәкәы ианыз анбанқәа афара иалагеит ауаса хәымсыс ауса Ҳамҭа – азхара анафа, иахшоу иалагеит амра хыс изхагылаз ауаса хәыҷқәа, акы еиқәаҧәан, акы ӡежьын, акы каҳуа ҧшшәын, акы шьаҧшшәын, акы шкәакәан. Абарҭ аҧштәқәа ахшоу иаыраҧәаха иаҳәеит ауаса Ҳамҭа Лаша ишәырбала адунеи ду урҭ ҧшшәыла ишеиҧшым еиҧш еиҧшым ахәыҧшьалагь ауаса Ҳамҭа аҧацәа зегьы ааизан исахьақәан инатәеит, рымра хқәа лашон, урҭ рыхьзқәа рыҧшшәы акәын изларҳәоз. Алакә ауаса Ҳамҭа иаҳәеит сыхшара рыҧсы ршьоит, ҧхызла, иалагеит аҧхыз абара, ихәмаруан ҧхызла, аиаҧәақәа рыхьзқәа ирыхәаҧшны ирҳәон, аҧсабара аҧшзара рҧон.

– Исаазоит ианыҧәоу, аҳәеит ауаса Ҳамҭа.

Лаша иуаса хәыҷқәа рхы амреиҧш илашоз игәаҧхон, аха урҭ иҧәан ирҧоз дрыхәаҧшны итон, ауаса ирҧоз Лаша идырҧон.

Ауаса Ҳамҭа Лаша ишәкәқәа иргәылаз анбан шафоз ианыз абга асахьа аагәаан асыс Ҳамҭа афеит. Абга ичны аԥсы ҭалан асыс хәычқәагьы инарылагьежьит.

Усахьа аҳәеит ашана еиԥш амра хы зхагылаз асыс шкәакәа аасҿыхан. Ауаса хәычқәа ҿыхан абга иажәлеит, аха иазымиааит. – Абга ндәылкьан ицеит, уаҳа иҟамызт анбан зфоз ауаса Ҳамҭа. Ҳара анбанқәа ҳфазом ҳара ахәыцра аҳаҭыр ҳамоуп рҳәеит амра зхагылаз ауаса хәычқәа.

Лаша ашәкәы ааиртын ахьшь асахьа днацәажәеит уцаны абга шьны уааны усахьахан сышәкәы уанып. Ахьшь иаҳәеит сыцсы ҭалеит. Сцоит, адунеи сықәцшуеит, иныԥыцраа-ит. Лаша ибеит уи ашана иара ишилшаз.

Абга асыс Ҳамҭа афаз ԥынашьон, аха абнаҿ абга азы анажәауаз инахыцрааит – иаҳәеит сара слакәуп асыс, Ҳамҭоуп, сузыфазом – Алакә зшьуа ҟалазом инаунагзоуп уи анхашьа аҳәеит Ауаса Ҳамҭа ашьжьымҭан Лаша иҟны ианааи, абга иацәцаны ауаса хәычқәа акәашара иалагеит рымра хқәа рылашара еилԥьоуԥьоуит ԥшшәырацәала ацәаҟә хырцеит, инаган аҳаҭыр ақәԥаны ран ауаса Ҳамҭа нықәдыртәеит ацәаҟә.

– Умԥсыр бзиоуп, – аҳәеит ауаса хәычқәа зымра хқәа лашоз ирыхәаԥшуа.

Алакә ԥсзом рҳәан икәашон ауаса хәычқәа.

Ауаса Ҳамҭа захьзыз ауаса изықәтәаз ацәаҟәа аашьышьын, ишәымазоуп – аҳәеит. Шәыбзиақәоуп сара бзиа шәызбоит иҳәеит Лаша ауаса наигәыԥаиҳәҳәан ацәаҟәа днықәтәеит, – еицгәыргьон.

* * *

Ҽнак Лаша иуасақәа иман ақалақь ахь дцеит.

Ауаса Ҳамҭа ацаԥәа амра хқәа зхагылаз ирбеит иԥшызар ашана ауаа ирхәыцыз.

Аханқәа рҿы ача баба дуқәа зны иқәын ауаа рсахьа аҭан. Ари закә бнеикроузеи аҳәеит ауаса Ҳамҭа, ауаса хәычқәа иҩны ауаа инарылалеит рымра хқәа лашон. Ауаа ирҳәеит иаҳԥырыжәга арҭ ауаса шанақәа иԥкьыԥкьаҳшьоит ҳдырҿкыр, ҳдырчмазаҩыр ауеит.

Шəааи са сахь аҳəеит ауаса Ҳамҭа, аԥацəа ааизнагеит. Азəгьы бзиа ҳимбеит аҳəеит ауаса Ҳамҭа уи аены Лаша иуаса Ҳамҭа аԥацəеи иареи иман абаҳчахь дцеит. Уаҟа рпатрԛҟəа сиԥтырхит. Апатрԛ тыхɷы ари шаноуп иҳəеит, игəаԥхеит ауаса шана аԥацəеи иареи. лаша аɷны иуасаҟəа иман данааи, ауаса Ҳамҭа сиҳəеит есены наиааира ишигало ауасаҟəа.

Ауаса Ҳамҭеи аԥацəеи лашеи актəи рынаиааира абас инԥəеит.

Лаша аɷбатəи амш аены иуаса Ҳамҭа аԥацəеи наиааира ицеит. Лаша игəеиҭеит имлагоз аҕьычцəа. Сара ашаноуп излакоу суасаҟəа са исыхьчароуп даахəыцит Лаша, иааиртит иикыз ашəкəы, – «шəсахьаха» иҳəеиьт, ауасаҟха сибарɷны ашəкəы инагəылатəеит исахьаҟəаны.

Аҕьычцəа Лаша инаиаɷсит, иҟалаз рзымдырзеит.

Лаша ахԥатəи амш азы данҷеыха избеит амшынахь дцарԥ иуасаҟəа иман. Уажəы ишəкəы иагəылан исахьаҟəан. Ишəкəы наиɷыцракны амшын ахь дналбааит. Амшын ацəқəырца қəацазомызт, итынчын. Амшын аҷыкəан дыхтəалан аԥсызкɷы, аԥсызкəагь цытк икхьеит.

– Мшыбзиа! – иҳəеит Лаша. Исыкəҷеиеит иҳəеит аԥсызкɷы, аԥсыз аныскуа, ахаԥа дсыхҭыгəлар сманшəалахоит, – игəастахьеит.

Лаша аԥсызкɷы днаидтəалан ишəкəы днагəылаԥшит, уа зсахьа аныз ауаса Ҳамҭа аԥацəеи иареи рыԥсы ҭалан, амшын ахыкə иныкəхəмарит.

Лаша аԥсызкɷы диазԥааит иуфаша акəу иуҭирԥ акəу иукуа аԥсыз.

Иудыруоу арԥыс, сара агəамбзиара сарчалахьеит, аус ихьамҭоу сызуам – аԥсыз зынгьы цхынгьы, есымша искуеит сыхныкəгараз. Аԥсызкɷы иихəаз ауаса Ҳамҭа иаҳаит, еизнагеит аԥацəа амра хы зхагылаз иранахəеит аԥсызкɷы ихныкəгара шыԥгьоу. Амра хы зхагылаз ауаса хəыцқəа рымра шəахəа амшын иныхдырццалт – ашəахəа аԥсыз кны агаҷа иқəрыжьуа иалагеит. Ашьха иаҟараны аԥсыз ҷыкəнажьлеит. – Иазхоуп шьҭа аҳəеита уаса Ҳамҭа, нас арҭ аԥсызкəа Лаша инеинаркит.

Лаша иҷхыз

Лаша дыҷәеит, ҷхызла дибеит еиқәаҷәа маҭәала еилаҳәаз ахаҷа хметрак иҩазоз, уи убысҟак дуаҩ дуун, Лаша дшәаны дааҿыхеит.

Лаша ҷыҭрак уи ауаҩ ау ҷхызла иибаз дизхәыҷуан, нас изгәамҭазакәа деиҭаҷәеит, еиҭах аҷхыз ибеит.

Лаша мчык ааижәлан игьежьза иҟаз ҷәыҷарак дныкҿанаҷалеит, дыҷшызар аҷьма қәыҷш ажьҷәа наиқәнаҭәеит, – иаҳәеит сара аҟазара санҷәоуп, ауаҩ ау еиқәаҷәа маҭәала еилаҳәаз ҷхызла дусырбеит.

– Шаҟа шана ари адунеиаҿ иҟалахьоу азәгьы изыҷхьазом, – аҳәеит ҷхызла аҷьма нҷәа.

Амра ашәахәа аҷылара

Ауаса Ҳамҭеи аҷаҷәа амра хқәа зхагылази Лаша дрыман еиҭах амшынахь иҷеит. Амшын ҷәқәырҷон, аҷан ахаҳә шкәакәа еилаарҷыруан, иааиз амшын инҭалан азсара иалагеит.

Амра аҭьны иҷхон, уи амшын арҷхахьан, иқәнарҷеиуан ашьхара. Амра иабеит ауаса Ҳамҭа аҷаҷәа амра хқәа шырхагылаз, иареиҷш рхы ашәахәа шахалашоз. Иҟалеит адунеиаҿ азәгьы имаҳаҷ ашана. Амра шәахәа ау ҭбаа дук илашоу амшын агәы инзаанарҷхалеит.

Амшын ихалашаз ашәахәа иқәлан изсон ауаса Ҳамҭеи амра хқәа зхагылаз ауаса хәыҷқәеи. Лаша ибеит ашәахәа ҭбаа дхылан иешикәабаз. Ари шаноуп аҳәеит ауаса Ҳамҭа уи збаз.

Лашеи ауаса Ҳамҭеи изықәшәаз ашана ҽнак

Лаша уи аҽны абарҷаҿы днатәеит, ишәҟәы иагәылаз ауаса Ҳамҭеи амра хы зхагылаз ауаса хәыҷқәеи иахьа ашана ҟалоит рҳәан, илашоу абарҷа иныҷахәмарит.

Лаша издырзомызт изакә шаноу иахьа иҟалоз, уи здыруаз амра хы зхагылаз ауаса хәыҷқәа ракәын, урҭ ирҳәеит иҟаларан иҟоу аиҭаҳәара аҭахзам, иҟалар иубоит, уаҳа акгьы рымҳәазеит.

Ашана ҟалоит шәеиза аҳәеит ауаса хәыҷы амра хы зхагылаз, аиқәаҵәа ццшшәы змаз. Абарҵа ҭбаа ду аханы акәакь аҫы аҵәардаҕәы кҫагылан.

Лаша иҳәеит еизаны аҵәардаҕәы иқәтәаны ицшырц. Еизеит уа. Аены адәахьы амра цхон, аҵша асуан, аҟармаҵыс абаҳчаҫ ишәаҳәон, еиҳаразакгьы ҟəраан еиқәаҵәак цыруан.

Ашьха ахыцәқәан иқәиаз аҵстҳәа шкәакәа бымбыл ду албаара иалагеит, ашышьыхәа имыццакзо иааин Лашеи ауасақәеи ахьтәаз абарҵа инадгылеит. Иҟалеит ашана аҳәеит ауаса Ҳамҭа, аҵстҳәа ҳѡызара аҭахуп. Сызустада сара – ицааит аҵстҳәа. Уа адунеи ду ҳазқәынхоу ажәѡан лаша ухуп иҳәеит Лаша.

– Сара ишәасҳәоит имачу амаза, – аҳәеит аҵстҳәа шкәакәа.

Иаацәылашеит аҵстҳәа шкәакәа, ашәқәа аатит, аѡныцҟа ицииаҵәан илашан, аҭагыларҭа аман шәҭал аҳәеит аҵстҳәа шкәакәа. ишсәырбоит аҵсабара.

Сара сахьынхо ақалақь салцны ахаан цьаргьы сымцазаҵ иҳәеит Лаша, ҳаргьы иаҳбарц ҳҭахуп адунеи аҳәеит ауаса Ҳамҭа.

Алашарақәа нкаҷҷеит аҵстҳәа шкәакәа аѡныцҟа.

Лашеи, ауаса Ҳамҭеи амра хы зхагылаз аҵацәа аҵстҳәа инақәтәан, абарҵа инадцит.

Аҵстҳәа шкәакәа ахалара иалагеит аѡада.

Лаша ибон ашьхара, аѡхаақәа, азиасқәа, ашәтқәа, арѡашқәа. Аҵстҳәа иҳаракзаны ихалеит.

Анцәа ажәеицшь ашьха еиҳарак ду иқәгылаз ибеит аҵстҳәа Лаша дызҭаз, ауаса Ҳамҭа аҵацәа амра хы зхагылаз. Ажәеицшь дивагылан ицҳәыс, рѡыцьагь иршәын ажәѡангәыццшшәыла шәҵак амшын аҵәқәрцеицш акалҭ еилашәыршәыруан.

Ажәеицшь ицҳәыс лхахәы аун еилаарцыруан еиқәаҵәан, лыблақәа лашон – итбаан.

Анцәа ажәеицшь аҵстәқәа дрынцәан, аха цсы зхаз аҵсаатәгьы дрынцәан, иара даун, ихахәы дуун аиаҵәақәа рсахьа алахәмаруан, еиқәаҵәан, аҵаҵа иҫазамызт, иблақәа ашәахәа разы ҭыцхон.

Анцәа ажәеицшь идырит ашана шыҟалаз, аҧстҳәа анцәа итәарҭа, гыларҭа иахыцрааua ишѡеиуаз, инапы наргзаны аҧстҳәа ааникылан, иаатигеит Лашеи, ауаса Ҳамҭа аҧацәа амра хы зхагылази, урҭ раҧхьа дгылан длашо анцәа ажәеицшь ицҳәыси иареи, рышәҵа амшын аҵәқәырцеицш еилагьежьуан.

Лаша анцәа ажәеицшь, ицҳәыси аниба иҵьеишьеит шаҟа ицшзаҟәаз, аҧстҳәа ашә аатит, шәтыц арахь иҳәеит анцәа ажәеицшь.

Лашеи, ауаса Ҳамҭа аҧацәеи аҧстҳәа шкәакәа иаатыцын анцәа ажәеицшь иаҧхьа иаагылеит.

Анцәа инапы дѡахеит, иаатит ажәѡангәашәцхьара ицылашааза итәны аҧстәы хкыс адунеи иҟәзи, аҧсаатә хкы адунеи иҟәзи рыхкы ашәа рҳәон, рыбжьы дыргон.

Урҭ рҭыц хра дууп, иҟьаҟьаран, аҳаскьын еицәа шанашәа ицқьан, ицшзан, ииаҵәаран. Лаша иҵьеишьеит аҧсаатә шаҟа еицшымкәа ишәаҳәоз – рышьҭыбжьқәа шынцәатәыз. Ауаса Ҳамҭа Лаша ианаҳәеит анцәа ажәеицшь ицҳәыси иареи ауаса Ҳамҭас Лаша иширтаз.

Анцәа ажәеицшь Лаша дааиаҵәажәеит.

Адунеиаҿ шаҟа мчы ыкоу, шаҟа еҵәа ыкоу азәгьы издырзом, изҳәазом, уи маза дууп, иҳәеит ажәеицшь.

Уажәшьҭа уахәаҧш схәыцра акы имызуа зегьы сынцәаратә дырра амч адунеиаҿ ишҭазыѡуа.

Ажәеицшь ашә наиркит, аҧстәи аҧсаатәи рышьҭыбжьи рбареи Амшынеицш ишәҵа еилашәшәоу днатәеит. Ицҳәыс шана дихәаҧшуа дгылан. Инапы дѡахан иааиртит ажәѡан еицәа ҭбаа ду, иҟалеит ашана, итигеит анцәа ажәеицшь ихәыцра зго, аҳауа итазыѡуа аҟәраан мчы дуқәа, урҭ ажәѡан ҵқьаны инхылеит.

Ажәеицшь ицҳәыс даацәажәеит. Имч дууп ахәыцра. Адунеи иаҟәлахаша ауаѡы ицсы ахьынзатоу хҭыск иѡыр илшоит, ицәгьоуп анцәа итеиѡуа ацәгара, икаҷбеиуп ахәыцра ду агараҿы Амчи аҟәреи, уиазы ауаѡы ианиҭахыу ыкоуп, абас иалҳәеит Лаша ажәеицшь ицҳәыс. Ажәеицшь анцәа ду иҟәраан шьҭыбжьыда, цәажәарада идоуха ду ажәѡан аҟны иирцон.

Лаша дгылан, иуаса Ҳамҭа ажәеицшь иитази ажәоани дрыцаҵшуан, баша силаҵыруамызт аҟәраан еихышьуа ахәыцра нцәатәы рцон.

Ажәеицшь иҟәышра ду адунеи зырлашо аҵсаатә, аҟәраан еиқәаҵәа дуқәа рыла аҳауаҿ аҵсабараҿ итеиоуеит, ираҵәоу ахәыцшьа, аҟәышрақәа имазоу, инцәатәиу амчқәа Анцәа дрызхәыцуеит, ишоит ашанақәа. Аҵсабараҿ ираҵәоуп ажәеицшь иҟәраан ираҵәоу аихагьежьрақәа ажәеицшь имч тароуеит, ахәыцра дуқәа цсы зхоу ираҳаша.

Лаша ауаса Ҳамҭеи амра хы зхагылаз асара хәычқәеи идирбеит анцәаду имч зкуаз. – Уажәшьта, – лҳәеит ажәеицшь ицҳәыс, ишәасҳәоит са сымч сынцәаҵҳәысшьа. Ажәеицшь анцәа ду аҵстәы рахь ибжьы иргазом хәыцрала ирцыруеит аҵсаатә мацара.

Анцәа ицҳәыс аҵшза шана, зхахәы ау аиаҭә злаҵсоу еилаарцыруеит.

Уи ажәеицшь ицҳәыс аҳауаҿ анцәа иускәа ҭалыозом, ессны лыбжьы лыргоит, уи лыбжьы анцәа имч амоуп.

Ессны ажәеицшь ицҳәыс лыбжьы лыргоит абас: Гәыгә-kеи, Гәыгә-kеи ҳәа аҵстәы реиқәырхаразы дрыцхьоит. Есымша Аҵсны иқәыоуеит ажәеицшь ицҳәыс лыбжьы Гәыгә-kеи Гәыгә-kеи ҳәа, анцәаратә мчы ацын, уи иарҿиоит цсы зхоу, аонатә цстәқәагьы лынцәаратә мчы иаҳәоит иқәымзаарц, иҿиаларц, ауаа ишәарыцоу ирхылбаазом, – ирылҭоит, аха аҵстәы, ашәарах адунеи иқәнымцәарц есымша Аҵсны ашьхақәа ирҿыоуеит лынцәа бжьы Гәыгә-kеи, Гәыгә-kеи.

Ауаса Ҳамҭа иаҳәеит: – Саргьы исылшоит ажәеицшь данхәыцуа адырра. Лаша ажәеицшь ицҳәыс ашана ибазшәа дцьашьаны длыхәаҵшуан.

Лаша иалҳәеит ажәеицшь ицҳәыс, шьҭа аҵҭа шкәакәа ааит аоныka шәцоит, аха шьҭа ҳажәбом, знykоуп ари ашана аныkало. Ижәдыруаз изуа зегь зыззом, зегьы ауаоы ицсakны инхоит, лҳәеит ажәеицшь ицҳәыс, нас лыбжьы аатганы Гәыгә-kеи Гәыгә-kеи ҳәа ашьхарахь дыохалеит.

Ажәеицшь доагылеит ахәыцра нцәатәқәа зҳауаз, аҟәраан еиқәаҵәа дуқәа аҳауаҿ ахыгьежьаара иаҟәыҵит.

Анцәа ажәеицшь инапала аҧстҳәа шкәакәа иҧшыз Лашеи ауаса Ҳамҭеи ауаса хәыҷқәа амра шәахәа ахаҧхоз ахқәа зхагылази аҧстҳәа шкәакәа еиҭа инҭалеит. Уажәшьҭа аѳныҟа иугоит сысасцәа иҳәеит анцәа ажәеицшьаа аҧстҳәа шкәакәа днацәажәеит.

Лашеи, ауаса Ҳамҭеи, уи аҧацәеи аҧстҳәа шкәакәа инҭалеит.

Ахәлара иалагахьан, аиаҧә еилаарцыруан, амза ҭәы лашон.

Аҧстҳәа шкәакәа Лаша иѳны абарца инадгылан, ашә аанартит, иҭабуп аҧстҳәа шкәакәа, ашана ҳақәшәеит иахьа, – иҳәан, аҧстҳәа шкәакәа даатыцит иуасақәа иман.

Абас инҧәеит алакә Ауаса Ҳамҭа захьзу.

ЗЫМРЕИ ЦӘАЛЕИ

Алакә

Алақәа – ааԥәырԥын, имцахеит.

Алымҳақәа – ааԥәырԥын, иҿырпынхеит.

Аҿы – ааԥәырԥын, амԥеи, аҿырпыни афеит.

Азҭаб Зымра даацәырԥын, алақәеи, алымҳаи, аҿи ааидылԥан, ауаҩы далԥит. Уи ихьзын Цәалеи.

Зымреи Цәалеи неихәаԥшит, рҩыԥьагь акы еигәырҧьон, – уи иахьеиԥылаз ауп.

Зымра илҳәеит абга амԥәыжәҩа змоу соуп ҳәа, – дыбгахеит. Цәалеи абга дныкәтәан еиԥырит. Урт ԥон ҳауала иԥыруа шьхагәыла.

Абга амԥәыжәҩақәа ааикәанаԥсан шҭакы инҭалеит. Цәалеи дҩагылан абга днеихырхәеит. Аԥшәма аҩны ашә даахыԥит, – шәара ашанақәа шәсасцәаз, – шәымҩахыԥ аҩынҟа иҳәеит.

– Сара абгақәа рынцәа соуп – аҳәеит абга амԥәыжәҩа змаз. Цәалеи иҳәеит, ҳамҩахыԥуеит сасра.

Ашҭа анхара ду ҭагылан. Анхаҩы дԥааит – асасааирҭахь шәнасыԥхьару, аԥацхаҿ амца ахьеиқәу еиҧашәшьоу?

Абга амԥәыжәҩа змаз натыпрааит, – инцәа ҭыпуп аԥацхахь ҳнаг. Цәалеигьы ус иҭаххеит

Амца ачуан ду ахакнаҳан, азна акәтқәа ҭан, ажәра иаҿын. Аԥшәма цҳәыс акакан арашы алылхуан. Иааҩналаз аҟәардә хәхәа иныкәтәеит. Зегьы иргәаԥхон амца лаша амҿқәа ирыԥралан иахьыбылуаз.

Аԥшәма цҳәыс абыста ныкәлыргылт акәтыжьи араши навалыргылеит. Дара зегь неидтәалан акры рфеит.

Аԥшәма хаԥеи цҳәыси рысасцәа абга амԥәыжәҩа змази Цәалеи ирарҳәеит, – Ԥьаргьы имцакәа рынхарҭаҿы ирыцынхо иалагарц.

Цәалеи иҳәеит – ԥас сышәзыҟалоит ҳәа.

Абга амԥәыжәҩа змаз иаҳәеит, – шәынхареи шәареи ацәгьа шәаԥәысыхьчоит ҳәа.

Еиқәшаҳатҳеит, аицынхара иалагеит. Цәалеи ажьира далагеит, иҵсы иатҵаз амца жжаза иааҭганы ажьираҿ инышьҭеиҵон, уи амцаҿы ирҭәон, изрыжәуан.

Аусура даналагалак амца хәжжаза иҵсы инаҵеиҵон, уи ахаан иҵәомызт, дабылуамызт.

Ақыҭаҿ инхоз иҟаиҵо рҭахны иаархәо иалагеит. Цәалеи аҵшәма саб ҳәа еиҳәон, ирҳауаз ахашәалахә иитон.

Аҵшәма уи ахашәалахә аҳ\шәындыҟәра итеиҵон, иҳәон абга амҵәыжәҳа змоу иахьчаларц.

Абга амҵәыжәҳа змаз неины ашәандыҟәра царала итәыз инадтәалон. Аҵшәма хаҵа аҿарпынқәеи, аҵхьарцеи амҿы иалхны иҟаиҵон, нас дтәаны иаирҳәон. Дара зегьы бзиа еибабон, иааибуан, апату еиқәырҵон.

Цәалеи аҵшәма хаҵа иеиҳәеит амаза, абга амҵәыжәҳа змоу Зымра шлыхьзыз, дшызҵаб қәыпшыз, нас дшыбгахаз.

Аҵшәма иҵьеишьеит уи, аха абга амҵәыжәҳа змаз узҵабха ҳәа аимҳәеит.

Абга амҵәыжәҳа змаз азҵабхара аҭахзамызт, ус инхон.

Цәалеи цҳәыс аагара итаххеит.

Абга амҵәыжәҳа змаз усыццца ҳәа даҳәеит.

– Ус акәзар, – аҳәеит абга амҵәыжәҳа змаз, уахынла сыцхәызба цшзахоит ҽынла, абга амҵәыжәҳа змоу сакәхоит.

Цәалеи Зымра цҳәысыс дигеит. Ачара руит.

Урҭ ахшара рацәа рыхшеит, насыцла еицынхон.

РАИДЕИ УИ ИҽАДА ҲАРИРЕИ
Алакә

Раида иааихәеит аҽада, Ҳарира захьзыз.

Раида аҽада ақәтәара хьымзԥишьон аҟынтә, шьапыла аҽада Ҳарира давагылан дцон. Аҽада Ҳарира қәыцшын, амч тан, – иԥәԥәан. Амҩан акәара имҩасуаз иныҽцынгылан зык ажәит.

Раида игәеиҭеит аҽада Ҳарира азы анажә аҽшаҵсахыз, иҟаауа иалаган, амца наҽкьеит, нас еиҭа иҟаан, афатә аҽкьо иалагеит.

Раида ашана ƙалеит иҳәеит, уи игәаҵхан аҽада Ҳарира абԥа ааишьышьит.

Аҽада Ҳарира инцәатәыз мчык ацәа иналашәеит, иаазқәыршәшәеит, убасƙан абԥа ахьы налышәшәан акаҵсара иалагеит.

Раида дгәыргьан дыччон, иццыбақәа хьыла иртәит.

Уи ашьтахь ахьтәы уапа еилыцхо инаимцанаршәит.

Раида ахьтәы уапа анишәица, аццшзашьа игәаҵхеит, иццеишьеит. Раида афатә ааирхиан, акры ифеит, аҽада Ҳарирагьы акры аҽеицеит.

Раида аҽада Ҳарира амца зыҽкьоз днаҵәажәеит – Ҳамҩа аауркьаҽит, акры ҳҽоуҵеит, ақәа ҳахьзаргьы ахьтәы уапа сахьчап. Анцәа ахырҳагара уқәицааит иҳәан Раида иҽада Ҳарира иманы амҩа днықәлеит, ахрақәеи аҩхаақәеи дыреысуа. Аҽада Ҳарира ааҵәажәеит, – Раида, уара зегь реиҳа бзиа иубода?

– Сара макьана сқәыцшуп. Сан сзыхшази саби иреиԥъашьоу ауаҩы дысмоузаҵ, – иҳәеит Раида.

Уҩны сызлаургои? Сара ашанақәа зылшо аҽада Ҳарира.

Ашана шулшо сурбахьеит, аидара уқәҵан аус усыруа салагом, иахьыбзио ҭыцк аҽы утра ƙалоит. Ԥҳәызба бзиак дубаргьы здыруада, уи сара аҽада Ҳарира исызгәамҭо ԥьушьо, сара зегьы сырнаалоит, амалгьы умҵасыцсо салагоит.

– Оо! Сҽада гәыраз Ҳарира, сцыыба иҭоу ахьи, суапа ахьы рахәыц иалхуи насышәҵаны сҽынасхар, иреиԥъу аԥхәызба дызгоит иҳәеит Раида.

Аҽада Ҳарира ашьапқәа ирҽахан иааччеит, ахаҷыц шкәакәақәа ныҷлашо.

Уара Раида аҷҳәызба лыҷшзара маҷара узхома?

– Оо! Сеада ҟәыш, Ҳарира. Уара иуасҳәоит имзакәа агаза дызгом, абеиа слышьҭам, сзышьҭоу аҽыза бзиа лоуп, насгьы бзиа сылбозароуп, лыҷсы ахьынзаҭоу дгәырҷьо, сбара лҭахны дсоуроуп. Раида уара амцхә уҭахзам, – сара уеада Ҳарира сыҷсы иҷнашәоит ауаҽы уара иутәу даанцәырҷуа. Оо! Ҳарира сеада мышьҭа бзиа, уара дысзалухыргьы иудыруазеи сара ҷҳәысс изгараны сыҟоу.

– Хымҷада, Раида, шәышықәса уҟазаргьы, сара суҷхраалоит, акы уаҷәымшәан.

Абас ишеиҷәажәоз Раида иеада Ҳарира дашьҭагылан иҽны днадгылт, агәашә ааиртын, ашҭа инҭалеит.

Раида абри анхароума уара иутәу? Иааҭгылан абааш ҽни аҷацхеи инарыхәаҷшит аеада ҟәыш Ҳарира – Иаачченит, амал сара иусҭоит, аха асгьы ибзиоуп. Раида аеада ахәда инапы нахишьит, – абораҽ арахә урыласкуам, уаала суадахь, уаҟа ҳаицынхалап.

– Сақәшаҳаҭуп, – аҳәеит аеада, Ҳарира Раида изамҽа инагәзит. Узырҽы сеада бзиа Ҳарира адәылҷра ануҭаххо, аҽны унавалозароуп.

– Оо! Уара умсааит фҽы цәгьак сшамаабуа. – иҳәеит Раида.

– Уи азы угәы рҭынч, – сара ацәгьа шыҟаҷатәым еилыскаауеит. Ҳарireи Раидеи уадак аҽы инатәеит.

Раида ицәарҭа днылаиан дыцәеит.

Аеада Шарира гәыраз ахы накуанареын инатәан ицәеит.

Цәамҭхаа шәоуааит аиҽызцәа ҽыцқәа рҳәеит амзеи аиаҷәақәеи, аҷенҷьыр икылҷшуа иааҷшуаз. Аҷхыбжьон аеада Ҳарира қьиа ашана ахы иааҭашәан ахала иахьтәаз иаачченит.

Иҷьашьахәуп, абзиабара – Раида уи ҷишәароуп, аҳәан, иааҟааит. Аеада ҟәыш Ҳарира амца наҽҟьеит, уи амца дықәлан ҷҳәызба қәыҷшк ашанеиҷш дыҷшзаны аҽы дааҭыҷит.

Раида аеада Ҳарира аҟаабжьы даарҽыхеит, ибеит анцәа ҭыҷҳа леиҷш иҷшзаз аҷҳәызба аеада Ҳарира дшаҽҟьаз. Ра-

ида аҷҳәызба бзиа дибеит, данылзааигәаха лнапы ааникыларц инапы анааиҷих аҷҳәызба еиҭах амца зыҽҟьоз аҽада асаса дынҭалан лҽылзеит, дицәыҷхашьеит Раида қәыҷш.

– Оо! Аҽада Ҳарира қьиа сара бзиа избо аҷҳәызба уара уҽы дҭалан уҷсаҟны лҽылҷәахит.

Уи ашана аҷҳәызба ҷшза Раида, иуҭаххар саныҟаауа амца ансыҽҟьо дыҭҟьо далагоит, сыҷсы мцаҷшь лыҷаҷҷо.

Аҽада Ҳарира қьиа ааччеит Раида ихәаҷшуа. – Абзиабара уҷәа иалазыршәаз илыхьзуп Рерашьа.

Рерашьа улҭаххар шәышықәса шәыҟазаргьы шәеицрыҷзом, уи луаҩышьеи, лқьиашьеи ҳәаадоуп. Раида дтәаны аҽырпын арҳәара далагеит, Рерашьа аҷшза илызкны.

Рерашьа аҽада Ҳарира ахәда дҭатәаны Раида иҽырпын дазызырҩуан, илгәаҷхон, аха арахь дцәырҷуамызт, мазак лыман. Уи лымаза аҷхашьара акәын, макьана дишьцылон Раида, лара уа дахьтәаз дылбон – дизыҷшуан.

Аҽада ҟәыш Ҳарира Рерашьа дахьҭатәаз ахәлымшәы анаркит, нас иҟааит, иччеит, амцабз иаҽҟьаз дааҭнарҟьеит аҷҳәызба ҷшза Рерашьа.

Аҽада Ҳарира иаҳәеит биҷца Раида ҷҳәысс. Рерашьа дақәшаҳаҭхан, днеин Раида днаивагылеит.

АЛАҚӘА РЫНЦӘА АЛЫШЬКЬЫНТЫР

Алакә

Ашьха Лашькьындар дынхалеит аҧкәын Ҭемыр, уа дицылеит алақәа рынцәа Алышькьынтыр.

Анцәа Алышькьынтыр усыршанхоит, Ҭемыр, уцшла иҳәеит.

Инапы дҩахан иааиниќьеит: – «Шәааи, шәцырны» – инацицеит.

Ажәҩан ырлашо ахьтәы фаетон аацәырҧит, амцҧәыжәҩа змаз алақәа аҧаҳәан ирацәаны. Ашьха Лашькьындар иныкәлашеит анасыц лашара.

Анцәа Алышькьынтыр даара ддуын, длашон, иблақәа алашара рҭыцхон, уи дќәышын, инцәатәны дкьиан.

Анцәа Алышькьынтыр Ҭемыри еиҳәеит уааи, ахьтәы фаетон усыцақәтәа.

– Ҭемыр иҳәеит – уара алақәа рынцәа лаша, инацәтәии аҳақ змоу иуҭаххаз сақәшаҳаҭуп, ипату дууп сара сзы уцнаиааира.

Ахьтәы фаетон ҭбаа лаша алақәа амцәыжәҩа змаз зцаҳәаз инҭатәеит, анцәа Алышькьынтыри Ҭемыр аҧкәын қәыцши.

Ахьтәы фаетон ашьхақәа инархыцраait.

Алақәа амцәыжәҩа змаз ҕәҕәақәан, ашанара рылан, урҭ рынцәа бзиа иибоз аҭыцқәа рдыруан. Алышькьынтыри Ҭемыри цырны ишцоз ирбеит ар еиқәных рыцаќа аибашьра реазырхианы ишрышьҭалаз.

Алақәа ицырны ицоз афаетон згоз, алашара рхылцуа иалагеит цаќа ар еиқәных ижәылоз иртахын Алышькьынтыр иаааирц илақәеи, ифаетони Ҭемыри, иара Алышькьынтыр ихаҭагьы дара иртәны иргарц. Ҭемыр Алышькьынтыр еиҳәеит – абцьар ҳамазам, оо! анцәа уара ахьышьаргәыца иҳабашьуеит.

– Анцәа абцьар шьҭихзом, ииҳәаз ќаларoуп, – иҳәеит анцәа Алышькьынтыр.

Ицырны ицоз, амцәыжәҩа змаз алақәа алашара кадырҧҧо иалагеит, урҭ ус ќарцон рынцәа уиҫагылар, ирылшон

алашара ирхылҵуаз ала ар зегьы рбылра, аха ацәгьа ҟарҵомызт.

– Шәыешәырҭынч! – аруаа, иҳәан, анцәа Алышькьынтыр инапы дҩахеит. Ҵаҟа адгьылаҿ аибашьцәа ижәылоз иҵыршәеит анцәа Алышькьынтыр имч лаша, уи акәхеит, аибашьцәа рабҵьар шьҭарҵеит, ихырхәо анцәа Алышькьынтыр улҵха ҳаҭ ҳәа иҳәара иалагеит.

АҬЛА ҲАҚ
Алакә

Ауааа алашарақәа аркны аҬла иакәшан иаҳәон – рлахьынҬа бзианы, иҫио иҟанаҬарҬ.

АҬла аҳауамчқәа иҬыруаз аҬсы рымнахуан алашара ауаа иаҳәоз рзы.

АҬла аҬша ианаҳәон: – АҬша, иустоит амч, ауаа идурҬарҬ иузгәакьоу анажәлак рхала инумыжьларҬ. АҬша асуан, аҬла абгъқәа аршәыршәыруан, иагон, иашон аҳақ – апату сиқәҬара, аиҬәымзра.

АҬла ду алашара кны ауаа рацәа амҬаныҳәон.

АҬла шанан, ажәфан иалаз аҬсқәа иранаҳәон ишрыҬхраатәу. АҬсы, зегь зымчу ирылшон ауаа рахь абзиабара ашара, урҭ аҬла иалатәан, иахыҬрааруан. Ауаа рыгәҭыха ҳәаны иҬон рыфынҟақәа рахь. АҬсы ауаа зыҳәоз аҳауаҫ ирҬсит аҳақ ауаа рыгәҭыха ишьиҬъхаша ирнаҭон.

АҬла жәлар знык амал азы иамыҳәаҬызт, урҭ аманшәалара иаҳәон.

Ажәлар арманшәалон аҬла.

Кастеи ихьы иман дҬеит, иҳәеит аҬла шана ҳақла игылаз сақәшәеит ҳәа.

АХАҲӘ УАА
Алакә

Шьхакаҿы ахаҳәқәа ауит.

Иалагеит ахаҳә атҟәацра, урҭ ауаа ргәылпуан. Иит абас ашьхаҿ ар, урҭ ирыхьзырцеит ахаҳә ацацәа ҳәа.

Ахаҳә уаа иаарҭахыз аџша ирнаҭон, ианасуаз ирзаанагон.

Ахаҳә уаа ресиларҳәеит рцәа иакәшәо иџшзаны. Атлакәа цхьарцахеит, аџша ашәа рзаҳәон, игәыргьон, рира азгәаартон. Ахаҳә уаа хаҳәк ааиҟәыржәан агәгәаҳәа амца ааиқәылеит, уи ахаҳәмца ахьзын, уахгьы-сынгьы ицәазомызт.

Хаҳә уаԥык Данаҟаи зыхьзыз иреиҳәеит ар иара рацхьа дышгыло, аха абҧьар ахаҳә уаа ишышьҭырымхуа, қьиарала ишанан ишынхо.

Данаҟаи ахаҳә мца ааигәара днатәеит, уи бзиа ибеит амца аџшзашьа.

Ахаҳәмца алашара алҧуа иалагеит, иҟалеит еиҭа ашана, ииуан азгабцәа рхахәқәа амцеиџш иаџшьны, рыбла ҭбаақәа еиқәацәаны, рлакҭа амца ашәахәа рҭыџхон. Ахаҳә мца иагәылпит, иит арԥык азгабцәа.

Амца ҳәсақәа Данаҟаи ир ахаҳә ацацәа бзиа ирбеит.

Иҟалеит абзиабара ду зегьы рзы. Ацхьарца адырҳәон ахаҳә хацәа, иауит еиҭах ахаҳәқәа ашьхараҿы. Данаҟаи иреиҳәеит шәахәаџшла иҟало еиҭах.

Ахаҳә дуқәа рышәқәа аатит, аԥонқәа рылпит. Данаҟаи иреиҳәеит аԥонқәа ирыԥоналарц амца иахшаз азгабцәа бзиа ирбоз ахаҳә хацәа азәазәа алырхит.

Ахәылбыеха ахаҳә ԥонқәа рҿы ичаран. Данаҟаи дтәан ахаҳә мца бзиа иибоз дахәаџшуа, ус бзиа дызбаз ахаҳә мца ацха днаидтәалеит.

Аџша аҿарпын наинаркит, азгаб ацхьарца итәаны реицылара агәыргьаразы иадырҳәон. Ашьхаҿ есымша ахаҳәқәа ауан, урҭ тҟәацуан, иргәылпуан ахаҳә хацәа.

Еиқәын имыцәоз ахаҳә мца, уи иахшон ашанеиџш иџшзаз ахаҳә мца азгабцәа. Урҭ абзиабара рцәаԥан, дара ракәын ахаҳә хацәа ԥызас иалзхуаз.

Ҽнак Данаҟаи иҳәеит сара ахаҳә хацәа сыреибашьзом, аусгьы дсырузом, иаҳҭаху зегьы қәаны иаулоит, аҧсабара иаҳнаҭоит. Ахаҳә уаа ирҭахыз зегьы рыман.

Ахаҳә уааи, амца уааи ирҳәон ақьиара шыбзиоу, зеь шеиқәнархо. Ҳара ҳаҧсҭазаара ажәҩан ауп, уи иаҳнаҭоит ашанатә нхашьа рҳәеит дара.

Ахаҳә уаа аацсазомызт амца уаагьы агәакреи аацсареи рыздырзомызт, дара есымша игәыргьон, бзиа еибабон.

Сара уа сыҟан, избаз шәасҳәеит.

АНБАН КӘШӘАРАЛА – АЛАКӘ УАҨ ИХЬЗ АҧШААРА

Алакә

Изыҩуеит х-ажәак.

Актәи ажәа –

Аҧсы.

Аҩбатәи ажәа –

Ажәеиҧшь.

Ахцатәи ажәа –

Анцәа.

Иалҧит алакә уаҩ ихьз **Нацсеи.**

Дызустада Нацсеи?

Уи зны дкьаҽхон, зны даухон.

Данкьаҽыз ауаа ауқәа дрыҧашьыҧуан. Данаухоз дцагьахон зегьы среиҳауп ҳәа.

Нацсеи ашьауардын дақәтәан ашьхақәа дырхыпраауан – дласын ацысхә еиҧш данхәҷхоз, ашәарах ибон дырхыпраауан, аха абҧьар ныкәигазомызт, ишьзомызт.

Дандухоз Нацсеи абаҳча еихеиҳауан, ашәыр рацәаны иаазон, уи аус бзиа ибон.

Нацсеи дандухоз ишәыр ахь инапы данҩахалак иааҽышәшәаны аатцәақәа иныртацон.

Инапы анеиникьалак аахәацәа ацара наитан ирыман ицон ҽадаиала.

Нацсеи ашьауардын иҩоны абарца ицатәан данхәычҳоз, дақәтәан дцыруан.

Нацсеи зны цҳәыс дааигарц амҩа дыкәлеит, дануаҩы хәычызшьауардын дақәтәаны, ақытақәа еимидон, аха азәгьы бзиа дизбомызт.

Ҽнак Афеиа цшза, есымша зыблақәа қьиарала илашоз дицылеит.

Ишьауардын дналбаацан дналеихырхәеит Афеиа.

Уара шаҟа аамта ухәычхои, – днаиазцааит Афеиа

– Сара шарцазы инаркны шьыбжьонынза схәычхоит, ацысхә еиҧш сласхоит, шьыбжьышьтахь хметрак снеиуа саухоит, сымчгьы ҭәҭәахоит.

– Ҷҳәысыс иуҭахыда, – днаиазҵааит Афеиа. Наҷсеи даахәыцит.

– Актәи аус – слымҷсахроуп.

– Аҩбатәи аус – дмаашьароуп.

– Ахҷатәи аус – дқьиазароуп.

– Уи сызхоит, – иҳәеит.

Афеиа лмағра аалыршәшәан ҷҳәызба қәыҷшк даацәырҷит.

Аҷсеина лыхьзуп лҳәеит, дыхьтәын лхахәқәа хын ирҳәны, ашанеиҷш дыхнаҩон, аматәа лышәзамызт, Наҷсеи иҷьеишьеит ахьы уаҩы Аҷсеина лыҷшзашьа, бзиа дибеит. Афеиа ахьшәҭ ҳәа дныҷаба дцеит, Аҷсеина днаиҭан Наҷсеи.

Ахьтәы ҷҳәыс Аҷсеина ахьтәы хәыҷқәа лыхшеит.

АЛАСЫУА
Алакә

Анбанҟәшәара алакә ахьз аҵшааразы изыҩуеит ха-жәак.

Актәи ажәа –

Ал<u>а</u>шара.

Аҩбатәи ажәа –

А<u>қ</u>әа.

Ахҵатәи ажәа –

А<u>сы.</u>

Иалҵит алакә ахьз Аласыуа.

Аласыуа адунеи еимидон, аиатҵәақәа дыртаауан. Ауаа иреиҵшу ҵьаргьы дыҟамызт, дыҵшаауан. Есымша Амра анҵхоз, ианыҩагылоз, ихьтәы гара лашо амшын инхыҟәгылон, иара адун аха илақәа аиатҵә иреиҵшын ихахә ҵьылаҵьоуҵьоуан, аиатҵә реиҵш илашон.

Аласыуа аҵсабара амч дацәшәон, уи иалшо есымша еиҵшыны аҿаҵсахлар дацәшәомызт. Иамцхәны ақәа амуроуп, иамцхәны аҵша амысроуп, иамцхәны асы амуроуп, мамзар ҵсы зхоу ауааи, аҵиааи зеиҟәхом. Ишьақәзыргылода аҵсабара имцхәу ауаа ирзымчҳауа рмоуртә ишьақәгылоит. Ишьақәымгылар, – ҵсызхоу ирхырго аҟара, ауаа аҵсабара итанархоит. Аласыуа иҳәеит: «Аҵсабара амч ҳәаа змам аҟәышра аҵуп». Аласыуа ҭынч ихьтәы гараҿ днықәиан амрахь дхалоит, амра иаҕьны ишуп, аха Аласыуа уи иҵырхагазам, дшаноуп, иҟоуп аиатҵәақәа иаҕьны иахьыхшәашәароу. Аласыуа ичҳауеит уигь.

Аҵсабара иацу аҟәышратә мчқәа иҳәаадоуп. Иара дрышьҭоуп ажәҩан икыду аиатҵәақәеи, амзеи, амреи рыҟны зыҵсы ҭоу иҵшаарц, аха ҵьаргьы адгьыл аҟны ада ауаа нхазом иҳәеит Аласыуа.

Иҟәышра дууп аиатҵәақәа реиҩызара, аҵстазаара зыхьчо мчуп. Аҵсабара аҟәышра амч иҵсабаратәиуп, ишьақәгылоуп ҭыцк аҿы игьежьуа.

Аласыуа дхәыцуеит сара ацагьы, ахьшәашәагьы сацәшәазом, аиатҵә лақәа схоуп, аиатҵә гәы-ғәғәа сымоуп.

Ауаа рымч, сымч аҟара рылшазом. Амчи, ахшыҩи, аҵсабара иалшо бзиа избоит, аха иҵьасшьоит, есымша ианеикәшо сахьрыламзуа, сыҟоуп, иҟоуп бзиа избо ауаа, аха сара ахьтәы гара сгароуп, уи аиатҵә еимнадоит.

Аласыуа имҩа ҵсара мҩоуп, инҵәазом.

АШЫҚӘС ҽЫЦ ҲАЦИ-ПАЦИ

Алакә

Абырлаш хан хьыцәцара – ашьхақәа ирхагылоуп, уахь уафы дызхалазом, еиҳаракзоуп. Убра инхоит амиллион шыкәсақәа Ҳаци-Пациаа, урт ирҳәоит ашәак

Ҳаци – Паци.

Ҳаци – Паци.

Таора.

Амиллион шыкәсақәа, ахан хьыцәцараҽы, агьежь ҟацаны аҧсыуала икәашоит, иршәу еилаарцыруеит, рхахәы ирыкәцсоу аиатә алаҧьоуҧьоуеит. Ашәаны ирҳәоит:

Ҳаци-Паци.

Ҳаци-Паци.

Таора.

Абар, абар – ашыкәс ҽыц. Ҳаци-Паци дааигәахоит. Ашьхақәа ирыкәыфуеит ашәак, иаацымцәазакәа:

Ҳаци-Паци.

Ҳаци-Паци.

Таора.

Амиллион шыкәса Ҳаци-Паци азыцшуп. Ашыкәс ҽыц Ҳаци-Паци иааира ашәаны ирҳәоит.

Ҳаци-Паци.

Ҳаци-Паци.

Таора.

Иит ашыкәс ҽыц. Хаци-Паци захьзу. Уи дкәашо даарылтцны иҽынеихоит, зегьы дырцыло шәтык-шәтык шкәакәақәа ҳамтас иритоит, иҳәоит ашәа:

Ҳаци-Паци.

Ҳаци-Паци.

Таора.

Ашыкәс ҽыц Ҳаци-Паци захьзу ахан хьыцәцара дындәылтцуеит, ажәлар ашыкәс ҽыц рыдиныҳәаларц, иара ацатца иҽазам. Абырлаш еицш деилаарцыруеит, ихахәы икәцсоу аиатә сахьа алаҧьоуҧьоуеит. Ашәаны иҳәоит амфан:

Ҳаци-Паци.

Ҳаци-Ҷаци.

Ҭаѡра.

Икуп ирацәаны ашәҭ шкәакәақәа, дызцыло ҳамҭас ириҭоит.

Икәашоит зегьы аҷсыуала, рнапы еибаркны, ашәаны ирҳәоит:

Ҳаци-Ҷаци.

Ҳаци-Ҷаци.

Ҭаѡра.

Абас иаауеит Аҷсны ашықәс ҿыц. Ашьхақәа ирхыѡуеит ашықәс ҿыц ахьз, Ҳаци-Ҷаци зегьы ашәаны ирҳәоит.

Ҳаци-Ҷаци.

Ҳаци-Ҷаци.

Ҭаѡра.

Ҿаанбзела шәнеилааит, ашықәс ҿыц Ҳаци-Ҷаци шәаҷылалааит.

Мѡамш, инымҷәазо аамҭа мѡа дықәуп Ҳаци-Ҷаци. Уи иқәыҷшу ҷкәыноуп, ахаан дажәзом иҳәоит, иашәа аанҿасрада есымша.

Ҳаци-Ҷаци.

Ҳаци-Ҷаци.

Ҭаѡра.

Ҿаанбзиала, Шьардаамҭа шәаҷылалааит ашықәс ҿыц Ҳаци-Ҷаци.

НАР
Алакә

Нар абаз кыдкьаны амаат алихуан. Агәыр аца дкылсуан иус акы алцырц.

Ацара иоуаз ала анхара каицеит, иргылт аѡн ду. Икаицеит ацець, азы цкьа амра хыцхалон.

Нар абаз кыдкьан амаат алихуан. Агәыр аца дкылсуан, иус акы алцырц. Ашьхақәа бзиа ибон, дгылан дырзыцшуан, изхара данрыхәацшлак, дтәаны имаатқәа ицхьазон.

Уи аамтаз ацәақәа ашә аатуан, цхәызбак даагәылцуан, лара дкәыцшзан, лыблақәа аиатцә реицш итыцхон.

Ацхәызба шана Нар иалхәеит: – Уара абаз кыдкьан амаат алухуеит, агәыр аца укылсуеит уус акы алцырц, инухша еиҳаны амал ду узырҳазом.

– Изыстахузеи амал ду, схы зланыкәызгаша сызхоит, – иҳәеит Нар.

– Ацсыцәгьара улазамзаап, – лхәеит ацхәызба.

– Нар, усыцаала, иусырбоит ацәақәа аталашьа, – ҳәа иалхәеит.

Нар ацхәызба лаша лнапы кны ацәақәа иаатыз дынтелеит.

Иаатит дунеик, ахьтәы ѡнқәа ихьыцәцараз. Урт акы иныѡналеит. Уцәажәар иуҳәоз уоуан, исфаша ааг уҳәар, ихианы иааины иныкәгылон, азы уҳәар, ахала иааиуан, инаумцагылон. Иаауҳәоз зегьы уоуан, акгьы азы ахә ушәазомызт. Ацәақәаҿы инхоз ацхәызба шана иалхәеит, Нар, ара ҳаицынхалап ҳәа. Нар иҳәеит: Ацәақәаҿы иубазом ашьхақәа, сара адунеи сыкәцшлароуп, уаҳа сахәазом.

Абаз кыдкьан амаат алхуа агәыр аца скылсуа, сус маншәалахарц сахьынхоз ацсабара сыцуп, ацәақәаҿы уи збазом, – уи сзыхгом. Ацхәызба лаша ацьашьахә илхәеит Нар: – Сыцәақәа сантало узгалоит, нас ацәақәа анасыркуа уѡны ҳааилап.

Ацхәызба ашәахәа лаша зцыз длашон, лыблақәа аиатцә реицш икәеицеиуан, уи илцеит ацсабара абзиабашьа, аха

ахә шәаны акы аалхәазомызт, акы анылҭахыз лыцәаҟәа дынҭалон, иаалҳәоз зегьы аалоуан.

Нар еиҕьеишьон абаз кыдҟьан амаат алхны, агәыр аҵа дкылсуа ахандеира. Зегьы амалаҳәа иуҭар иҭахымызт. Ашьац еҵәа, аҵар рашәаҳәабжьы, амра лаша. Ацәаҟәа иҭыцуаз аҧҳәызба илҵон ауаа ирымаз аҧсҭазаара.

Ацәаҟәаҿы ихәыцуаз идырҿиахьан ирҳәо роуа аҿиара ду, аха аҧсабара ақәҧшылара рымазамызт.

Нар аҩ-дунеик рҿы анхара далагеит.

Ѡ-ДУМБЕИК

Алакә

Сима аѡны ашә аалыртит, дыцшызар, ѡ-доумбеик, ацә еиқәаҵәеи ацә аҵшьи ажәѡан иналҵын, ашҭа иааҭалеит.

Сима дшәан ашә нывҵраан дкылҵшуа даагылеит, илыжәлоз ҷьылшьон, аха рцәаѡа ҭынчын, иҵшзақәан. Сима дшыҵшуаз ацәқәа аиқәаҵәеи аҵшьи иуаахан аиқәҵара иалагеит.

Убри аамҭаз ҷкәына хәыҷык аѡнашә ицәыҵрааз акылсра далагеит, мчыла дыѡналан Сима диман адәахьы ддәылҵит, уаҟа иаацәырҵит ѡыҷьа аинопланетианцәа. Сима лнапы дѡахан, урҭ драцәажәо далагеит, ҵшьаала шәыешәырҭынч анылҳәа, аинопланетианцәа итәан рееиѡырҿан агьежьра иалагеит. Ус урҭ ныҵабеит. Сима аѡны даныѡнала ахыб аахыҵын алашара ссир ѡнадырҵхо иалагеит аинопланетианцәа, урҭгьы ныҵабеит, аѡны ахыб аахалт.

Иаацәырҵит еиҭах ацә доумбеиқәа – ацә еиқәаҵәеи ацә аҵшьи, урҭ наиааин ажәѡан иналаз ицеит. Дара уа инхоит, иҵсзом, иназазоуп рыҟазаара.

Наҭела Решь-иҷҳа
Бган-ҷҳа,

далгеит Аҷснытәи ахәнткарратә ауниверситет афилологиатә ҟәша. Акраамҭа аус луан ахәыҷтә баҳчаҿы аазаѡыс, ашкол аҿы алитература арҷаѡыс. Иҭлыжьхьеит ашәҟәқәа: «Абрансы», «Аҷкәын шәаҳәаѡы», «Акаҷкаҷ ҿырбеи уи аҷа Гәшәиу-Гәшәиу», «Акәҷышь ѡежь». «Иалкаау», «Алитературатә лакәқәа реизга».

Наҭела Бган-ҷҳа лышәҟәы «Алитературатә лакәқәа реизга», еиднакылоит ахәыҷқәа ирызку, алитературатә лакәқәеи ажәабжьқәеи. Урҭ иаадырҷшуеит ахәыҷқәеи, аҷсаатәқәеи, аҷстәқәеи реизыҟазаашьақәа. Иаарҷшуп адоуҳатә ҷәанырра ҟаиматҭқәа, аҷсабареи, ауаѡи реизыҟазаашьа, ҳазну адгьыл адунеи иқәу зегьы ирзеиҷшу ѡнны ишыҟоу, араҟа зегьы еилыбакаарала еицынхар шакәу.

Арҭ алакәқәа, илахҿыху, еигәрҕьахәу, иҷоуроу аҷсҭазаара цкьа уагәыладырҷшуеит, аҷхьаѡ гәаартыла иаҷәажәоит. Аҷҷамҭақәа ѡуп иласу, имариоу бызшәала. Ирызкуп аиҷбыратәи, абжьаратәи ашколқәра иаҷанакәа ахәыҷқәа.

Нaҭела Решь-иҷҳа
Бган-ҷҳа

«Алитературатә лакәқәа реизга»

Автор лредакциала
Компиутерла еиқәиршәеит ***Беренцьи А.Ш.***

Формат 60 х 90 1/16. Бумага офсетная.
Гарнитура Times New Roman. Печать высокая офсетная.
Объем 7,5 п. л. Заказ № 341. Тираж 500 экз. Цена договорная

Отпечатано в типографии ООО «Нар».
Республика Абхазия, г. Сухум, ул. Аидгылара 43

